

**EĞİTİMDE BİR ÖNCÜ:
SELİM SABİT EFENDİ, HAYATI VE
ESERLERİ**

146065

Halil ÖZEÇOĞLU

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü**

**Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

olarak hazırlanmıştır.

146065

İzmir

2004

**EĞİTİMDE BİR ÖNCÜ:
SELİM SABİT EFENDİ, HAYATI VE
ESERLERİ**

Halil ÖZEÇOĞLU

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü**

Danışman:

Doç. Dr. Abdullah MARTAL

**Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

olarak hazırlanmıştır.

İzmir

2004

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Eğitimde Bir Öncü: Selim Sabit Efendi, Hayatı ve Eserleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu belirtir ve bunu onurla doğrularım.

Tarih

23.../06/2004

Halil ÖZEÇOĞLU

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne

**İşbu alışma, j¼rimiz tarafından Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Bilim Dalında Y¼KSEK LİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.**

Başkan (Danışman) : Doç. Dr. Abdullah MARTAL

¼ye : Prof. Dr. Recep YILDIRIM

¼ye : Doç. Dr. İlhan GENÇ

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim ¼yelerine ait olduğunu onaylarım.

21.17.12004

**Prof.Dr.Sedef GİDENER
Enstit¼ M¼d¼r¼**

**YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No :

Konu Kodu :

Üniv. Kodu :

- Not : Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez yazarının

Soyadı : Özeçoğlu

Adı :Halil

Tezin Türkçe adı: Eğitimde Bir Öncü:Selim Sabit Efendi, Hayatı ve Eserleri

Tezin yabancı dildeki adı: An Avant-garde in the Field of Education:His Life Story, His Works and Selim Sabit Efendi

Tezin yapıldığı

Üniversite: DOKUZ EYLÜL

Enstitü: EĞİTİM BİLİMLERİ Yılı:2004

Diğer kuruluşlar

Tezin türü: Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

Sayfa sayısı: 150

Referans sayısı: 130

Tez Danışmanlarını

Ünvanı: Doçent

Adı:Abdullah

Soyadı:Martal

Türkçe anahtar kelimeler:

- 1- Selim Sabit
- 2-Eğitim
- 3-Öğretim
- 4-Rehber
- 5-Pedagoji

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1-Selim Sabit
- 2-Education
- 3-Teaching
- 4-Guiding
- 5-Pedagogy

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkarılmasında bilgi ve tecrübesiyle bana rehberlik eden, eleőtirileriyle daima yol gösteren, ilgi ve yardımlarını benden esirgemeyen hocam Doç. Dr. Abdullah Martal'a Őukranlarımı sunarım.Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi alıŐanlarına, Ankara ve İzmir Milli Kütüphane, İstanbul Beyazıd Devlet Kütüphanesi gėrevlilerine, bu araştırmanın bilgisayar ortamına aktarılmasında emegi geçen eŐim Kevser'e de ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	vi
EKLER.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER.....	ix
YABANCI DİLDE ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER.....	x

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM:19.YY. OSMANLI EĞİTİMİNİN GELİŞİMİNE KISA BİR BAKIŞ.....3-17

1.1. Eğitimde İlk Değişim Hareketleri.....	3
1.2. Tanzimat Devrinde Eğitimde İdarî Yapılanma.....	7
1.3. Tanzimat Devrinde Eğitim Kademelerinde Değişim.....	11
1.4. I.Meşrutiyet'in İlanından 20.yy.'ın Başlarına Kadar Osmanlı Eğitimindeki Değişim.....	13
1.5. Osmanlı Eğitiminde Usûl-ı Cedîd.....	14

2. BÖLÜM:SELİM SABİT EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ..18-28

2.1. Hayatı.....	18
2.2. Eserleri.....	21
2.2.1. Elifbâ-yı Osmânî.....	21
2.2.2. Hamidiye Kütübhânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir.....	22
2.2.3. İlm-i Hisâb Risâlesi.....	22
2.2.4. Miyâr-ül Kelâm.....	22
2.2.5. Muhtasar Coğrafya Risâlesi.....	23
2.2.6. Muhtasar Hesab Risâlesi.....	23
2.2.7. Muhtasar Sarf-ı Osmânî.....	24
2.2.8. Muhtasar Târîh-i Osmânî.....	24

2.2.9. Nahv-ı Osmânî.....	25
2.2.10. Rehnümâ-yı Muallimîn.....	25
2.2.11. Risâle-i Elifbâiyye.....	27
2.2.12. Sarf-ı Osmânî.....	27
2.2.13. Tahvil-i Mikyâs Levhaları.....	27
2.2.14. Yengi Elifbâ-yı Türkî.....	28
2.3. Selim Sabit Efendi'nin Değişik Alanlarda Farklı ve Çok Sayıda Eser Yazmasının Nedenleri.....	28

3.BÖLÜM:SELİM SABİT EFENDİ'NİN EĞİTİM ALANINDA ETKİLENDİĞİ DÜŞÜNÜRLER.....29-36

3.1. Sokrat (M.Ö. 468-400).....	29
3.1.1. Selim Sabit'te Sokrat'ın Etkisi.....	29
3.2. Jean Jacques Rousseau (1712-1778).....	30
3.2.1. Selim Sabit'te Rousseau'nun Etkisi.....	31
3.3. F. Wilhem Froebel (1782-1852).....	32
3.3.1. Selim Sabit'te Froebel'in Etkisi.....	34
3.4. Diğerleri ve Etkileri.....	35

4. BÖLÜM:SELİM SABİT EFENDİ'NİN DERS KİTAPLARI VE BUNLARIN ÖĞRETİMİ.....37-92

4.1. Risâle-i Elifbâiyye, Elifbâ-yı Osmânî ve Selim Sabit Efendi'de Usûl-ı Cedîd Üzere İlk Okuma-Yazma Öğretimi.....	37
4.2. Muhtasar Coğrafya Risâlesi ve Selim Sabit Efendi'de Usûl-ı Cedîd Üzere Coğrafya Öğretimi.....	50
4.3. Muhtasar Hesab Risâlesi ve Selim Sabit Efendi'de Matematik Öğretimi.....	59
4.4. Muhtasar Târîh-i Osmânî ve Selim Sabit Efendi'de Târîh Öğretimi.....	70
4.4.1. II.Abdülhamid Devri Târîh Dersleri.....	70
4.4.2. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Bazı Eksiklik ve Yanlışlıklar.....	72
4.4.3. Muhtasar Târîh-i Osmânî'de Bugünkü Tarih Ders Kitaplarında Bulunmayan Farklı Bilgiler.....	73
4.4.4. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Nâfia İşleri.....	76
4.4.5. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Sayısal Değerler.....	77

4.4.6. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Yasaklar.....	77
4.4.7. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Deprem, Yangın ve Doğal Olaylar.....	78
4.4.8. Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin Değerlendirilmesi.....	78
4.4.9. Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin Öğretimi.....	79
4.4.10. Selim Sabit Efendi'nin Emekli Edilmesi.....	81

5. BÖLÜM: SELİM SABİT EFENDİ'NİN ÖĞRETMENLER ÜZERİNDEKİ ÖNCÜ ROLÜ VE OSMANLI MAÂRİFİNE HİZMET VE KATKILARI.....93-123

5.1. Öncü Rolü.....	93
5.1.1. Öğretim Yöntemleri.....	94
5.1.1.1. Bireysel Öğretim.....	94
5.1.1.2. Toplu Öğretim.....	95
5.1.1.3. Karşılıklı Öğretim.....	95
5.1.2. Usûl-ı Cedîde.....	95
5.1.3. Ders Programı.....	96
5.1.4. Lisanın Öğretimi.....	98
5.1.5. Okuldaki Defterler.....	99
5.1.6. Öğretmenlerin Özellik ve Vazifeleri.....	100
5.1.7. Muallimeler ve Çocuk Ruhü.....	102
5.1.8. Öğrencilerin Özellik ve Vazifeleri.....	104
5.1.9. Teneffüsler.....	105
5.1.10. Öğrencilerin Ödüllendirilmesi.....	106
5.1.11. Cezalar.....	107
5.1.12. İmtihanlar ve Diploma.....	110
5.1.13. Rehnümâ-yı Muallimîn'in Önemi.....	111
5.2. Osmanlı Maârifine Hizmet ve Katkıları.....	113
5.2.1. Sıbyan Mektepleri Alanında.....	113
5.2.2. Rüşdiye Mektepleri Alanında.....	114
5.2.3. Mekteb-i Sultanî ve Darülfünûn'da.....	116
5.2.4. Darülmualimîn'de.....	118
5.2.4.1. Öğretmen Olarak.....	119
5.2.4.2. Taassubla Mücadele Alanında.....	119

5.2.5. Yazdığı Kitaplarla.....	120
5.2.6. Kütüphanecilikte.....	121
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	126
EKLER.....	130-150

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Selim Sabit Efendi'ye Göre 1884 Yılında Dünya.....	51
Tablo 2. 19.yy'ın Son Çeyreğinde Osmanlı Ülkesinin Demografisi ve İdarî Taksimatı.....	56
Tablo 3. Sayıların Selim Sabit'e Göre İsim ve Bölümleri.....	60
Tablo 4. Rakamların Kısım ve Mertebelerini Mübeyyen Cedveldir.....	62
Tablo 5. Âhâdın Cem' Cedvelidir.....	64
Tablo 6. Âhâdın Darb Cedvelidir.....	66
Tablo 7. 1286 yılında Darülfünûn Derslerine Tayin Olan Hocalar ve Maâşları.....	117
Tablo 8. 1288 Tarihli Darülfünûn-ı Osmânî Ders Cedveli.....	117
Tablo 9. Selim Sabit Efendi'nin "Hamidiye Kütübhânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir" Adlı Eserinin Şablonudur.....	122

EKLER

1.Selim Sabit Efendi'nin Resmi.....	130
2.Selim Sabit Efendi Paris'te Mekteb-i Osmânî'de iken.....	131
3.Selim Sabit Efendi'nin Hayatı.....	132
4.Selim Sabit Efendi'nin Darülmualimîn'den aldığı diploma.....	135
5.Selim Sabit Efendi'ye Rütbe-i Sâlise Tevcihi ve 10.000 Frank maâş ile Mekteb-i Sultanî II.Müdürlüğüne atanmasına dair Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi evrâkı.....	136
6.Selim Sabit Efendi'ye kitaplarını bastrabilmesi için verilen ruhsatnâme.....	138
7.Rehnümâ-yı Muallimîn.....	139
8.Târih-i Osmânî ve Abdülaziz Han merhûm vak'asına dair Başkitâbet'ten Sadâret'e yazılan tezkerenin tasdikli sûreti.....	140
9. Târih-i Osmânî ve Abdülaziz Han merhûm vak'asına dair Başkitâbet'ten Sadâret'e yazılan tezkerenin tasdikli sûreti sayfa:2.....	141
10.Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki düzlemküre.....	144
11.Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Avrupa Kıtası.....	145
12.Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Asya Kıtası.....	146
13.Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Afrika Kıtası.....	147
14.Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Amerika Kıtası.....	148
15.Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Avustralya Kıtası.....	149
16.Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Anadolu ve Rumeli haritası.....	150

KISALTMALAR

Ark.:Arkadaşları

BBA Sicill-i Ahvâl Defteri: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Osmanlı Arşivi Sicill-i Ahvâl Defteri.

BBA Y.PRK.MF: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Maârif Nezâreti Maruzatı.

BBA İ.DH: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye Tasnifi.

BBA Y.E.E: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrâk Tasnifi.

BBA Y.A HUS: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Osmanlı Arşivi, Yıldız, Sadaret Hususî Maruzat Evrâkı.

BBA A.MKT.MHM: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubi Mühimme Tasnifi.

BBA İrade Maârif: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi, İrade Maârif Tasnifi.

M.Ö.:Milattan Önce

S.:Selim

TV:Takvim-i Vakayi'

t.y.:Tarih yok

vb.:ve bunun gibi

yy:Yüzyıl

ÖZET

Eğitimde Bir Öncü: Selim Sabit Efendi, Hayatı ve Eserleri

Halil Özeçoğlu

Bugün mevcut olan eğitim kurumlarımızın temeli, Tanzimat ve Cumhuriyet arası dönemle tarihlendirilebilir. Bu dönemde Türk eğitim tarihine hizmet etmiş, fakat çalışmaları detaylı olarak ortaya konamamış birçok aydın bulunmaktadır. İşte bu biyografik çalışma, onlardan biri olan Selim Sabit Efendi'nin Türk eğitim tarihi içerisindeki hizmetlerini ve öncü rolünü ortaya çıkarma amacıyla yapılmıştır.

Devlet ve maârif yıllıkları, arşiv belgeleri, dönemin gazete ve makaleleri, Selim Sabit Efendi'nin bizzat yazdığı eserler, araştırmamızın ana dayanağını oluşturmaktadır.

Bu araştırma, Darülfünûn'un ilk öğretmenlerinden olan, Arapça, Farsça ve Fransızca bilen, eğitimdeki son gelişmeleri takip edip, bunları, içinden çıktığı Osmanlı toplumunun değerlerini de göz önünde bulundurarak kullanan; öğretmen okulundaki öğrencilerine bilimsel bilginin ve pedagojinin önemini de anlatan Selim Sabit Efendi'nin, coğrafya öğretiminde haritaları, matematik öğretiminde tabloları kullanmış, tarih kitabında sadece siyasî değil, sosyal ve sanatsal olaylara, deprem ve yangınlara da yer vermiş, sıbyan mekteplerine "usûl-ı cedîd"i ilk defa sokmuş, matematik, cümle bilgisi, coğrafya, Osmanlıca dilbilgisi, tarih, eğitim bilimi, ölçü çevirme, ilk okuma-yazma, kütüphanecilik gibi çeşitli alanlarda eserler verebilmiş, taassuba karşı bilimi savunmuş, öğrenciye, psikolojisine göre davranmayı önermiş, yazdığı eğitim bilimi kitabı ile öğretmenlere rehber olmuş; iki eseri Kazan'da dahi basılmış bir Osmanlı eğitimcisi olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler

1. Selim Sabit
2. Eğitim
3. Öğretim
4. Rehber
5. Pedagoji

ABSTRACT

An Avant-garde in the Field of Education: His Life Story, His Works and Selim Sabit Efendi

Halil Özeçoğlu

The base of existing educational institutions in our country was established between the period of Turkish Republic and Tanzimat. A great deal of intellectuals having contributed to the history of Turkish education, whose work could not have been presented in a detailed way, have taken part in that period. This biographic study has been made in order to introduce Selim Sabit Efendi's contributions to the history of Turkish education and his leadership in that field.

Governmental and educational annuals, archives, newspapers and articles of the period, the works written by Selim Sabit Efendi form the basic prop of our research.

This research has brought to light that Selim Sabit Efendi, being one of the first teachers at Darülfünûn, is an Ottoman educationalist who knew Arabic, Persian and French and who followed the recent developments in education and made use of them by considering the values of Ottoman society he used to belong to. He also taught his own students at teachers' training school what the importance of pedagogy and scientific knowledge was. Sabit used maps in geography teaching and charts in mathematics teaching and not only did he mention about political, but he also mentioned about social and artistic events, earthquakes and fires in his own history book. He was the first educator who had made use of the "usûl-ı cedîd", which was the unique modern method of teaching, in primary schools of the time. He could produce works in different fields such as mathematics, syntax, geography, Ottoman grammar, history, pedagogy, converting measurements, basic reading and writing, librarianship and defended science against bigotry. Sabit suggested that every pupil should be treated conveniently to his psychological condition and he guided teachers by means of his own pedagogy book. Two of his works were published even in Kazan.

Key Words

1. Selim Sabit
2. Education

3. Teaching
4. Guiding
5. Pedagogy

GİRİŞ

Öğretim, öğrenmenin gerçekleşmesi için girişilen tüm sistemli çabalar ve eğitimin bir parçası olarak tanımlanabilir. Öğretilenler kişinin davranışlarında olumlu yönde değişiklik meydana getirirse, o zaman öğretim, eğitime dönüşür (Akyüz, 2001:1,2).

Bugün, dünyada genel olarak 3 tür öğretim biçimi uygulanmaktadır. Bu yöntemler şunlardır:

-Aktarmacı Yöntem: Sorumluluk daima öğretmendedir. Kararları öğretmen alır, bilgi aktarılır ve tekrar yapılır. Uygulama yoktur.

-Etkileşimli Yöntem: Ezberlemeye engel olmak için soru-yanıt kullanılır; bilgi aktarma ve tekrarlama yoktur. Öğretmen karar verir, soru sorar; öğrenci bilgiyi keşfeder.

-Etkin Öğrenme: Kararları öğrenci alır; öğrenci merkezli eğitimidir. Sorumluluk öğrencidedir; değerlendirmeyi öğrenci yapar. Öğretmen seçenek sunup, öğrenciye yardım eder (Açıkgöz, 2002:30-33).

Bu 3 öğretim yönteminden çağdaş olanı, "etkin öğrenme" olarak kabul edilmektedir. Fakat etkin öğrenme, öğretmenin hiç konuşmayacağı anlamına gelmez. Örneğin, sınıfın yaşı ve ilgileri göz önüne alınarak hikaye anlatılması, öğrencilerin ilgisini çekmeye yarayan bir yöntem olabilir; ya da kapalı değil, açık uçlu -öğrencilerin açıklama sürecine katılmalarını ve yorum yapmalarını sağlayacak- sorular ve cevapları da öğretimde etkili olabilir (Farmer, Knight, 1995:37). Burada asıl önemli olan ise, öğrenci katılımına daha çok yer vermektir. Bilgi vermektен çok, öğrencilerin becerilerinin geliştirilmesine önem verilmelidir. Öğrenciler etkinliklerde yer almalıdırlar (Keyser, 2000:35-44). Çünkü, öğrenim sürecinde öğretmenin konuşma oranı ile öğrencinin dinleme oranı arasında muazzam bir korelasyon vardır. Öğretmenin söylediği kelimelerin kaçının öğrenci tarafından algılandığı, öğrencinin nasıl dinlediğine bağlıdır. Eğer öğrenciler gerçekten dinliyorsa, öğretmenin söylediklerinin yarısını anlayabileceklerdir. Bu durumda, öğretmenin çok konuşması karşısında öğrenciler, sıkılmaya eğilimli olurlar (Silberman, 1996:1).

Öğrencinin bir konuyu anlayabilmesi için, "izleyici" olmaktan daha fazlasına ihtiyacı vardır. Öğrenci düşünme sürecine girmelidir (Farmer, Knight, 1995:24-25).

Etkin yada aktif öğrenme, öğrencinin öğrenmede ve bilgiyi kullanmadaki düşünce sürecinin aktif katılımını kullanır (Bellenca, 1997:XXIII). Yani öğrenciyi merkeze alan bugünün çağdaş öğrenme süreci, aktif öğrenmedir.

Bundan yaklaşık 140 yıl önce Osmanlı Devleti'nde çağdaş eğitimin adı ise, "usûl-ı cedîd"dir.İşte tezimizin konusu olan Selim Sabit Efendi de, sıbyan mekteplerinde usûl-ı cedîdi uygulayan ilk kişidir.Kendisinin öğretim yöntemleri, bugün uygulanan 3 öğretim yönteminin de izlerini taşımakla beraber, döneminin en ileri metodlarıdır.Türkiye'nin ilk çağdaş pedagoğu olan Sabit Efendi, yazdığı eğitim bilimi kitabı ve ders kitaplarıyla da öğretmenlere yol gösterici olmuş, entellektüel bir eğitimcimizdir.Sokrat, Froebel, ve Rousseau'nun eğitim görüşlerini bilen ve uygulayan, öğrenciye yaptırmayı, yerine göre soru-cevap yöntemini benimseyen Selim Sabit Efendi'nin, öğretim metodlarını ve eğitim görüşlerini günümüzün çağdaş öğretim metodları ve eğitim görüşleri ile zamanın şartlarını dikkate almadan değerlendirmek, elbette anakronizma tehlikesini doğurur.Fakat bu metodlar hiç şüphesiz, dönemine hizmet etmişlerdir ve Sabit Efendi'nin eğitim görüşleri ise, Türk eğitim tarihinin gelenekselden çağdaşa olan yolculuğunda, öğretmen ve eğitimcilere yol gösterici bir işlev üstlenmiştir.İşte bu çalışmada, Selim Sabit Efendi'nin Osmanlı eğitimine hizmetlerini, zamanına göre modern pedagoji anlayışını ve bu anlayışın son dönem eğitim tarihimizdeki öncü rolünü ortaya çıkarmak, temel amacımız olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 19.YY. OSMANLI EĞİTİMİNİN GELİŞİMİNE KISA BİR BAKIŞ

1.1. Eğitimde İlk Değişim Hareketleri

Osmanlı Devleti 18.yy.'a kadar batı karşısında eksik olduğunu düşünmemiştir. Osmanlı ıslahatçı ve devlet adamlarının 16. yy. sonları ve 17.yy.'daki problemlere bakış açıları da bu pencereden olmuştur (Öz, 1997:12,13,103,104,105).

18.yy.'a gelindiğinde ise, durum farklıdır.Osmanlı Devleti, artık Avrupa'dan geri olduğunu görmüştür.Özellikle 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça Antlaşmaları Osmanlılar'ın Avusturya ve müttefikleri karşısında aldıkları iki utandırıcı yenilginin resmen ifadesi olmuştur (Lewis'ten aktaran Kıratlı, 1991:46).Çok geçmeden, I.Mahmud zamanında 1734'te Üsküdar'da "Hendesehane" adlı bir okul, askerî mühendis yetiştirmek için açılmıştır.1776'da "Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyun" ; 1795'de ise "Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun" açılmıştır (Akyüz, 2001:407).Bu okullar, artık batının üstünlüğünü kabul etmiş olan Osmanlı Devleti'nin, yenileşmeye askerî eğitim kurumlarından başladığının en açık ifadesidir.Var olan statüsünü korumak için yeniliklere karşı çıkan medrese ise, 1826 yılında yeniçeri ocağının tasfiyesi ile en güçlü destekçisini kaybetmiştir.1827'de "Mekteb-i Tıbbiye" açılmıştır (Akşin, 1977:41).

Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun'dan senede ancak birkaç subay yetişmesi de, padişahın isteği ile "Mekteb-i Harbiye" 'nin 1834'te açılmasına sebebiyet vermiştir.

II.Mahmud çağdaşlaşmanın ilim, teknik, kanun ve hukuk işi olduğuna inandığından ilk başta ulemâ ile yapmış olduğu ittifakı bozmuş ve reformcuların tarafına geçmiştir.Bu durum ise Tanzimat devri reformcu-ulemâ çekişmelerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Kodaman,1999:3).Eğitimde yenileşme hareketlerinin hız kazandığı 19. yy.'da reformcuların işi oldukça zordur; çünkü 19. yy.'ın ilk çeyreğinden sonra bile, Osmanlı'nın sâf haline dönme düşüncesi çekiciliğini kaybetmiş gibi görünmüyordu (Mardin, 2002:154).Zaten var olan statüsünü kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalan ilmiye, sanatkarlar vb. sınıflar, din etrafında kümelenerek, "eskinin canlandırılması ideolojisi" ni savunacaklardır (Tekeli, 1983:459).

II.Mahmud'un 1824 yılında yayımladığı fermanını ise şu iki açıdan ele alabiliriz:

Birincisi; ulemânın isteklerine eğitim alanında -onların desteğine ihtiyacı olduğu için-tercüman olması;

İkincisi; modern eğitimin bir gereği olan ilk öğretim zorunluluğunu getirmesidir.

Fermanın asıl metni şöyledir:

“Cümleye mâlumdur ki, ‘Ümmet-i Muhammeddenim’ diyen kâffe-i ehl-i İslâma göre, ibtidâ şerâit-i İslâmiyeyi ve akâid-i diniyesini öğrenip bilmek, bâdehü iktisâb-ı maîşet için kangı dirliğe sülûk edecek ise etmek, velhasıl her bir şeyden evvel zaruriyât-ı diniyeyi öğrenmekliği umûr-ı dünyeviyenin cümlesine takdîm eylemek lâzım iken; bir zamandan beri ekser-i nâs analarının ve babalarının scyyisi olarak, kendileri kaldıkları misillü evlatlarının cahil kalmasını düşünmeyerek ve rezzak-ı âlem olan Hakk-ı Subhânehü ve Tealâ Hazretleri’ne adem-i tevekkül ile heman akçe kazanmak dâijesine düşerek, çocukları beş altı yaşına vardığı gibi mektebden alıp ehl-i hiref yanına şâkirdliğe verdiklerinden; o makûle sabiler küçükten cehaletle büyüyüp sonra dahi okuyup öğrenmekliğe heves etmediklerine binâen, vizrû veballeri analarının ve babalarının boynuna olup yevm-i kıyamette bir taraftan bunlar giriftâr-ı mes’uliyet, bir taraftan kendileri duçâr-ı hızy ü nedâmet olacaklarından başka maazallah-ü Tealâ zamaneyi cehâlet istüabla ekser-i halk diyânetden bîhaber olduklarından, bu keyfiyet nusretsizliğe sebeb-i müstakil olup asamenallahü Tealâ böyle giderse min kibelirrahman-rahmân terbiye-i şedideyi müstelzim olacağı erbab-ı basirete zâhir ve hüveydâ olmaktan nâşi ibâd-ı müslimîni o misillü dünya ve ahiret ukûbetinden tahlîs ve sıyanet lâzım gelmekle imdi emri dinde şerm ü haya caiz olmadığına binaen şimdîye kadar cahil kalmış olan genç ve ihtiyar bilcümle ümmet-i Muhammed cahillğin dâreynde vehâmetini düşünüp ve bu babda birbirinden utanmıyarak heman hakdan utanıp kendileri buldukları kâr-ı kesb ü san’at ve hizmetleri arasında bilmedikleri mesâil-i diniye ve akâid-i İslâmiyelerini dahi öğrenip bilmekliğe hasbe’l-ımkân sa’y ü gayret ve ol vechile kendilerini dâreyn selâmetliğine ırgürmekliğe sarf-ı vüs’u makderet eylemelerini farıza-i uhde-i diyanetleri olduğundan başka fîmâ bâ’d herkes evlatlarını mürâhik derecesine varmadıkça ve ilm-i hâl ve şerâit-i İslâmiyesini lâyıkıyla taâllüm etmedikçe mektebden alıp ustaya vermemek ve mürâhik olup ustaya vermek derecesine geldikde anası ve babası yok ise sâir velisi olan kimse mürâhik derecesinde olduğunu; İstanbul sekenesinden ise İstanbul kadısı olan efendi tarafına ve eğer Eyüb ve Üsküdar ve Galata sükkânından iseler kadıları efendiler taraflarına mekteb hocasıyla beraber varıp ve çocuğu dahî getirip gösterip taraf-ı şer’iden yedlerine memhur izin tezkeresi almak ve izin tezkeresi olmadıkça esnâf tâifesi şâkirdliğe almamak ve şâkirdliğe alınmaklıkda da esnaf kethüdalarının dahî rey ve marifetleri munzam olmak lâzimedden olduğuna binâen şâyet esnafdan biri o makule tezkeresiz çocuğu şâkirdliğe alır ve babası ve validesi verir ise okuduğu mektebin hocası veyahud mahallesinin imamı doğru kadı efendilere haber vermek ve kadı efendiler dahi bu keyfiyet ihyâ-yı din-i mübin kazıyyesine mebni olduğundan taraflarından taharrî olunarak izin tezkeresi almaksızın san’ata verilmiş sabi bulunur ise alanı ve vereni ve ol esnafın kethüdâsını ve haber vermediği için mekteb hocasını li ecli’t-te’dib Bâbiâlîye inhâ eylemek ve anasız ve babasız yetim çocuklar olup da kimsesizliği sebebiyle zarûrî bir usta yanında veyahud bir kimsenin terbiyesinde bulunursa ustası ve gerek mürebbisi olan âdem sırf san’at öğrenmekliğe ve hizmete hasr etmeyerek günde iki defa mektebe gönderip mürâhik oluncaya kadar okutturmak ve kezalik elhiletü hâzihî ustalarda bulunan çocuklar dahi bitibkiha bu nizama dahil olarak anası ve babası vesair velisi olanlar ustadan alıp mektebe vermek ve kimsesiz olanları dahi ustaları mektebe verip cahil kalmamasına dikkat etmek ve mekteb hocaları dahi mekteplerde bulunan çocukları güzelce okutup Kur’ân-ı Azimüşşân’ı tâlim akabinde her bir çocuğun haysiyet ve istidadına göre Tecvid ve İlm-i Hal misillü risaleler okutulur şerâit-i İslâmiye ve akâid-i diniyelerini öğretmekliğe sa’yü ikdâm eylemek üzere aelumüm tenbih ve ikâz olunmasına, irâde-i seniyye sudûruyla keyfiyet bilâd-ı selâse kadıları efendilere başka başka ba-fermân-ı âlî tenbih kılınmış olmakla siz

dahi Âsitane'de kâin bilcümle mahallât imamlarını ve mekteb hocalarını ve esnaf kethüdalarını tarafınıza celb ederek tenbihât-ı mezkûreyi gûş-i hûşlarına telkin ve tefhim ve işbu fermân-ı âlinin birer mûmzâ sûretlerini dahi yedlerine itâ birle imamlar mahalleleri ahâlilerine ve kethüdalar dahi esnaflarına okuyup anlatmak ve mekteb hocaları dahi bilip mücebiyle amel etmek üzere cümlesine gereği gibi tenbih ve te'kide mübâderet ve bitevfikihi Tealâ işbu nizâm ve tenbihâtın aleddevam icrâ ve istikrarı ve sâilini istihsâle tarafınızdan dahi bizzat ihtimam ve dikkat eylesiz deydü buyuruldu” (Cevad, 1338:1-3).

Fermandan anlaşıldığı gibi, II.Mahmud çocukların 12 yaşından önce ve islamî bilgileri tam olarak öğrenmeden okuldan alınıp, usta yanına çırak verilmesini yasaklamıştır.Çırak olarak verilecek çocuklar ise gerekli yaşa geldikten sonra, velisi ve öğretmeni tarafından oturduğu yere göre İstanbul, Eyüp, Üsküdar ya da Galata kadılıklarından birine götürülecek ve izin belgesi alındıktan sonra çırak olarak verilebileceklerdir.İzin belgesi olmayanlar çırak olamayacak, buna mahal verenler de cezalandırılacaklardır (Cevad, 1338:1-3).

Bu ferman, Müslüman çocuklarının sıbyan mekteplerine devamını sağlamak ve onlara İslâm'ın şartlarını ve dinî kuralları öğretmek amaçlıdır (Kodaman, 1999:3).Böylece II.Mahmud hem medresenin desteğini almış, hem de ilköğretimi zorunlu hale getirerek, çağın eğitim anlayışına uygun hareket etmiştir; çünkü ilköğretim zorunluluğu Fransa'da 1816 ve Almanya'da 1819 yıllarında getirilmiştir (Akyüz, 2001:140).

1838 yılına gelindiğinde maârif işlerinin “Meclis-i Umûr-ı Nâfia” adlı bir planlama kuruluna verildiğini görüyoruz (Kodaman, 1999:3).Maârifin ulemâya değil de, yeni bir kurula verilmesi eğitimde reform için devletin kararlı olduğunu göstermektedir.

Bu kurum, 1838 tarihinde bir lâyiha hazırlamıştır.Bu lâyihada Harbiye, Bahriye ve Hendese ve Tıb fenlerine mahsus okullara alınan öğrencilerin

“ma'lûmât-ı cüz'iyeleri; yani yazı yazmayı ve doğrudan doğruya bir Türkî kitab okumaya kudretleri olmadığından, birdenbire elsine-i Arabiyye ve Fariyye ve ecnebî olan Fransız lisânı ve buldukları mektebin mahsûs olduğu tarikin fennine müteallik bazı mukaddemât teallümüne muktedir olmadıkları...”

belirtilmiştir (Cevad, 1338:6-10).Bu durum, sıbyan mekteplerinden yetişen öğrencilerin Türkçe okuma-yazma dahi bilmediklerini ispatlamaktadır.Var olan mektepler yetersizdir. Sıbyan mekteplerinden Türkçe okuma-yazma bilmeden gelen ve askerî okullarda bu yüzden zaman kaybeden öğrencilerin bu eksikliklerini gidermek ve medresenin tepkisini -sıbyan mekteplerine dokunmayarak- çekmeden öğretim düzeyini yükseltmek için, lâyihanın da öngördüğü gibi mahalle mektepleri üzerinde, fakat askerî okulların altında, ikinci kademe öğretim kurumları olan rüşdiyeler, 1839 yılında açılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2001:137).İlk

rüşdiyeler “Mekteb-i Maârif-i Adliye” ve “Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye” dir.Genel rüşdiyeler ise 1839 yılı hedeflenmesine karşın, 1846’dan sonra açılmaya başlanmıştır.

“Mekteb-i Maârif-i Adliye”nin, istenilen amaca tam olarak hizmet etmediği görülmektedir; çünkü açılış gerekçesi olarak üst öğretime öğrenci hazırlamak değil, Bâb-ı Âli ve Bâb-ı Defterdarî kalemlerine kabiliyetli memurlar yetiştirme gösterilmiştir (Kodaman, 1999:8).Bu konuda Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye ise amaca uygun hareket ederek yazı yazabilme ve bir konuyu kaleme alabilme öğretimi yapmıştır (Akyüz, 2001:138).1838’de kurulan Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti*’nin orta-öğretimde modern eğitime dair çalışmalarının karşılığında, mekteplere muallim tayin işi şeyhülislamlığa taviz olarak verilmiştir.Bu durum Tanzimat devrinde büyüyecek olan eski-yeni, medrese-mekteb, dinî-laik, ulemâ-aydın çatışmasının da öncülü olmuştur (Kodaman, 1999:7).Zaten ıslahata sıbyan mekteplerinden başlamak imkansızdır; çünkü “Cevdet Paşa’nın da yazdığı gibi bu mektepler mukaddes birer mâbetmiş gibi, mutaasıplar gürûhu dinsiz saydıkları Tanzimatçıları bunların yanına asla yaklaştırmıyorlardı” (Ergin, 1940:383).

Osmanlı eğitiminin modernleşmesinde Avrupa’ya yollanan öğrencilerin büyük etkisi vardır.İlk etapta askerî öğrenciler 1830’dan itibaren yollanmış, Tanzimat’tan sonra ise çeşitli alanlarda öğrenciler Avrupa’ya gönderilmiştir.Selim Sabit Efendi de Fransa’ya gönderilenler arasındadır.

18. yy.’ın sonlarından Tanzimat’a kadar olan dönemde -yukarıda ifade ettiğimiz-Osmanlı eğitiminin dönüşümünü şu şekilde özetleyebiliriz:

- Eğitimde yenileşmeye, askerî okullar ile başlanmıştır.İlk defa, bu okulların programlarında batı dilleri görülmektedir.
- 1826’da Yeniçeri Ocağı lağv edilerek medresenin önemli bir destekçisi eksiltiştir.
- İlköğretim zorunluluğu getirilmiştir.
- 1830’larda ilk kez, Avrupa’ya öğrenci gönderilmiştir. (Akyüz, 2001:132-142)

Böylece bu dönemde Osmanlı eğitimindeki yenileşme hareketlerinin temellerinin atıldığını görmekteyiz.Bunlardan başka 1831 yılında, ilk Türkçe gazete olan “Takvîm-i Vakayi” de yayımlanmaya başlanmıştır (Akyüz, 2001:132).

* “Nezâret” kelimesi burada bakanlık değil, müdürlük anlamında kullanılmıştır.Konu hakkında bkz. Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi Ankara 1999 s. 7

1.2. Tanzimat Devrinde Eğitimde İdarî Yapılanma

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, üç kavram ile “kanun üstünlüğü”, “mülkiyet hakkı” ve “eşitlik” olarak özetlenebilir. Bu fermanla eğitimle ilgili bir madde yoktur. Fakat “halkın devlet için değil, devletin halk için olduğu” düşüncesini, Tanzimat getirmiştir (İnalçık, 1993:356). Eğitimin yaygınlığı ilkesi de, bir Tanzimat düşüncesi olarak karşımıza çıkar (Sakaoğlu, 1991:71). Yine de 1845 yılına kadar muhafazakârların baskısı ve siyasî olayların yoğunluğu nedeniyle eğitim konusuna değinilememiştir. Bu durum 1845 yılında Abdülmecid’in Bâb-ı Âli’ye giderek, devlet erkânına reformların uygulanması ve maârife önem verilmesine dikkat edilmesini emredişine kadar sürmüştür (Kodaman, 1999:9). 1845 yılında “Muvakkat Maârif Meclisi” kurulmuş, bunun ayrıntılı raporu üzerine de 1846’da “Meclis-i Maârif-i Umûmiye” kurulmuştur. İşte bu meclis, millî eğitim işlerinden yetkili ve hükümet başkanına karşı sorumlu ilk meclistir (Akyüz, 2001:174). Bu meclis, reformcu Mustafa Reşit Paşa’nın himayesinde olduğundan, eğitim ve öğretim bundan sonra hükümetin desteği ile medresenin elinden çıkarak yenilikçilerin kontrolüne geçmeye başlamıştır. Meclis-i Maârif-i Umûmiye’nin isteği ile onun icrâ organı olacak olan Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti, 1846 yılında kurulmuştur. İcrâ yetkisi ise rüşdiye ve sıbyan okullarıyla sınırlandırılmış, sıbyan okullarının yönetimi de nezâretin yetkisinin dışında kalmıştır. Böylece sıbyan okullarındaki medrese etkisi uzun zaman devam etmiştir (Kodaman, 1999:11,12).

Geçici Maârif Meclisi, 1846 yılında bir Darülfünûn kurulmasına karar vermiştir (Lewis’ten aktaran Kıratlı, 1991:113). Darülfünûn’un ders kitaplarını hazırlaması kararlaştırılan ve imparatorluk, sanat ve ilimler akademisi olan “Encümen-i Dâniş” ise, 1851 yılında kurulmuştur.

Encümen-i Dâniş, dilde sadeleşmeyi ve bilginin yayılmasını savunan, ansiklopedist bir hareketi ön planda tutar (Mardin, 2002:254,255). 1862’den sonra silinip giden bu kurum, ilmi araştırma zihniyetinin gerekliliğinin eğitim çevrelerince anlaşıldığının bir kanıtıdır. Ayrıca, eğitimde biçimsel yeniliklerin yanında düşünce, anlayış, program ve öğretimde de yenilik yapma düşüncesini, bu kurum getirmiştir (Kodaman, 1999:13).

1856 yılındaki İslahat Fermanı’na kadar eğitimde herhangi bir yenileşme göremiyoruz. İslahat Fermanı’nda ise padişah Abdülmecid, gerekli şartları taşıyan her Osmanlı vatandaşının fark gözetilmeden askerî ve mülkî okullara kabul edilebileceğini belirtmektedir. Konuya 19. yy. Osmanlı eğitiminin içinde bulunduğu durumu anlamak

açısından değinmekte fayda vardır.Bu fermanda gayri müslimlere özel millî ve dinî okullar açma hakkı şu şekilde verilmektedir:

“her bir cemaat maârif ve hiref ve sanâiye dâir milletçe mektebler yapmağa mezun olub, fakat bu makule mekâtib-i umûmiyenin usûl-ı tedrisi ve muallimlerin intihabı âzası taraf-ı şahanemden mansub muhtelit bir meclis-i maârifin nezâret ve teftişi tahtında olması ...” (Karal, 1983:261)

1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 129. maddesi ise bu durumu destekler.Fakat koşulları şunlardır:

“Muallimlerin yedinde maârif nezâreti cânibinden veyahut mahallî maârif idaresinden şahâdetnâme bulunmak ve sâniyen bu mekteplerde âdâba ve politikaya mugayir bir ders okutturulmamak için ta'lim olunacak derslerin cedveli ve kitablar maârif nezâretinden veyahut mahallî maârif idaresinden tasdik edilmek üzere, taşrada ise vilâyet maârif idaresiyle vilâyet valisi tarafından ve Der-saâdet'te maârif nezâret-i cânibinden ruhsat-ı resmiyye verilir.” (Y.E.E.112/6, 1286:36).

Bu koşullar kolaylıkla sağlandığından, Osmanlı Devleti'ndeki azınlık okulları kuruluş izni amacından farklı olarak, özellikle “politikaya mugayir bir ders okutturulmamak” ifadesinin zıttı yönde, dinî ve millî isteklere ve siyasî art niyetlere uygun öğrenciler yetiştirmişlerdir.Mesela “1879'da toplanan Bulgar Parlamentosu yetiştirdiği Bulgar aydınları, Bulgar çetecileri ve devlet adamları için Robert Kolej'e teşekkür etmiştir.” (Akyüz, 2001:161)

20. yy.'ın hemen başında Osmanlı Devleti'nde Hristiyan azınlıklar ile yabancılar tarafından açılmış özel okul sayısı 10.000 ; burada öğrenim gören öğrenci sayısı da 500.000'dir (Koçak, 1983:488).Bu durum, Osmanlılık altında bütünleştirilmeye çalışılan Osmanlı maârifinin 19. yy.'da ne kadar parçalı bir yapı arz ettiğinin ispatıdır.

1857 yılında kurulan “Maârif-i Umûmiye Nezâreti” , Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında bakanlık düzeyindeki ilk kurumudur.Bu kurumla beraber devlet, mektep-medrese çatışmasında ağırlığını mektepten yana koymuştur.Nezâretin dışında 1862 yılında Münif Paşa'nın başkanlığında kurulan “Cemiyet-i İlmiye-i Osmâniye” 'nin görevi ise din ve siyaset hariç her türlü ilim ve fenne dair kitap te'lif ve tercüme etmek, halka açık dersler vermektir.İlk ilmî dergi olan “Mecmua-i Fünûn” 'u da bu cemiyet neşr etmiştir.Nezâretin isteği ile yine Münif Paşa başkanlığında kurulan diğer bir cemiyet ise; “Tercüme Cemiyeti”dir.Amaç, düzenli olarak Arap ilimlerinin Türkçe'ye tercümesidir (Kodaman, 1999:18,19).Gerek Encümen-i Dâniş, gerek Cemiyet-i İlmiye-i Osmâniye, gerekse Tercüme

Cemiyeti amaç ve görevleri açısından incelendiğinde, bu kurumların Osmanlı eğitiminin batılılaşması için çalıştıkları açıkça görülmektedir.

Zaten Reşit Paşa, teşkil ettiği Meclis-i Maârif-i Umûmiye ve Rüşdiye mektepleri sayesinde Tanzimat'a bağlı bir memur kadrosu yetiştirmek istiyordu (İnalçık, 1993:354); bunda da başarısız olduğu söylenemez.19. yy.'ın ikinci yarısında artık Osmanlı Devleti'nin eğitim camiasında batıda tahsil görmüş, batılı fikirlere sahip kul olmayan entellektüeller eğitime yön vermektedir.*Tercüme Cemiyeti ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmâniye'nin kurucu başkanı olan Münif Paşa da bunlardan biridir ki; kendisi öğretim metodlarının ıslahı, öğretimde aile ve devlete düşen görevler, maârifte ıslahat, öğretmen yetiştirmenin önemi, bilim ve eğitimin önemi gibi son derece önemli konulara değinmiştir (Celkan, 2000:153,154).Münif Paşa, zikrettiğimiz entellektüellerden sadece birisidir.

1867 yılına gelindiğinde ise, 5 yıl aradan sonra maârif alanındaki yeniliklerin tekrar başladığını görmekteyiz.İslahat Fermanı'nın uygulanışını takip eden Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ne ayrı ayrı reform projeleri vermişlerdir.Bunlardan birini seçmek zorunda kalan Osmanlı Devleti, Fransız tezini seçmiştir.Zaten Osmanlılar eğitimde büyük ölçüde Fransa'yı izliyorlardı (İlkin,Tekeli, 1993:124).Ayrıca; Fransız tezinin seçiminde Genç Osmanlılar'ın Fransa ile olan münasebetlerinin, Ali ve Fuat Paşaların Fransa'ya yakınlıklarının büyük etkisi vardır.Böylece Fransız eğitim sistemi Osmanlı Devleti'nin durumuna uydurulmaya çalışılmıştır (Kodaman, 1999:20,21).

Bu durumun ilk örneğini Mekteb-i Sultanî oluşturur.Zaten Fransız tezinde de geçen "Hıristiyan öğrenciler için ortaöğretim kurumları" (Akyüz, 2001:153,154) ifadesi, Fransız büyük elçisi Mösyö Boure'e 'nin, Osmanlı hükümetini liseler kurmaya teşvik etmesi ve bu durumun da Sultan Abdülaziz ile vükelâsının dikkatini çekmesiyle pratiğe geçirilmiş ve Galatasaray Lisesi 1 Eylül 1868 yılında kurulmuştur (Sungu, 1943:326). "Sadrazam Âli ve Hariciye Nazırı Fuat Paşalar, Mösyö Boure'e 'a iltifat etmişler ve yeni müessesenin dayanacağı esasları aralarında kararlaştırmışlardır" (Sungu, 1943:327). Bu okulda çalışanların itina ile seçildiğini, 1296 tarihli Vakit Gazetesi'nde gördüğümüz bir ilanda bulunan şu ifadelerden anlıyoruz:

"Mekteb-i Sultanî'ye 800 gurus maâşla bir Edebiyat-ı Türkiyye ve Arabiyye mualliminin lüzümü olduğundan taleb olanların müsâbakat imtihanına girmek üzere şehr-i Şevval'in 12. Perşembe gününden 20. gününe kadar Maârif Nezâret-i Celîlesi dairesinde Mekteb-i Âliye idaresine mürâcaat eylemeleri ve müddet-i mezkûre münkaziyye olduktan sonra geleceklerin zarurî imtihana kabul olunmayacağı ilan olunur" (Vakit, 1296:4).

* Selim Sabit Efendi de bunlardan biri olacaktır.

Bu okulda öğretim dili, hükümetin Türkçe önermesine karşılık, Fransızca olmuştur. Böylece ortaöğretim düzeyinde yabancı dilde eğitim yapan ilk devlet okulu olan Galatasaray Lisesi de Osmanlı eğitim tarihinde yerini almıştır (Türker, 1989:18). Ayrıca Selim Sabit Efendi de bu okulda yıllık 10.000 Frank maaşla ikinci müdürlük yapmıştır (Ergin, 1940:402,403).

Fransız tezinin ikinci mahsulü ise, 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'dir. Bu nizamnâme Safvet Paşa'nın maârif nazırlığı sırasında vücuda getirilmiştir (Koçer, 1967:13). Mazbatası ise Şûrâ-yı Devlet Maârif Dairesi Başkan muavini Sadullah Paşa tarafından yazılmıştır. Bu dairede Sadullah Paşa, daire başkanı Kemal Paşa, Dadyan Artin Efendi, Recaizade Ekrem Bey, Ebuzziya Tevfik Bey, Mehmed Mansur Efendi ve Dragon Çankof Efendi bulunmaktadır (Atuf, 1930:130). Dairenin amacı ise, 1789 ihtilalinden itibaren Fransız eğitim sisteminin geçirdiği tecrübeleri inceleyerek ve memleketin şartlarını da göz önünde tutarak bir maârif nizamnâmesi hazırlamaktır. Bu niyetle Fransa'da eğitim alanında yapılmış çalışmalar düşünülen maârif politikasına uygun olarak Şura-yı Devlet Maârif Dairesi üyeleri tarafından Osmanlı maârifine uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiş ve böylece Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi hazırlanmıştır (Atuf, 1930:130). 198 maddelik bu nizamnâme ile systemsiz bir şekilde günün ihtiyaçlarına göre hazırlanmış kurumlaşma, ilk kez kurallara bağlanmıştır (Sakaoğlu, 1991:93). Böylece başlangıçtan itibaren parça parça yapılan maârif ıslahatı bir nizamnameye göre teşkilatlandırılmıştır (Koçer, 1967:14).

Bu nizamnâmede genel ve özel okullar, sıbyan mektepleri, kız sıbyan mektepleri, rüşdiye ve kız rüşdiyeleri, idadî okullar, sultanîler, yüksek mektepler, erkek ve kız öğretmen okulları ve üniversite konuları kurallara bağlanmış, bir Meclis-i Kebir-i Maârif kurulmuş, ilmiye ve idari daireler olarak 2'ye ayrılmış, Vilayet Maârif Meclisleri kurulmuş, imtihanlar, muallimler ve eğitimin malî konularına yer verilmiştir (BBA.Y.E.E.112/6, 2-59). Selim Sabit Efendi de 1288 (28 Haziran 1871) yılında bu nizamnâme ile kurulan Meclis-i Kebir-i Maârif'in, İlmiye Riyâseti'ne getirilmiştir (Cevad, 1338:119). Koçer'e (1974:18) göre; "Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, eğitim düzenimize hukukî bir yön vermek ve batılılaşma devrinin başından beri parça parça yapılan eğitim ıslahatlarını bir nizamnâmeyle bağlamak bakımından eğitim tarihimiz için bir dönüm noktası olmuştur."

Ayrıca ilk defa olarak erkek ve kız çocukları için ilköğretim, bu nizamnâme ile mecbur tutulmuştur (Unat, 1964:39). Sanat okulları hariç maârifin her meselesine el atan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, eğitimin artık tam bir devlet işi olarak görüldüğünün de

ispatıdır (Koçer, 1967:8 -14).Yukarıda zikrettiğimiz gibi; Darülfünûn'un kurulması fikri de burada kanunlaştırılmıştır.

Bu nizamnâme -ilk etapta, uygulamada her ne kadar istenilen sonucu vermese de- 19. yy.'da Osmanlı eğitim sisteminin batılı anlamda düzenlenmesi ve ileride eğitim alanında görülecek eksikliklerin kanunlaştırma ile ortadan kaldırılması yolunda atılmış en önemli adımdır.

1.3. Tanzimat Devrinde Eğitim Kademelerinde Değişim

Tanzimat öncesinde sıbyan mekteplerinde medrese çıkışlı öğretmenler ya da imam, müezzin gibi din adamları öğretmenlik yapmaktadır.Amaç ise; II.Mahmud'un ilköğretimi zorunlu kıldığı fermanında da emrettiği gibi, "öğrencilere şerâit-i İslâmiye ve akâid-i diniyelerini..." öğretmektir (Cevad, 1338:1-3).

Dinin âdap ve erkânı ile Kur'an okunmasının öğretildiği ve modern araç-gereç ve yöntemlerden yoksun bu okullara öğrenciler âmin alayı ile başlarlardı (Koçu, 1966:24).

Medrese ve ulemânın etkisi altında olan sıbyan mekteplerine reformistlerin yaklaşması çok zordu; bu yüzden II.Mahmud bile fermanında, bu okulların amacı olarak, din kurallarının öğretilmesini işaret etmiştir.1838 yılında Meclis-i Umûr-ı Nâfia ilköğretimin ıslahı hakkında bir rapor hazırlamış; bu raporda sıbyan mekteplerinin de ıslah edilmesi gereğini ve maârifin amacının, insanı ahirete olduğu kadar, bu dünyaya da hazırlamak olduğunu bildirmiştir.Bu rapor, medrese-mektep zıtlaşmasını da açıkça ortaya çıkarmıştır.Tanzimatçılar da, medresenin etkisinde olan sıbyan mekteplerini ilk etapta feda etmişler ve yenileşmeye rüşdiye okullarından başlamışlardır (Kodaman, 1999:59,60).

1847 yılına gelindiğinde ise; "Etfâlin Ta'lîm ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile İcra Eylemeleri Lâzımgelseğine Dair Sıbyan Mekâtib-i Hâceleri Efendilere itâ olunacak Tâlimat" hazırlanmıştır.Bu talimata göre; sıbyan mekteplerinin süresi 4 yıldır.Fakat öğrenci 2 yıl daha rüşdiye mektebine gitmek zorundadır.Yani; zorunlu eğitim 6 yıldır.Bu durum, Tanzimatçıların öğrencileri rüşdiyelere yönlendirdiğinin kanıtıdır (Akyüz, 2001:148,149).

Bu talimatta, yazının öğretilmesi gereğine "divit" in kullanılmasına ve tehecci yönteminin uygulanmasına da yer verilmiştir.Ayrıca; 7 yaşına giren çocukların sıbyan mektebine gitmesi zorunludur.Çocuğunu okula yollamayan veliler cezalandırılacaktır.Tembel ve suçlu öğrenci ise gerektiğinde velisinin izni ile "yaban asması" veya "yasemin çubuğu" ile hafifçe dövülebilir.10 yaşını tamamlayıp da namaz kılmayanlar ise el ile (velilerinin izniyle) dövüleceklerdir.Cezalardan biri de; öğrencinin ayakta iken dersini bir çok kere tekrar etmesidir (Akyüz, 2001:149). Ders tekrarının ceza olarak

verilmesi, öğrenciyi dersten uzaklaştırdığı gibi, dayanın resmîleştirilmesi de sıbyan mekteplerindeki reform hareketlerini sekteye uğratmıştır.Bu talimatın getirdiği en önemli yenilik ise; yazı dersi ve ilköğretimin 6 yıl olmasıdır.1868 yılında “Mekâtib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu” sıbyan okullarına imlâ, malûmat-ı nâfia, coğrafya ve aritmetik derslerini sokan bir nizamnâme hazırlamıştır.Fakat bu nizamnâme uygulanamamıştır (Kodaman, 1999:62).

Sıbyan mekteplerinin gerçek anlamda ıslahı 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile olmuştur.Bu nizamnâme ile usûl-ı cedîde vechile Elifbâ Muhtasar Fenn-i Hesab, Muhtasar Târih-i Osmânî, Muhtasar Coğrafya, Ma'lûmat-ı Nâfia-yı Câmî' Risale dersleri yeni dersler olarak bu okullara girmiştir*.Her mahalle ve köyde bir mektep açılması hükme bağlanmıştır.İlköğretim zorunluluğu tüm çocuklar için burada kanunlaştırılmıştır (BBA.Y.E.E.112/6, 1286:2-59).Bu madde daha sonra Kanun-ı Esasî'nin 114. maddesinde şöyle yerini bulmuştur: “Osmanlı efrâdının kâffesince tahsîl-i maârifin birinci mertebesi mecburî olacak ve bunun derecât ve teferruâtı nizâmı mahsûs tâyin kılınacaktır.” (Gözübüyük,Kili, 1957:37)

Tanzimat döneminde 1846'dan sonra açılan rüşdiyeler ise, “Mülkiye Rüşdiyesi”, “askerî rüşdiyeler”, “kız rüşdiyeleri” ve “Darülmaârif ” gibi isimlerle anılmışlardır.1874 yılında İstanbul'da 1869 öğrencisi ile 18 rüşdiye vardır (Akyüz, 2001:151).Bunlar, sıbyan mekteplerinin üzerinde eğitim vermişlerdir.

İdadîler ise; Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde 4 yıllık rüşdiyelerin üzerinde 3 yıl tahsil gerektiren okullar olarak belirtilmişlerdir.Bu nizamnâmenin 33 ila 41. maddeleri arası idadîler ile ilgilidir (BBA.Y.E.E.112/6, 1286:13-15).1845 yılında ilk açılan idadî ise, daha sonra Kuleli Askerî İdadîsi olacak olan Mekteb-i Fünûn-ı İdadîye'dir (Akyüz, 2001:153).

Diğer bir ortaöğretim kurumu ise, daha önce ilkinin 1868'de “Mekteb-i Sultanî” adı ile açıldığını belirttiğimiz sultanîlerdir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 42 ila 50. maddeleri arası sultanîyelere ayrılmıştır(BBA.Y.E.E.112/6, 1286:15-18); öğrenim süresi ise, rüşdiyelerin üzerinde 6 yıldır.

Darülfünûn ise 1863 yılında halka açık dersler verilmeye başlanmasıyla açılmıştır.1865 yılında Çemberlitaş'taki ahşap Nuri Efendi konağına taşınan Darülfünûn bir süre sonra bütün araç, gereç ve kitaplarıyla birlikte yanmıştır .Bu yüzden Darülfünûn'daki eğitime 1869 yılına kadar ara verilmiştir (Dölen, 1983:476).198 maddelik Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 49 maddesinin Darülfünûn'a ayrılmış olması da, reformistlerin

* Selim Sabit Efendi'nin usûl-ı cedîd vechiyle elifbâyı öğrettiği “Risâle-i Elifbâiyye” adlı eserinin ilk basım tarihi ise 1282 (1865)'dir.Bu, Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nden 4 yıl öncedir.

üniversiteye ve bilime verdiği önemi göstermektedir. Darülfünûn'un ikinci açılışı da bu yüzden, Nizamnâme'nin yayımlanmasından hemen sonradır.Selim Sabit Efendi de, 1870 yılında Darülfünûn'a Kitabet ve Edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır* (BBA İ.DH, 1286:1,2).Ne yazık ki, bu yüksek öğretim kurumu önce 1873, sonra da 1881'de tekrar kapanmıştır.Diğer Darülfünûn teşebbüsü için 1900 yılını beklemek gerekecektir.

Darülfünûn'un kapatılması bize, mektebin karşısındaki medrese zihniyetinin 19.yy.'ın ikinci çeyreğinde hala gücünü koruduğunu göstermektedir.Çünkü Selim Sabit Efendi ile beraber Fransa'ya gönderilen ve Darülfünûn'da müdürlük de yapmış olan Hoca Tahsin Efendi (1869-1870), boşluk kavramını açıklamak için cam bir fânusun altına bir güvercin koymuş, havayı boşaltıp güvercin öldüğünde ise deneyinin anlaşıldığını zannetmiştir.Fakat bu deney, onun zındıklıkla suçlanmasına ve azledilmesine neden olmuştur.Bu olayla beraber Darülfünûn'un kapatılmasında yine Cemâleddin Afgânî'nin peygamberliği bir tür sanat olarak zikretmesinin de büyük etkisi vardır (Mardin, 2002:250-251).

Tanzimat devrinin diğer bir eğitim kurumu ise, 16 Mart 1848'de açılan Darülmuallimin'dir.Daha sonra adı "Darülmuallimîn-i Rüşdî " de olacak olan bu okuldan mezun olacak öğretmenler rüşdiyelerde öğretmenlik yapacaklardır.Böylece medrese dışından yetişen öğretmenler iyi bir öğretim yaptırabileceklerdir (Akyüz, 2001:162).Selim Sabit Efendi de bu ilk öğretmen okulundan 1855 yılında mezun olan ilk öğretmenler arasındadır (Cevad, 1338:62).

Yeni açılmakta olan ve taşrada 1875'ten sonra açılmaya başlanacak olan ve ileride adına "İptidâi Mekteb" denecek ilkokullara öğretmen yetiştirilmesi için de, 1868'de "Darülmuallimîn-i Sıbyan" kurulmuştur (Akyüz, 2001:165).Bu okullardan yetişen öğretmenlerin şüphesiz ki, Osmanlı maârifinin modernleşmesinde etkileri büyüktür.Çünkü Darülmuallimîn-i Rüşdî'nin ilk Nizamnâmesi'nde "ders verme ve öğretim yöntemi" nin ilk defa olarak öğretmen adaylarına bir ders olarak okutulduğu; Darülmuallimîn-i Sıbyan'ın programında ise, "usûl-ı cedîde üzere tehecci" dersinin bulunduğu görülmektedir (Akyüz, 2001:162-165).

1.4.I.Meşrutiyet'in İlanından 20.yy.'ın Başlarına Kadar Osmanlı Eğitimindeki Değişim

1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasî'nin 114. maddesi, yukarıda da zikredildiği üzere, Osmanlı topraklarında ilköğretimin zorunlu olduğunu belirtmektedir (Gözübüyük,Kili, 1982:42).Bu var olan durumun anayasal platformda meşrulaştırılmasıdır.

* Ayrıca bu konu hakkında bkz. BBA Sicill-i Ahvâl Defteri no:1 s. 260

1879 yılında eğitimin merkez teşkilatı idarî olarak; Mekâtib-i Âliye, Mekâtib-i Rüşdiye, Mekâtib-i Sıbyaniye, Telif ve Tercüme ve Matbaalar daireleri şeklinde örgütlenmiştir. Daha sonra 1882 yılında Encümen-i Teftiş ve Muâyene, Telif ve Tercüme Dairesi'nin, Mekâtib-i İptidaiye ise Mekâtib-i Sıbyaniye'nin yerine geçmiştir. 1892 yılında da Mekâtib-i Âliye Dairesi kaldırılmış, yerine Mekâtib-i İdâfiye Dairesi kurulmuştur (Akyüz, 2001:231).

II. Abdülhamid'in saltanatına denk gelen 19. yy.'ın son çeyreğinde sansür de iyiden iyiye yayılmıştır; örneğin "mecnun", "hürriyet", "vatan" gibi kelimeler hal'i akla getireceğinden yasaklanmıştır (İnal, 1977a:20). Fakat mülkiye, hukuk, lisan, ticaret, ziraat, dilsiz, kör, güzel sanatlar, kız sanat okulları; merkezde ve vilayetlerde ise liseler de kurulmuştur (İnal, 1977b:26). Mektep ve medrese çatışmasının devam ettiği bu dönemde, artık maârif alanında reform hareketleri geriye dönüşü olmayacak şekilde ilerlemiştir. Bunun farkında olan reformist eğitimciler de ilk ve orta öğretimi modernleştirmek ve yaygınlaştırmak için çalışmalarına devam etmişlerdir (Kodaman, 1999:164). Bu dönemde Çoban Mektebi'nin dahi açılması, dikkate şayan bir durumdur (Akyüz, 2001:219). Yine bu dönemde rüşdiyelerin sayısı 250'den 600'e; idâdiler 5'ten 104'e; Darülmüallimînler 4'ten 32'ye çıkarılmış, 1876'da 200 tane olan iptidâi okullarına 4000-5000 civarında yenileri eklenmiş ve 10.000'e yakın sıbyan okulu usûl-ı cedîde döndürülmüştür.

Modern manada kurulan merkez ve taşra maârif sistemi, bugünkü maârif sisteminin temelleri olmuştur (Kodaman, 1999:164). 19. yy.'ın ilk yarısındaki eğitimde kanunlaştırma ve yenileşme hareketleri, yüzyılın sonunda özellikle Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin desteği ile imparatorluk sathına yayılmış ve amaca büyük ölçüde ulaşılarak Osmanlı maârifi olabildiğince modernleştirilmiştir. Bu yüzden bugün maârif alanında birçok kurum ve kanunun temelini 19. yy. Osmanlı eğitim sisteminde görmek mümkündür.

İşte, Selim Sabit Efendi de 19. yy.'da Osmanlı maârifinin çağdaşlaşması için çalışmış, belki de en önemli eğitimcimizdir.

1.5. Osmanlı Eğitiminde Usûl-ı Cedîd

Usûl-ı Cedîd, maârife Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerden biridir. Bu hareket, eğitimde yetersiz kalan gelenekçi ders araç ve gereçleri ile öğretim metodlarının terk edilip, çağdaş ve daha etkili olanlarının kullanılmasını ifade eder. Ayrıca pedagoji ve öğretim metodu kitapları da bu hareketin içerisinde (Mert, 1994:2417,2418).

Usûl-ı Cedîd hareketi ilk önce rüşdiyelerde başlamıştır. 1847'de Kemal Efendi tarafından İstanbul'da örnek olarak açılan 5 rüşdiyede uygulanmış, 1848'de ise bu

rüşdiyelerden 20 kadar çocuk padişah, vekiller ve meclis-i maârif üyeleri önünde imtihan edilmişler ve imtihanı başarı ile vermişlerdir. Bunun üzerine Abdülmecid, öğrencilere birer âferin nişanı, Kemal Efendi'ye de nâzır ünvanını vermiştir (Akyüz, 2001:190,191). Rüşdiyelere haritayı ilk sokan Ahmet Kemal Efendi'dir; fakat 1848 yılı rüşdiyelerde Usûl-ı Cedîd'in engellenmeye çalışıldığı dönemin de başlangıcı olmuştur. Çünkü Reşit Paşa yerine Sarım Paşa sadrazam olarak atanmış, ama devlet işleri Damat Sait Paşa'nın eline geçmiştir. Sait Paşa, Reşit Paşa ve arkadaşlarını din konusunda kayıtsızlıkla suçlayıp, devleti 100 sene geriye döndürme gibi hayallere kapılmıştır. Rüşdiye mekteplerinde de çocuklara ressamlık öğretildiği sebebiyle harita öğretiminin yasaklanacağı söylentileri duyulmuştur. Bunun üzerine Mekâtib-i Umûmiye Nâzır Yardımcısı Vehbi Molla, Meclis-i Maârif'in teftiş edileceğinden korkarak, harita müsveddelerini helâ çukurlarına atmıştır (Akyüz, 2001:191). Yine 1850'de açılan Bezm-i Âlem Rüşdiyesi'ndeki haritalar "gavur icadı" ve "Frenk usûlü" zihniyeti ile toplattırılarak abdeshânelere atılmıştır (Akyüz, 2001:191). Bu örnekler, medrese zihniyetinin rüşdiyelerdeki Usûl-ı Cedîd'i engelleme çabalarının en bâriz örnekleridir.

Sıbyan mekteplerine yeni araç ve gereçlerin sokulması düşüncesi ise 1847 yılında teşekkül etmiştir. Bu tarihte hazırlanmış bir talimatnamede yazı tâlimi için Mekke, Medine ve Arabistan havalisinde olduğu gibi, taş tahtanın kullanılması istenmektedir. Ayrıca "çocukların bellerinde pirinçten, likası çok ve mürekkebi az ve içinde 2 kalem olarak ve kalemtraş olmayarak Arabistan'da olduğu üzere birer divat" bulundurulması istenmektedir (Atuf, 1930:101,102). Burada Arabistan'ın daima örneklenmesi elbette medrese zihniyetinden çekinildiği içindir. Yoksa Arabistan'da taş tahta kullanılmamaktadır (Atuf, 1930:101). Zaten bu yeniliklerin sıbyan mekteplerine yayılması 19. yy.'ın son çeyreğine kadar mümkün olmayacaktır. Şu da bir gerçektir ki; sıbyan mekteplerinde falaka ile ceza verme ve hocanın sınıfta ikâmet etmesi geleneği devam etmektedir (Cicioğlu, 1985:16). Sıbyan mektepleri, medrese etkisinde olduğundan, askerî okullar ve rüşdiyelerden sonra ancak yenileşme hareketlerine sahne olabilmişlerdir. Bu yüzden sıbyan mekteplerindeki yenileşme hareketleri diğer okullardakinden daha zor gerçekleştirilmiştir.

Sıbyan mekteplerinde Usûl-ı Cedîd hareketini başlatan kişi ise bir Osmanlı entellektüeli olan Selim Sabit Efendi'dir. Kendisi, Fransa'dan döndükten sonra (1862) Süleymaniye'de bir taş mektepte usûl-ı cedîd üzere eğitim-öğretim vermeye başlamıştır (Rıfat, 1925:1352). Zaten Selim Sabit Efendi, 1865 yılında da usûl-ı cedîd üzere ilk okuma-yazma kitabı olan "Risâle-i Elifbâiyye" 'yi neşr etmiştir. Bu yüzden sıbyan mekteplerinin iptidai mekteplerine dönüşmesinde ve "usûl-ı atîka" nın "usûl-ı cedîd" e tahvîlinde Selim

Sabit Efendi'nin öncü rolü takdire şâyândır.Selim Sabit Efendi'nin, zikrettiğimiz Risâlesi'ni yazmasından 7 yıl sonra; 1872 senesinde İstanbul'da Nur-ı Osmâniye'de bir iptidaî mektebi açılmıştır.Bunlardan başka Simkeşhâne, Beyazıd ve Saraçhâne'de de iptidaî mektepleri açılmıştır (Bilim, 1984:43).Sıbyan mektepleri ve iptidaî mektepleri arasındaki bu ikilik uzun süre devam etmekle beraber, asıl önemli olan, ilköğretimde Selim Sabit Efendi tarafından başlatılan ve modern yöntem ve gereçleri benimseyen usûl-ı cedîd hareketinin 19. yy.'ın son çeyreğinde tüm imparatorluğa yayılmış olmasıdır.Bu durum, Osmanlı maârifinin modernleşmesinde belki de en önemli mihenk taşıdır.Bundan önce sıbyan mekteplerinin amacı Kur'an okutmak, namaz ayetlerini ve namaz kılmasını öğretmek ve biraz da yazı yazdırmaktı (Koçer, 1970:8).Fakat Selim Sabit Efendi'nin sıbyan mekteplerinde Usûl-ı Cedîd'i başlatması, Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile de bu okullara tarih, coğrafya, matematik ve usûl-ı cedîde vechile Elifbâ derslerinin girmesi artık geç de olsa bu okullara -medreseye rağmen- maârif reformunun ulaştığının kanıtıdır.Ayrıca Selim Sabit Efendi'nin usûl-ı cedîd üzere yazdığı Elifbâ ve hesap kitapları Kazan'da da 1894 yılında basılmıştır (Karatay, 1956:731,1206).Bu durum, Usûl-ı Cedîd'in Türk dünyasında da ilgi gördüğünün kanıtıdır.

Usûl-ı Cedîd hareketinin Selanik'teki temsilcisi, Atatürk'ün öğretmeni olan Şemsi Efendi'dir.Şemsi Efendi'nin Fransızca bilmesi ve 1871'den itibaren Selanik'te açılan yabancı bir okulda Türkçe öğretmenliği yapmaya başlaması, modern yöntem ve gereçleri benimsemesinde etkili olmuştur (Mert, 1994:2415).

Şemsi Efendi, Selanik'te açtığı okulun dershanesine öğretmen masası, sıra, kara tahta, tebeşir, silgi ve okuma-yazmayı kolaylaştırmak için hazırladığı levhaları koymuştur.Ayrıca öğrencilere jimnastik de yaptırmaktadır.Fakat medresenin bu okula tepkisi -diğer alanlarda olduğu gibi- gecikmemiştir.Şemsi Efendi, öğrencilere gâvur usûlü ders okutmakla suçlanmış, kara tahta ve öğretmen masası gibi eşyalar da kırılmıştır.Buna karşılık, 1873-1874 yıllarında Selanik valisi olan yenilikçi Midhat Paşa, Şemsi Efendi'nin okulunun tekrar açılmasını sağladığı gibi Usûl-ı Cedîd'in vilayeteki tüm okullarda uygulanması için gayret sarf etmiştir.Şemsi Efendi de Mithad Paşa'nın hürriyetçi fikirlerinden etkilenmiş ve onun Mekteb-i Sanayisi'nde öğretmenlik yapmıştır.Atatürk de Şemsi Efendi'nin öğrencisi olarak, hürriyetçi ve toplumcu fikirleri benimsemiş ve usûl-ı cedîdin Balkanlar'daki temsilcisi olan bu okulda tahsil görmüştür (Mert, 1994:2419-2422).

Artık modern maârif, çağdaş düşünceli öğrenciler yetiştirmektedir.İşte, Osmanlı maârifinin modernleşmesine çok önemli katkılar sağlamış olan ve tezimizin konusunu da teşkil eden Selim Sabit Efendi, ilk defa olarak İstanbul'da usûl-ı cedîd hareketini sıbyan

mekteplerinde başlatmıştır. Selanik'te ise Şemsi Efendi ve Mithad Paşa, bu hareketin temsilcileri olmuşlardır. Kazan'da da Selim Sabit Efendi'nin yeni usul üzere yazdığı ders kitaplarının çevrilmesi bu hareketin Türk Dünyasında da yer edinmesini sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SELİM SABİT EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Selim Sabit Efendi, Çiftçi Mehmet Ağa'nın oğlu olarak, 1829 yılında Edirne Vilayeti'ne bağlı Saray-Vize* kasabasında doğmuştur. Medresede Arapça öğrenerek, icâzetname almıştır (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260). Öğrencisi Kilisli Muallim Rıfat, Selim Sabit Efendi'nin medresede iyi bir tahsil görmüş olduğunu belirtmiş, bunu da Dârümuallimin'de Ahvâl-i Ruh dersinde İmam Gazali'nin, İbn-i Rüşd'ün, ve diğer İslam düşünürlerinin eserlerinden bahsetmesini, vahdet-i vücud meselesine gelince, bu konuda ulemâ ve mutasavvifin görüşlerine yer vermesini ve tasavvufa da vâkıf olmasını örnekleyerek temellendirmiştir (Rıfat, 1925:1354).

Selim Sabit Efendi medreseden sonra Dârümuallimin'e girerek, Farsça, Aritmetik, Geometri, Matematik, Astronomi, Coğrafya ve Tarih** derslerini tahsil etmiş ve 1855 tarihinde bu ilk öğretmen okulunun ilk mezunlarından olarak, buradaki öğrenimini tamamlamıştır (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260). Selim Sabit Efendi'nin bu okuldan aldığı diplomanın sûreti şöyledir.

“ Darümuallimin talebesinden Vize'li Selim Efendi Arabî ve Farisî'de usûl-ı ifade ve istifadeyi tahsil ve Riyâziyyat'dan dahi tahsis olunmuş olan miktarı tekml etmiş olduğunu musaddik Efendi-i mumaileyhin yedine şahâdet-nâme i'tâ olundu.

	21 L Sene 71	(6 Temmuz 1855)
Muallim-i Farisî	Muallim-i Riyâzi	Muallim-i Arabî
Tevfik	Esseyid Osman Sâib	Yahya Tevfik”
		(Cevad, 1338:62)

Bu diplomada görüldüğü gibi Selim Sabit Efendi'nin aldığı her ders, kalem kalem belirtilmeyip, Arapça ve Farsça ders verme yöntemi ve matematik olarak ifade edilmiştir. Selim Sabit Efendi'nin edindiği bilgilerin istenilen derecede olduğu bir imtihan ile de sabit görüldüğünden, öğretmenleri tarafından onaylanmış olan bu diploma altı gün sonra 27 Şevval 1271 (12 Temmuz 1855)'de Meclis-i Maârif-i Umûmiye'ce onaylanmıştır (Cevad, 1338:62).

Gurre-i Receb 1273 (26 Şubat 1857) tarihi ise, Selim Sabit için ayrı bir önem arz eder; çünkü bu tarihte Maârif-i Umûmiye namına ilk defa olarak Paris'e gönderilen hoca efendiler

* Vize, bugün Kırklareli ilimizin bir ilçesidir.

** Selim Sabit Efendi'nin çeşitli alanlarda ders kitapları telif etmesinde Fransa'da aldığı eğitimin yanında Darümuallim tahsilininin de rolü büyüktür.

için bir talimatname hazırlanmıştır.Selim Sabit Efendi de bu hoca efendilerden biridir. Talimatnameye göre, Paris'e gönderilen öğretmenlerin iki önemli görevi vardır: Birincisi; Paris'e gönderilmiş olan Osmanlı öğrencilerini okutmak, ayrıca da oradaki Hıristiyan Osmanlı teba'sına Türkçe'yi öğretmektir.İkincisi; İstanbul'a döndüklerinde açılması düşünülen Darülfünunda öğretmenlik yapacakları için Paris'te gerekli ilmi tahsil etmektir (Cevad, 1338:64).Paris'te yaklaşık altı sene kalan Selim Sabit Efendi'nin buradaki maaşı 420 Frank'tır.Selim Sabit Efendi görevi gereği Aritmetik, Matematik, Geometri, Trigonometri, Mekanik, Astronomi ve Fizik derslerini tahsil etmiş ve şehâdetnâmesini de almıştır (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).Diğer görevini de Sultan Abdülmecid'in izniyle Paris'in şehir sınırları dışında bulunan Grenelle Mahallesi Violet Sokağı 53 numaralı binada Ekim 1857'de açılmış olan Mekteb-i Osmânî'de (Şişman, 1983:32), ayrıca da Muradyan Mektebinde Türkçe dersleri vererek yerine getirmiştir (Gövsa, 1947:350).Bunun yanında Selim Sabit Efendi Mekteb-i Osmânî'de Tahsin ve Kerim Efendiler ile beraber öğrencilerin "ahlâk-ı milliye ve âdâb-ı erkân ve İslâmiyesini "de muhâfaza etmiştir (Esad, 1310:69).Kendisine Muradyan Mektebi'ndeki iyi hizmetinden dolayı bir de şehâdetnâme verilmiştir (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).Fondary Sokak 13 numarada kalan Selim Sabit, yukarıda zikrettiğimiz derslerden başka, Paris'te Ekonomi Politik de tahsil etmiştir (Şişman, 1986:97).

Dil açısından bakıldığında da Selim Sabit, aldığı eğitim dolayısı ile 3 lîsanî* edebiyatı ile beraber kullanabilecek ve Fransızca'ya da vâkıf olabilecek bir durumdadır (Tahir, 1972:371,372).Ayrıca Selim Sabit'in iyi tahsil görmüş olması, daha sonra onun Osmanlı maârif hayatında "ilim ve irfânıyla meşhûr ve mu'teber" bir zât olarak tanınmasını sağlamıştır (Mümtaz, 1948:217).

Selim Sabit, 1862 yılında İstanbul'a dönmüş, Süleymaniye'de bir sıbyan mektebinde usûl-i cedîd üzere eğitim-öğretim vermeye başlamıştır (Rıfat, 1925:1352).Burada, medrese zihniyetli kişiler tarafından engellenmesinden sonra da 800 guruş maâş ile 6. Daire Gümrük memurluğuna atanmıştır.1864 senesindeki görevi ise 1800 guruş maâş ile Bayındırlık Bakanlığı Yollar ve Geçitler muhasebeciliğidir (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).1865 yılında da sıbyan mekteplerinde usûl-i cedîd üzere okuma-yazma öğretimini açıklayan ve Osmanlı eğitim tarihinde bu konuda yazılmış ilk kitap olan "Risâle-i Elifbâiyye" adlı eserini neşr etmiştir (Sabit, 1282:2-39).

Selim Sabit Efendi, 1867 yılında padişah iradesi ile 4000 guruş maâş ile 6. Daire muhasebeciliğine atanmıştır (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).1868 yılında ise

* Arapça, Farsça, Türkçe

Mekteb-i Sultanî Müdür-i Sâniğine getirilmiştir.Ayrıca kendisine Rütbe-i Sâlise* tevcih buyurulmuştur (BBA.MKT.MHM 420/25, 1285:1).Sabit Efendi'nin buradaki maâşı yıllık 10.000 Frank'tır.Fakat kendisi Fransız ikinci müdür ile geçinemez (Ergin, 1940:402).Bu yüzden 17 Cemâzi'yel-âhir 1286 (23 Eylül 1869)'da Meclis-i Kebîr-i Maârif Dâire-i İdare Azâlığı'na atanmıştır (Cevad, 1338:110).Rütbesi ise Sâniye Sınıf-ı Sâni'sine** çıkarılmıştır (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).Ayrıca Selim Sabit Efendi'ye bu göreve ek olarak, İstanbul Üniversitesi Kitâbet ve Edebiyat dersi öğretmenliği de verilmiştir.Kendisi bu dersi haftada 5 saat ve 1500 guruş artı maâş karşılığında vermiştir (BBA İ.DH 42 253, 1286:1,2).

1872 tarihine gelindiğinde de 2850 guruş maâş ile Meclis-i Kebîr-i Maârif İkinci Reisliği'ne tayin edilmiştir.Bunun yanında rütbesi de Ülâ Sınıf-ı Sâni'sine*** tevcih buyurulmuştur.Maârif Nâzırı Münif Paşa da Selim Sabit Efendi'nin biyografisinde "efendi-i mûmâ-ileyhin ifâdât-ı meşrûhası mukârin-i himmet olduğunu tasdik ederim" diyerek ona referans vermiştir (BBA.Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).

Selim Sabit, 29 Zilkade 1292 (28 Aralık 1875) tarihinde 2850 guruş maâş ile Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliğine tekrar atanmıştır.1878 yılına gelindiğinde reisinin Salih Efendi olduğu Maârif-i Umûmiye Meclisi'nde Selim Sabit de Mustafa, Aristoklis ve Artiyan Efendiler ile beraber azâlık görevini ifâ etmektedir (Devlet Salnâmesi, 1295:138).Bir yıl sonra ise Selim Sabit,bu meclisteki görevini sürdürmekle beraber Darülmualimin İdâdiye Şubesi'nde İlm-i Belâgat**** dersini de vermektedir (Devlet Salnâmesi, 1296:72,79).

1879'da 2850 guruş maâş ile Mekâtib-i Rüşdiye İdâresi Müdüriyeti'ne atanmıştır. Daha sonra maâşına 150 guruş zam yapılmış ve 3000 guruşa çıkarılmıştır.16 Safer 1300 (27 Aralık 1882) senesinde Selim Sabit Efendi'nin rütbesi Ülâ Sınıf-ı Evvelî'ye***** çıkarılmıştır.Bundan başka 8 Şevval 1301 (31 Temmuz 1884)'de 2. rütbeden Mecîdî Nişânı ile ödüllendirilmiştir.27 Muharrem 1302 (16 Kasım 1884)'de ise maâşı 4000 guruşa çıkarılmıştır (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).Yine bu maâşla Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliğine tekrar getirilmiştir (Maârif Salnâmesi, 1316:30).

26 Safer 1304 (22 Kasım 1886)'da ise Selim Sabit Efendi Encümen-i Teftiş ve Muâyene Riyâsetine***** atanmıştır.Görevi basını kontrol olan bu kurumun başkanlığında iken, Selim Sabit gibi başarılı bir maârifçi 19 Rebî-ül-âhir 1305 (3 Ocak 1888) senesinde

* 3. Rütbe, askerî kademelendirmede binbaşının karşılığıdır.

** 2. derece, 2. kademe; askerlikteki karşılığı yarbaylıktır.

*** 1. derece, 2. kademe; Mülkiye'de bu rütbenin hitabî karşılığı "Saadetlü Efendim Hazretleri" dir.

**** Sözü'n düzgün, yerine ve anlamına göre söylenmesini öğreten ilim

***** 1. derece, 1. kademe

***** Basını kontrol komisyonu reisliği

azledilmiştir (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).Azledilme nedeni ise sıbyan mektepleri için yazdığı Muhtasar Târîh-i Osmânî adlı kitabında II.Abdülhamid'in beğenmeyeceği şekilde Sultan Abdülaziz ve V.Murad'dan bahsetmesi ve “ hal’ ” kelimesini de kullanmasıdır.Ne gariptir ki sansürü denetleme kurumunun başında olan bir müdürün kendisi devrin sansürüne marûz kalmış ve görevinden alınmıştır.Selim Sabit Efendi, görevinden alındıktan sonra uzun süre* maâssız kalıp, güçlükler çekmiştir (Alâettin, 1933:1438).Nihayet 9 Şabân 1307 (30 Mart 1890)'de 1598 gurus maâş ile emekliye sevk edilmiştir (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).Bu tarihten sonra Selim Sabit Efendi sadece Darülmuallimin'de öğretmenlik yapmıştır (Cevad, 1338:111).Hayatının sonuna kadar Sarıyer'de yaşamaya mecbur edilen Selim Sabit Efendi, İstanbul içerisinde yalnız Darülmuallimin ve Sarıyer arasında gidip gelebilmiştir (Cevdet, 1341:362).1911 kışında ise vefât etmiş ve Eyüp'te Kaşgarî Dergâhı yakınına gömülmüştür (Cevad, 1338:111).

2.2. Eserleri

Selim Sabit Efendi'nin eserleri tespitlerimize göre 14 farklı isimde yayımlanmıştır.Osmanlı eğitim tarihinde herhalde onun kadar fazla eser telif eden müellif pek azdır.Önce bu eserleri inceleyip, sonra onun neden bu kadar fazla yayımının olduğunun nedenlerini ayrı bir başlıkta değerlendirecek, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlarız.

2.2.1. Elifbâ-yı Osmânî

Selim Sabit Efendi'nin usûl-ı cedîd üzere Osmanlıca alfabeyi ve ilk okuma yazmayı öğrettiği ders kitabıdır. Selim Sabit Efendi bu risâlesi ile geleneksel teheccî (heceleme)yöntemini terk ederek, öğrencilere ilk okuma yazmayı savtî (sese dayalı) metod ile öğretir. Eserinin başında da “muallimlere ihtar” başlığı altında Osmanlıca alfabede kendisinin yaptığı ses değişikliklerini ve yeni yöntem ile bu risâlenin nasıl okutulacağını, zamanın öğretmenlerine hatırlatır. Selim Sabit Efendi, bu yeni okuma yazma yönteminin defalarca denendiğini ve bu yöntem ile başarıya da ulaşıldığını belirterek, öğretmenlere usûl-ı cedîdi tavsiye eder.

Risâle 47 sayfa olup matbudur. 1282, 1290, 1292, 1301 ve 1339 baskıları tarafımızdan incelenmiştir. Ayrıca 1302 basımı da mevcuttur (Bilim, 1985:198). Bugün de ilk okuma yazma metodu Selim Sabit Efendi'nin uyguladığı sese dayalı sisteme dayanır. Cumhuriyet devrine kadar, hatta bu devirde bile Sabit Efendi'nin bu eserinin okutulduğu ve bugün de modern ilk okuma yöntemi olarak bu sistemin uygulandığı düşünülürse, usûl-ı cedîdin

* 2 yıl

Osmanlı Devleti'nde ilk temsilcisi olduğunu söyleyen Selim Sabit Efendi'nin Türk eğitim tarihine katkılarının boyutları daha iyi anlaşılır.

2.2.2. Hamidiye Kütübhânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûde'nin Defteridir

Bu defter adından da anlaşıldığı gibi Sultan II. Abdülhamid'in kütüphanesinde bulunan eserleri beyan eder. 153 sayfa olup, İstanbul'da basılmıştır. Fakat basım tarihi yoktur (Özege, 1973:495).

Selim Sabit Efendi bu eserini Mekâtib-i Rüşdiye Müdürü iken yani 1879-1884 yılları arasında vücuda getirdiği için bu defterin basım tarihi bu 5 yıldan biri olmalıdır. Bu defterin oluşturulması görevi Maarif Nezâreti tarafından Selim Sabit Efendi'ye verilmiş, kendisi de Hamidiye Kütüphanesi'ndeki 764 eserin fişlemesini yaparak, bu defteri Türk maârifine kazandırmıştır. Türk kütüphaneciliği açısından değerli bir kaynaktır.

2.2.3. İlm-i Hisâb Risâlesi

Selim Sabit Efendi'nin matematik risâlesinin Kazan Türkçe'sine çevrilmiş halidir. 32 sayfa olup, Kazan'da 1894 yılında basılmıştır; 18x13 ebadlarındadır (Karatay, 1956:731,1206).

Selim Sabit Efendi'nin ilk okuma yazma kitabının ve matematik risâlesinin Kazan'da 1894 yılında basılmış olması, onun eğitim görüşlerinin ve yeni tarz öğretim sisteminin Türk dünyasında da kabul gördüğünün en bariz örnekleridir.

2.2.4. Miyârül Kelâm

Selim Sabit Efendi'nin bu eserinin 1287, 1289, 1293 tarihli İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de, 1302 tarihli ise İstanbul'da Matbaa-i Osmânî'de basılmıştır. "Sözün ölçütü" ya da "söz sanatları" anlamına gelen bu risâle 46 sayfa ve 18x12 ebadlarındadır.

Eser Rüşdiye öğrencileri için ders kitabı olarak seçilmiştir. Nahv (cümle bilgisi) ve belâgat (söz söyleme ilmi) konuludur. Bu kitapta Selim Sabit Efendi cümle ve çeşitlerini, söz sanatlarını, kafiye ve nazım biçimlerini anlatır (Sabit, 1293:3-46). Bu kitap belâgat ilminin sadece Arapça'ya mahsus olmadığını ve Türkçe'nin de ifâde-i merâmında yetkin olduğunu ispatlar.

Padişah II. Abdülhamid 1894 yılında öğrencilerin daha başarılı olması için, alışılmamış sözlerin mekteplerde kullanılmamasını, bunların yerine Türkçe ifadelerin

konulmasını istemiştir. Fakat Selim Sabit Efendi bu düşünceye kitabının ilk basım tarihi olan, 1287 (1870) tarihinde sahiptir (Banarlı, 1967:5-9).

Selim Sabit Efendi “Türkçe söylenmiş güzel sözlerin insanın ruhuna hitap ettiğini” belirtir. Bu yüzden “Arapça ve Farsça sözleri bol bol kullanmak saçmadır” der ve ekler “neden elimize kalemi aldığımız zaman Arabî, Farişî deryasına dalıyoruz; dünyada bundan ziyade mantıksızlık olamaz”(Rıfat, 1925:1363). Buradan da anlaşıldığı gibi Selim Sabit Efendi Arapça ve Farsça'nın Türkçe'yi istila etmesinden muzdaribdir ve Türkçe'ye gereken önemin verilmediğine inanır. Bu yüzden Selim Sabit Efendi'nin bu eseri sanki bu istilaya bir başkaldırıdır.

Selim Sabit Efendi'nin öğrencisi Kilisli Muallim Rıfat onun bu konudaki görüşlerini bizlere şöyle aktarır: “Merhum Kitabet-i Gayri Resmîye dersinde küçük küçük cümleler isti'mâlini ve mecburiyet olmadıkça Arabî ve Farişî kullanmamayı tavsiye ederdi ve der idi ki bazı insanlar Arabî ve Farişî elfaz isti'mâliyle ibareye letafet vermiş olduklarını zan ederler ki batıl bir fikirdir. Sözü'n ulviyeti fikrin ulviyetine tâbî'dir (Rıfat, 1925:1353).

Görüldüğü gibi Selim Sabit Efendi sade ve güzel Türkçe'nin kendi kendisine fazlasıyla yetebildiğine inanmış ve elinden geldiğince bu doğrultuda Türkçe ders kitapları yazmaya çalışmış bir maârifçimizdir.

2.2.5. Muhtasar Coğrafya Risâlesi

Selim Sabit Efendi'nin sıbyan mektepleri için yazmış olduğu coğrafya kitabıdır. 17x13 ebadlarındadır. 1293 ve 1301 (1884) basımları tarafımızdan incelenmiştir. Kitap 54 sayfadır ve ek olarak da 7 haritaya sahiptir. Selim Sabit Efendi bu coğrafya risâlesi ile sıbyan mektebi öğrencilerine usûl-ı cedîd üzere dünyayı ve Osmanlı ülkesini öğretmektedir. Bu kitap ile işlenen derste bulunan sıbyan mektebi öğrencileri fizikî, beşerî ve ekonomik coğrafya ile ülkeler coğrafyasını, Osmanlı kamu yönetimini ve Osmanlı demografik yapısını öğrenebilmektedirler. Muhtasar Coğrafya Risâlesi barındırdığı haritalar ile Osmanlı sıbyan mektebi coğrafya kitapları arasında bir ilki temsil etmekle beraber ; Selim Sabit Efendi'nin kitabın içeriğindeki bilgileri görsel yönetime gereken önemi vererek, yerküre ve düzlem küreyi de kullanarak ve öğrenciye de harita çizmeyi usûl-ı cedîd üzere alıştırtma yaptırarak öğretmesi, bu kitabın önemini daha da arttırmaktadır.

2.2.6. Muhtasar Hesab Risâlesi

Selim Sabit Efendi'nin bu matematik risâlesinin 1290, 1293 ve 1295 İstanbul basımları tarafımızdan incelenmiştir. Eser, 32 sayfadır.

Selim Sabit Efendi bu eserini, Meclis-i Kebir-i Maârif Âza'sı iken sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere hazırlamıştır. Kendisi matematik öğretiminde öğrencilerin somut zekasına göre hububat veya parmak gibi materyallerin kullanılmasını istemektedir. İşlemlerin öğrenciler tarafından sürdürülmesini, çözülmesini ve konunun onlar tarafından düşünülerek ilerletilmesini, istediği için de matematik eğitiminde Selim Sabit Efendi'nin öğrenciyi merkeze koymaya çalıştığını söyleyebiliriz. Verdiği tablolar ile de matematik öğretiminde görsel metotları kullandığını görebilmekteyiz.

2.2.7. Muhtasar Sarf-ı Osmânî

S.Sabit Efendi'nin Osmanlıca dilbilgisi kaidelerine yer verdiği eseridir. İstanbul 1293 baskısı mevcuttur. Türkçe sözcükler, fiiller, zamirler, edatlar Arapça ve Farsça kelimeler ve özelliklerini anlatır (Bilim, 1985:199).

2.2.8. Muhtasar Târîh-i Osmânî

Bu kitabın 1291, 1295, 1299 İstanbul ve Edirne 1299 baskıları tarafımızdan incelenmiştir. S.Sabit Efendi sıbyan mekteplerine mahsus olarak Meclis-i Kebir-i Maarif Âzâsı iken 38 sayfa halinde hazırladığı bu Osmanlı Tarihi kitabına, Osmanlılar'ın Anadolu'ya gelmesi ile başlar ve zamanının padişahına kadar konuları getirir. Örneğin; 1291 basımlı Muhtasar Târîh-i Osmânî'de son padişah Abdülaziz'dir ve 32 Osmanlı padişahına da yer verilir (Sabit, 1291:38). Fakat 1299 basımlı Muhtasar Târîh-i Osmânî'de 33. padişah V. Murad ve 34. padişah II. Abdülhamid'in devrine de yer verir. Çünkü 1299; yani 1882 yılında II. Abdülhamid sultandır. Örneğin; Kânun-ı Esâsî'nin ilanı Âyan ve Mebusan Meclislerinin teşkili 1299 basımlı Muhtasar Târîh-i Osmânî'de mevcuttur (Sabit, 1299:38). Bugün tarih kitaplarımızda konuların 1945 yılında bittiğini düşünürsek ve Sabit'in bugün Avrupa'da olduğu gibi tarih konularını, bundan 130 sene önce yaşanan devre kadar getirdiğini değerlendirirsek, herhalde onun tarih eğitiminin düzeyini daha iyi kavrayabiliriz. Tarih öğretim yöntemi olarak da S.Sabit Efendi önce konuyu kendisi anlatır ve öğrencilere konuyu derste okutturup, daha sonra onların anlatmasını sağlar, ayrıca da soru cevap yöntemi ile dersi destekler. Bu öğretim tarzı öğretmen merkezli ve etkileşimli öğretimin izlerini taşımaktadır (Açıkgöz, 2001:30). Fakat öğrenciye de görev vermesi, onun sadece geleneksel öğretim yöntemlerini uygulamadığını göstermektedir.

Ayrıca bu kitap padişahların sadece savaş kazanan veya kaybeden insanlar olmadıklarını, nafia faaliyetlerinde de bulduklarını, İstanbul'da yangınların ve depremlerin de olduğunu öğrencilere göstermektedir ki, bunlar bugün bile tarih ders kitaplarında

rastlayamadığımız özelliklerdir.Fakat bu kitaplarda geçen, Sultan Abdülaziz için “evâhir-i saltanatlarında umûr-ı idâreye bazı mertebe sekte geldiğinden müşarûn-ileyh hal’ olunub ...” (Sabit, 1299b:37) ve V. Murad için de “1293 senesi câlis-i serir-i saltanat olmuş ise de bazı esbâb-ı mücbireden dolayı 3 ay sonra hal’ olunub ...”(Sabit, 1299b:38) cümleleri II. Abdülhamid devrinin siyasal sansür ağına takılmış ve Selim Sabit Efendi’nin bu kitabı yasaklanmış, kendisi de emekliye sevk edilmiştir.

2.2.9. Nahv-ı Osmânî

Selim Sabit Efendi’nin Mekâtib-i Rüşdiye Müdürü iken yazdığı bu cümle bilgisi kitabı, Rüşdiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.Biz bu kitabın mevcut olan İstanbul 1298 ve 1301 baskılarını inceledik. Kitap 64 sayfadır. Selim Sabit Efendi’ye göre İlm-i nahv “kelâmın terkib ve telifiyle kelâmların mevki’-i isti’ mâlini beyan ve ta’rif eden bir fendir”(1298:6).

Selim Sabit Efendi bu eserinde fiil cümlesi, isim cümlesi, soru cümleleri, emir ,istek ve gereklilik kipli cümleler, ünlemli cümleler ile sıfat fiil, imla, isim tamlamaları, sıfat tamlaması, nesne, özne, yüklem, cümle tahlili, noktalama gibi temel cümle bilgisine dair tüm Osmanlıca yapı ve terimleri vermiştir (Sabit, 1298:7-57). Zaten kendisi bir sarf risâlesi yazdığını belirtip, (Sarf-ı Osmânî) bu eserini de dilimizin cümle bilgisine dair kurallarını ortaya koymak için, yazdığını ifade etmiştir (Sabit, 1298:5).Böylece Selim Sabit Efendi’nin Rüşdiye mektebi öğrencileri ve öğretmenleri için de yol gösterici olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

2.2.10. Rehnümâ-yı Muallimin

Selim Sabit Efendi’nin öğretmenlere kılavuz adlı bu eseri 1290, 1294, 1299 yıllarında basılmıştır; 48 sayfadır.Basımlarından birinde tarih yoktur.Bu, S.Sabit Efendi’nin en önemli eseri olup, Türk pedagoji tarihinin mihenk taşıdır.

Aslında bu eserin oluşturulması için Meclis-i Kebir-i Maârif’in idare ve ilmiye dairelerinden 1287 (1870) yılında toplam 4 üyenin katılımıyla bir komisyon oluşturulmuştur.Bu komisyon netice itibari ile sıbyan mekteplerinin ihtiyacına binaen bu risâlenin kabul edildiğini belirtmiştir.İşte bu komisyonun bir üyesi de Selim Sabit Efendi’dir.Bu risâlenin Rehnümâ-yı Muallimin-i Sıbyan adıyla kabul edildiği de devletin resmi gazetesi olan Takvim-i Vakayi’de duyurulmuştur. Fakat daha sonradan bu risâlenin Selim Sabit Efendi adına yayınlanması, usûlen oluşturulan komisyonun Selim Sabit Efendi’nin eserini kabul ettiğini ispatlamaktadır (Berker, 1945:86).

Bu durum Selim Sabit Efendi'nin eserinin basımı için 27 Kanunisani 1290 (8 Şubat 1875) yılında, Maârif Nezâreti'nden 197 numarasıyla aldığı ruhsat şu tezkere tarafından da doğrulanır:

Nezâret-i Celile-i Maârif-i Umumiye
Numero :197

Kitab tab'ı için ruhsat tezkiresidir.

Bir defaya mahsus olmak üzere ruhsatnamedir.

Te'lif eylediği Elifbâ-yı Osmanî ve Muhtasar Tarih-i Osmanî ve Muhtasar Sarf-ı Osmanî ve Muhtasar Hesap ve Muhtasar Coğrafya risaleleri ile Rehnümâ-yı Muallimin nam risaleden beşer bin nüshasının tab' ve neşrine ruhsat itası Selim Sabit Efendi tarafından istida olunmuş ve resâil-i mezkurenin münderecatı mahzurdan sâlim olduğu inde'l-mütâlâa anlaşılmiş olmakla kâr ve zararı tarafına ait olmak ve matbuadan üç nüshasını Maârif'e vermek ve istediği matbuada bastırmak şartıyla Meclis-i Maârif'in rey ve kararıyla resâil-i mezkurenin tab' ve neşri için işbu ruhsat-ı mezkuresi bitterkim muma ilyhe ita kılındı. Gurre-i Muharrem 92,27 Kanunisani 90

Nezâret-i Maârif-i Umumiye (Cevad, 1338:140).

Bu belgede de görüldüğü gibi, Selim Sabit Efendi Rehnümâ-yı Muallimin'i kendisi te'lif etmiştir. Komisyon tarafından kabulü ise, risâlenin meşruluğunun onaylanmasını sağlamıştır. Risâlenin içeriğinde ise: bireysel, toplu ve etkileşimli öğretim metotları, usûl-ı cedid üzere öğretim, sınıf ve şubelerin teşkili, derslerin sûret-i tertibi, ders cedveli, usûl-ı cedid üzere ilk okuma yazma öğretimi, Matematik, Coğrafya, Tarih ve Türkçe öğretimleri, öğretmenlerin özellikleri, öğrencilerin özellikleri, teneffüs ve istirahat durumu, öğrenci ödülleri, öğrenci cezaları, imtihanlar ve Maârif-i Umumiye Nizamnamesinin sıbyan mektepleriyle ilgili olan ilk 17 maddesi bulunmaktadır. (Sabit, 1299a:1-48)

Buradan da anlaşıldığı gibi Selim Sabit Efendi, sıbyan mektepleri ile ilgili hemen hemen tüm gereklilikleri düşünmüştür ki, bu risâle eğitim tarihimizde bir dönüşümün, sıbyan mekteplerinden ibtidaî okullara doğru yönelişin ve eğitimde modernleşmeye doğru gidişin en açık belgesidir. Sıbyan mektepleri iptidaî okullara 1879'dan sonra dönüşse de Selim Sabit Efendi, usûl-ı cedîdi ve modern eğitim öğretim yöntemlerini Maârif Nezâreti'ne aslında bu risâle ile 1870 yılında resmen onaylatmıştır.

Selim Sabit Efendi'nin, Rehnümâ-yı Muallimin adlı eseri aslında Türk Pedagoji tarihinin ilk modern kitabı olarak da kabul edilebilir.

2.2.11. Risâle-i Elifbâiyye

Selim Sabit Efendi'nin 1282 İstanbul basımı olan bu risâlesi, Elifbâ-yı Osmânî adlı ilk okuma yazma kitabının ilk şeklidir. Bu risâlenin ilk baskısı için 1281 yılında sadareten Nafia Nezâret-i Celilesine bir tezkire yazılmıştır. Bu tezkirede de Selim Sabit Efendi'nin Elifbâ Risâlesinin sıbyanca taliminde fayda olup olmadığına, Meclis-i Maârifçe incelenmesi istenmiştir (BBA A.MKT.MHM., 1281:321/54). Bu risâle 1282 yılında da ilk baskısını yaptığına göre demek ki risâlenin öğrenciler için faydalı olacağına karar verilmiş ve basım izni çıkmıştır.

Selim Sabit Efendi tespitlerimize göre ilk defa bu eserinde usûl-ı cedîd üzere okuma yazmayı öğretmek istemiştir (Sabit, 1282:2,3). Geleneksel, musikiyi andıran tehecci metodu yerine sese dayalı savtî metodu savunan Selim Sabit Efendi'nin, bu risâlesinde de gördüğümüz modern görüşlere sahip olmasında, zamanın çağdaş devleti olan Fransa'dan daha yeni gelmiş olmasının da payı büyüktür.

2.2.12. Sarf-ı Osmânî

İstanbul 1301 ve 1307 basımlarını tespit ettiğimiz bu kitap, Selim Sabit Efendi'nin Mekâtib-i Rüşdiye Müdürü iken, eski Türkçe dilbilgisine dair, yazmış olduğu 96 sayfalık eseridir. Kitapta sıfatlar, edatlar, ünlemler, fiiller, zamirler gibi Türkçe dilbilgisinin tüm kaide ve kavramları mevcuttur (Sabit, 1307:11-56).

2.2.13. Tahvîl-i Mikyâs Levhaları

1287 (1870) yılında basılan ve ölçü çevirme tablolarını konu alan bu eser, 47 sayfadır. Selim Sabit Efendi'nin bildirdiğine göre, 1870 senesinde eski ölçüler kaldırılmış, ve yeni ölçülerin kullanılmasına geçilmiştir. Abdülaziz zamanında yapılan bu değişikliğin uygulamasına ise 1870 senesi Mart'ından itibaren tüm resmi dairelerde başlanmıştır (Sabit, 1287:3). 1873 senesi Mart'ında da tüm Osmanlı ülkesinde bu ölçülerin kullanılması, padişah tarafından emredilmiştir. Fakat Selim Sabit Efendi öteden beri kullanılan eski ölçülerin birdenbire terk edilmesinin yaratacağı zorluğu düşünmüş ve bu ölçü çevirme risâlesini yazmıştır. Ayrıca Selim Sabit Efendi'ye (1287:2,3) göre "evzân-ı cedîdenin istimâli hususunda bey-i şirâca beyn-en-nas bazı mertebe müşkülât zuhur olacaktır." Bu yüzden de gerek alışverişlerde, gerekse ticari işlerde kolaylığın sağlanması için artık bu risâlenin yazımı kendisi için bir görev olmuştur (Sabit, 1287:2,3).

Tahvîl-i Mikyâs Levhaları'nda eski ölçülerin yenilerine, yenilerinin de eskilerine oranları belirtilmiştir. Kantar, mil, murabba, kıyye, dirhem, çeki, miskal, kile, denk, fersah

gibi uzunluk ve ağırlık ölçüleri verilmiş, örneğin; 1 fersah = 3 mil şeklinde kıyaslar da yapılmıştır (Sabit, 1287:8). Ayrıca her ölçü için 1 levha da hazırlanmıştır.

Böylece çağdaş bir maârifçi olan Selim Sabit Efendi, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin yenilerinin kabulündeki geçiş evresinde de gereken kolaylığı ve hizmeti sunmuştur.

2.2.14. Yeni Elifbâ-yı Türkî

Selim Sabit Efendi'nin, Elifbâ-yı Osmânî'sinin Kazan'da 1894 yılında Kazan Türkçesi ile basılmış halidir. 46 sayfa ve 26x12 ebadlarındadır (Karatay, 1956:731).

2.3. Selim Sabit Efendi'nin Değişik Alanlarda Farklı ve Çok Sayıda Eser Yazmasının Nedenleri

Selim Sabit Efendi eserlerini, genelde Sıbyan ve Rüşdiye Mektebi öğrencilerine ders kitabı olarak hazırlamıştır. Onun bu kadar fazla telif yapmasının nedeninin 1869 yılında 2500 kuruş maaş ile getirildiği Meclis-i Kebir-i Maârif Âzalığı olduğu düşünülebilir (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260). Çünkü daha sonra Selim Sabit Efendi, bu meclisin ilmiye reisliğine aşağıdaki ifade doğrultusunda atanmıştır:

“10 Rebiyülahir 1288 (28 Haziran 1871) tarihinde ise Meclis-i Kebir-i Maârif İlmiye Riyâseti Tahir Paşa'dan inhilalen azadan ve Darülfünun muallimlerinden Selim Sabit Efendi'ye tefviz olunmuştur” (Cevad, 1338:119). Bu atama, konuyu daha iyi anlamamızı sağlar. Çünkü 1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 134. maddesi ilmiye dairesinin asıl görevini şöyle belirtir:

“Daire-i İlmiye'nin vazâif-i asliyesi, Mekâtib-i Umûmiye muktezi kütüb ve resâil ile lisan-ı Türkî'de fûnûn-ı mütenevviaya dair lâzım gelen kitapları vaktiyle ve sırasıyla telif ve tercüme etmek ve ettirmek...” (Cevad, 1338:469-509). Buna dayanarak biz Selim Sabit Efendi'nin görevi kitap ve risâle telif etmek olan, ilmiye dairesinin reisliğine atanmasını onun bu kadar fazla eser vermesinin nedeni olarak görebiliriz. Fakat Selim Sabit Efendi bu göreve geldiği 1288 (1871) yılından önce de risâleler yayımlamıştır. O zaman bu durum onun hem maârif ve modernleşmeye olan ilgisini hem de görevini en iyi şekilde yerine getirdiğini ispatlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SELİM SABİT EFENDİ'NİN EĞİTİM ALANINDA ETKİLENDİĞİ DÜŞÜNÜRLER

Selim Sabit Efendi'nin çağdaş eğitim anlayışının temellerinde eğitim tarihine düşünceleri ve getirdikleri yenilikler ile damgalarını vurmuş olan şu filozofların etkileri vardır:

3.1. Sokrat (M.Ö. 468-400)

Sokrat'ın eğitimde kullandığı yöntem soru sormaya dayalıdır.Hatta bu yöneme bu yüzden "Sokrat yöntemi" denir.Gerçek, bir kıvılcım gibi, düşüncelerin birbiriyle çarpışmasıyla ortaya çıkmaktadır.Froebel'in hocası Pestalozzi de, Sokrat gibi bilimi telkin ile öğretmeye çalışmış, çocuğa soru ile gerçeği öğreterek onu, bilimi kendi kendine bulmaya alıştırmıştır.

Sokrat, kendisine verilen yanlış karşılıklara itiraz etmemektedir.Aksine, onlara katılıyor gibi görünüp, yanlışlığın ortaya çıkmasına çalışmaktadır (Kansu, 1952:24,25).

Sokrat metodunun diğer tarafı da bilinenden bilinmeyi çıkarmaktır.Şöyle ki Sokrat, öğrencilerinin düşüncelerine değer vererek ve yavaş yavaş ilerleyerek, sonunda onlara kabul ettirmek istediği yere gelmektedir (Kansu, 1952:25).

Böylece Sokrat, öğrenciyi etkin kılmış, düşündürmüş ve bilmekten çok kendiliğinden bulur hale getirmiştir (Kansu, 1952:110,111).

3.1.1. Selim Sabit'te Sokrat'ın Etkisi

Selim Sabit Efendi'nin Darümuallimîn'deki derslerine bakıldığı zaman Sokrat'ın etkisi açıkça görülmektedir.Zaten kendisi de Sokrat'a Yunan bilginleri içerisinde ayrı bir önem vermektedir.Özellikle sayısal derslerde "Tedris-i Sokratî" 'nin uygulanması çok faydalıdır.Bu yüzden Selim Sabit Efendi yetiştirdiği öğretmen adaylarına bu yöntemi kullanmalarını şiddetle tavsiye etmektedir (Rıfat, 1925:1348).

Ayrıca ona göre soru-cevap ile işlenen dersin müzakeresi kolaydır.Öğrenciler bu durumda birbirleriyle müzakere edebilirler.Zaten soru, ilmin mahiyetini de ortaya çıkarır.Onun için, soruların öğretmen tarafından sorulması çok faydalıdır.Matematik, kimya ve felsefe derslerinde öğretmen, dersi anlatmaktan çok, öğrenciyi yaptırmalı; yani soruların cevaplarını öğrencilerin kendi kendilerine bulmalarını sağlamalıdır (Rıfat, 1925:1350,1351,1352).Böylece Selim Sabit Efendi Sokrat metodunun ilk kısmını teşkil eden

“soru yolu ile gerçeği öğrencinin kendisine buldurmayı” öğretmen adaylarına bir öğretim yöntemi olarak göstermektedir.

Yine Selim Sabit Efendi de -Sokrat’ın yaptığı gibi- öğretmen adaylarına, hiçbir zaman öğrencinin şevkini kırmamaları gerektiğini belirtmektedir. Gerekirse bazı hatalar hoş görülerek ileriye bırakılmalıdır. Öğrencinin fikri değerlendirilirken de; “böyle de olabilir, fakat şöyle olsa daha münâsibdir zannındayım” gibi cümleler kullanılmalıdır (Rıfat, 1925:1350). Bu sayede öğrencilerin yanlışları, onları kırmadan ortaya çıkarılmakta ve öğrencinin düşünerek gerçeği bulması sağlanmaktadır.

Sokrat’ın “bilinenden bilinmeyene gitme” metodunu da Selim Sabit Efendi, ilk okuma-yazma öğretiminde öğrencilere önce bildikleri kelimeleri öğretip, sonra bilinmeyenlere doğru ilerleyerek, böylece onlara okuma-yazma öğretiminde kolaylık sağlayarak kullanmıştır (Sabit, 1282:3).

Coğrafya öğretiminde ise, öğrenciye önce harita üzerindeki renk ve şekiller belirtilecek, sonra kıta, deniz gibi unsurlar harita üzerinde gösterilecektir. Bir süre sonra öğrenci, bilinen örnekleri düşünerek, bunları bilinmeyenler ile ilişkilendirerek harita üzerinde sorulanları kendisi yanıtlayacaktır (Sabit, 1299a:22). Böylece, Sokrat’ı okumuş ve yöntemlerinde benimsemiş olan Sabit Efendi, bu yöntemlerin sadece felsefe alanında kullanılamayacağını, sayısal ve sözel diğer derslerde de bu derslere uygun hale getirilerek uygulanabileceğini göstermiş olmaktadır.

3.2. Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

Bilindiği gibi Rousseau’nun “Emil Yahut Terbiyeye Dair” adlı eseri 18. yy. eğitim dünyası için bir devrim niteliği taşımaktadır. Bu eserde Rousseau, “her şey aslında iyi olarak doğar” demektedir (Rousseau’dan aktaran Güney, Ülgener, Ülken, 1945:7). İnsana kötü özellikler kazandıran toplumdur. Bu yüzden eğitim işlerinde tabiata uymakla işe başlanmalıdır. Emil, 5 bölüm halinde yazılmıştır. 1. Bölüm ilk yaşın sonuna kadar olan eğitimi, 2. Bölüm 2 yaşından 12 yaşına kadar olan eğitimi, 3. Bölüm 12-15 yaş arası olan, 4. Bölüm 16 yaşından evleninceye kadar (25 yaşına kadar) olan eğitimi anlatır. 5. Bölüm ise Emil’in evleneceği kadının eğitiminden bahseder (Rousseau’dan aktaran Kanad, 1948:335). Burada Rousseau, Emil’i bir eğitmenin nezâretinde tabiata bırakır. Eğitmen sadece tabiatın çocuk üzerindeki işleyişini gözleyecek ve onu gerçekleri bulmaya yeter bir hale getirecektir. Çünkü, en gerçek eğitmen, tabiatın kendisidir. Emil’e 12 yaşına kadar hiçbir etkide bulunulmaz (Rousseau’dan aktaran Kansu, 1952:100-106). Ancak 12-15 yaş devresinde öğrenme başlar. Fakat bu öğrenmede genel kurallardan bahsedilmemelidir. 16-25

yaş arasında ise artık duyu organları gelişmiş olan Emil, her şeyi usa vurmaya başlar. Artık Emil'e bu dönemde pratik olarak ahlakî davranışlar da öğretilir; o artık fikir ve kavramlar alemine girmekten hoşlanmaktadır. Son bölümde; yani 5. kitapta ise Emil'in gelecekte eş olacak olan Sophie'nin eğitimi anlatılır (Rousseau'dan aktaran Kanad, 1948:341-348).

3.2.1. Selim Sabit'te Rousseau'nun Etkisi

Rousseau'nun pedagoji tarihindeki önemi Emil'in eğitimi ile çağına karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır. Onun zamanına kadar kimse çocuk zihni ile yetişkin zihnini birbirinden ayırmamıştır. Fakat o, çocuk gelişiminde belli dönemler olduğunu ve eğitimin de buna uygun olarak verilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Artık çocuk, "büyümüş de küçülmüş" değildir (Binbaşıoğlu, 1982:88).

Selim Sabit Efendi bu yüzden "Ziya Paşa'yı Emil'i tercüme ettiğinden dolayı tebrik ediyor ve eser sansür müsaade etse Türkiye muallimlerinin zihninde büyük bir uyanıklık yapar" diyordu (Cevdet, 1341:364). Fakat Emil, tamamen 1943 yılında Türkiye Yayınevi tarafından basılmıştır (Kansu, 1952:98). Bu durum Selim Sabit Efendi'nin pedagoji anlayışının Türkiye'de, döneminin ne kadar ilerisinde olduğunu en açık kanıtıdır. Ayrıca Selim Sabit Efendi "bir çocuk İbn-i Sina dahi olsa çocukluk muktezâsı olarak bazen hareketi tıfl-ânede bulunmaktan kendini alamaz" demektedir (Rıfat, 1925:1347). Bu görüş elbette "büyümüş de küçülmüş" zihniyetinin karşısında; çocuğa, yaşına ve dönemine göre davranılması gerektiği fikrinin de yanında yer alan bir eğitimcinin düşüncesidir.

Selim Sabit Efendi'nin üzerindeki Rousseau etkisi şüphesiz, çocuğu Emil gibi şehir dışında tabiat ile baş başa yetiştirme fikri değildir. O, çocuğun doğal hareketlerine müsâmaha gösterilmesini istemektedir. Çocuğun her hareketini, her sözünü denetleyip; onu sıkmak doğru değildir (Rıfat, 1925:1347). Örneğin ders esnasında "yoldan bir oyuncakçı geçer, bir düdüğü öttürür, bir şey çalar." Çocuklar istemeden de olsa buna tepki gösterirler. İşte bu gibi durumlarda öğretmen, öğrencilerin davranışını "tabi' ve hoş" görmelidir... Böyle zamanlarda "öğretmen 'katiyyen kimildayamazsınız' derse muvaffak olamaz." Burada yapılması gereken; " 'haydi çocuklarım bakalım' diyerek, birlikte bakmaktır." (Rıfat, 1925:1347).

Rousseau'ya göre çocukta anlama merakını canlandırmak, onları tabiatın türlü olaylarına ve görünmelerine dikkat ettirmekle mümkündür. Çocuklar bunun için lüzumlu-lüzumsuz her şeyi sorarlar. Bunun için çocuğa bol bol eşya gösterilmelidir. Bir de çocuğa kozmografya hakkında ilkel bilgi vermek için güneşin hareketlerinden faydalanılmasını ve bununla beraber de, bazı bilgilerin çocuğa açıklanmasını uygun görmektedir (Rousseau'dan aktaran Kanad, 1948:343). Sabit Efendi de çocuk sorduğunda; örneğin güneşi ve güneşin de

ne olduğunu, annesinin çocuğa açıklaması gerektiğini ifade etmektedir (Rıfat, 1925:1341). Bu sayede çocuğun anlama merakı da söndürülmemiş olur. Çünkü insanlar, olağanüstü meraklı yaratılmışlardır (Rıfat, 1925:1340).

Bu konu hakkında Selim Sabit Efendi Darümuallimîn'deki öğrencilerine çocukları cevapsız bırakmanın "büyük bir kusur ve hatta evlâda karşı hıyânet" olduğunu söylemiştir. Çünkü bu durumda çocuk hem bilgiyi elde edemez, hem de sorduğu soruların cevabını alamaz. Hele hele üzerine bir de azar işitirse artık çocuk, soru sormaktan vazgeçer ve bu sebeple, doğasında bulunan gerçeği araştırma hisleri de sönmüş olur (Rıfat, 1925:1340).

Ayrıca coğrafya dersinde de Sabit, öğrencisine harita çizme yöntemini göstermektedir. Rousseau'nun Emil'i de harita çizebilmelidir (Rousseau'dan aktaran Kanad, 1948:343).

Rousseau'nun görüşlerinin elbette Selim Sabit Efendi ya da başka bir eğitimci tarafından birebir uygulanması düşünülemez. Fakat önemli olan, Rousseau gibi bir düşünürün, geleneksel eğitim karşısında uyandırdığı alternatif doğal eğitim fikrinin ve çocuğun çeşitli dönemlerinde bu dönemlerine uygun eğitime layık olduğu düşüncesinin tartışılmasıdır. Rousseau daha sonra Pestalozzi ve Froebel gibi pedagogları da etkilemiştir. Selim Sabit Efendi ise, Emil'i ve Froebel usulünü okumuştur (Cevdet, 1341:364). Darümuallimîn'de Usûl-ı Tedrîs, Terbiye-i Beşer, Ahvâl-i Ruh ve Ahlâk derslerini de okutan Sabit'in, pedagojideki son gelişmeleri takip etmesi öğrencilerinin kaliteli bir eğitim aldıklarının ispatıdır ki; bu öğrenciler mezun olduklarında Osmanlı coğrafyasının öğretmenleri olmaktadır.

3.3. F. Wilhem Froebel (1782-1852)

Alman eğitim uzmanı Froebel'in eğitim görüşlerini daha iyi anlayabilmek için öncelikle hocası Pestalozzi'nin bu konudaki fikirlerini ifade etmek gerekir. Çünkü Froebel, Pestalozzi'nin eğitimdeki ilkelerini benimsemiştir. Bunun en büyük nedeni ise Froebel'in 1805 yılında Pestalozzi'nin öğretmen okuluna giderek burada 2 yıl kalmasıdır (Pestalozzi'den aktaran Kansu, 1952:175).

İsviçreli eğitim uzmanı Pestalozzi (1746-1827), Rousseau'nun eserlerini okumuş ve Sokrat'ın yöntemini de tavsiye etmiştir. Pestalozzi çocuk eğitiminde doğallığı benimser; müzik ve beden eğitiminin de çocuklar için faydalı olduğunu belirtir. Onun eğitiminde "buldurma", öğretimin temelidir. Her bilim dalında öğrenim en basit öğeler ile başlamalı,

çocuğun gelişimine göre de devam etmelidir.Öğretmen-öğrenci bağıllığı ise sevgi ve saygıya dayanmaktadır (Pestalozzi'den aktaran Kansu, 1952:160,163,168,174).

Froebel de hocası Pestalozzi gibi, buldurma yöntemini benimsemiştir.Ayrıca kişisel teşebbüs ve bilinenden bilinmeyene gitmek usulleri Froebel'de de vardır (Froebel'den akataran Kansu, 1952:174,176).

Froebel'in öğretmeni, çocuk psikolojisine göre çocuğu tanımalı ve ona uygun davranmalıdır.Çocuğa çocuk gözüyle bakılmalı; onu ilgi, sevgi, iş, oyun ve meşguliyet içerisinde tahlil etmelidir (Froebel'den aktaran Binbaşıoğlu, 1976:91).Bu görüşler doğrultusunda Froebel de Rousseau gibi, çocuğun gelişim dönemlerini ve bu dönemlerde yapılması / yapılmaması gerekenleri gruplandırmıştır.Eğitimin ana kademelerini 3 devreye ayırmaktadır:

- 1) Süt çocukluğu devresi: 0-2 yaş arası olan bu devrede çocuğun organları kuvvetlenir.Yetişkinlerin çocuk üzerindeki etkileri ise bir eğitim değil, sadece bakım ve korumadır (Froebel'den aktaran Aytaç, 1972:275).
- 2) Çocukluk devresi: 2-6 yaş arasıdır.Çocuk ile dünya birbirinden ayrılır.Burada kalb ve ruhun şekillendirilmesi söz konusu olduğundan, dar anlamda bir yetişkin eğitiminden bahsedilebilir.Bu devrede olabildiğince, çocuğun oynayarak kendini dışı vurmasına izin verilmelidir.
- 3) Gençlik devresi: "Ben ile dış dünya"nın kesin biçimde farklılaştığı dönemdir.Bu yüzden dış dünyanın tanınması için eğitimin görevi, zihin ile iradeyi şekillendirmektir.Öğretim, bu dönemde başlar (Froebel'den aktaran Aytaç; 1972:274,275).

Bu görüşlere sahip olan Froebel, okul öncesi eğitim için dünyada kurum açan ilk kişidir.Kendisi, eğitim ortamının bireyin özgür hareketlerine göre düzenlenmesi gereğini savunmuştur (Froebel'den aktaran Binbaşıoğlu, 1982:105,106).Froebel'in eğitim anlayışında eğitim, çocuğun doğmasıyla başlar.Çocuk, disiplin altında ve sert bir şekilde değil, doğaya göre yetiştirilmelidir.Çocuğa güvenilmeli ve onun kalbi kazanılmalıdır.Çocuğun hareketlerine ve eylemlerine kesinlikle baskı yapılmamalıdır (Froebel'den aktaran Binbaşıoğlu, 1976:83).

Froebel, kurduğu çocuk bahçelerinde onların şarkı söylemelerini, oyun oynamalarını sağlamıştır.Çocuklar, burada doğal davranmaktadırlar (Froebel'den aktaran Binbaşıoğlu, 1982:106).Bu çocuk bahçeleri daha sonra ABD ve İngiltere'de de ilgi görmüş ve oradan da tüm dünyaya yayılmıştır.Bugün bu kurumlar kreş, yuva, anaokulu vb. isimlerle anılmaktadırlar (Binbaşıoğlu, 1982:106).

3.3.1. Selim Sabit'te Froebel'in Etkisi

Sokrat'ta olduğu gibi, buldurma yöntemini ve bilinenden bilinmeyene gitmek usulünü Froebel'de de görmekteyiz. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Selim Sabit Efendi de bu öğretim yöntemlerini kullanmıştır. Selim Sabit Efendi, çocukların eşyayı karıştırmaktan çok zevk aldıklarını belirtir. O zaman, çocukların keşfetme hislerini durdurmuyup, onları kendi haline bırakmak gerekir. Çünkü, birçok yeni buluş böyle eşyanın birbiriyle karıştırılması ile ilgili tecrübelerden doğmaktadır (Rıfat, 1925:1342). Selim Sabit Efendi'nin bu fikri Froebel'in çocukları özgür bırakma, onlara baskı yapmama ve onların doğal davranmalarını sağlama düşünceleriyle örtüşmektedir.

Sabit'in belirttiği gibi, zaten bir şey bilmiyor zannedilen o mini mini çocuklar o kadar hassastırlar ki; öğretmenlerinin bakışlarından bile kalplerinin bütün sırlarını görebilirler (Rıfat, 1925:1346). Bu yüzden öğretmen, öğrenciye davranışlarında çok dikkatli olmalıdır. Bu da Froebel'in, "öğretmenin çocuğun psikolojisine göre ve onu tanıyarak davranması" ve "öğretmen-öğrenci bağlılığının saygı ve sevgiye dayanması" fikirlerini desteklemektedir.

Selim Sabit Efendi de çocuğa sert davranmamaktan yanadır. "Çocukları azarlamak, takdir etmek hiç doğru değildir." Çünkü ceza, çocukların arsız olmalarına neden olur (Rıfat, 1925:1348).

Froebel ve Rousseau'da olduğu gibi Selim Sabit Efendi de çocuk eğitiminde aşamaları sınıflandırmıştır. Şöyle ki; çocukların organları 1 yaşına doğru yavaş yavaş geliştikçe onlar, hissî kuvvetlerini de kullanmaya alıacaklardır. 1 yaşını geçtiklerinde ise, bazı söylenenleri anlayıp, 1 ve 2 heceli kelimeler kullanabileceklerdir. 1 yaşından 3 yaşına kadar da çocuk, her türlü söyleneni anlayabilecektir. 3 ve 6 yaş arasında ise, akla karayı ayırmaya başlayacaktır. Bu dönemde öğretime başlanmaz. Fakat, çocuğun taklit ederek gördüklerini uyguladığı düşünülürse, çocuğun eğitimine dikkat edilip, ona ahlâk ve âdâba dair iyi örnekler gösterilmelidir.

6 yaşından sonra da artık çocuğun öğretim zamanı gelmiştir (Sabit, 1299a:2,3,4). Bu dönemde artık çocuk, okula başlayabilir. Dikkat edilirse, Froebel de çocuğun öğretim zamanını 6 yaş sonrası olarak belirlemiş ve çocuğun organlarının, süt çocukluğu evresinde kuvvetlendiğini belirtmiştir. Sabit de Froebel usulünü bildiğinden (Cevdet, 1341:364), bu eğitimcinin görüşlerini kendi pedagoji anlayışında değerlendirmiştir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Froebel, eğitimin doğal olmasını istemektedir. Selim Sabit Efendi ise, eğitimde doğallık konusunda şunları söylemektedir: "Her şeyde en muvâfık usûl, kanûn-ı tabîata nefis'ül emre muvâfık olanlarıdır. Tabîatın zıddına olan şeyler ne kadar

kuvve-i mücbere ve kahire ile te'yîd edilmiş olsa bile yine tatbîkinde güçlük görülür.” (Rıfat, 1925:1345)

3.4. Diğerleri ve Etkileri

Selim Sabit Efendi, Muallim Cevdet'in aktardığına göre, yeni usulleri takip eden, pedagoji kitapları okuyan ilk Osmanlı maârifçisidir (Cevdet, 1341:360). Kendisi Darülmuaallimîn'de verdiği Psikoloji ve Usûl-ı Tadrîs derslerinde 19.yy. Fransız eğitimcisi Compayre'nin “Psikoloji Tatbîkî” adlı eserinden faydalanmıştır. Yine Muallim Cevdet, bir ziyaretinde Selim Sabit Efendi'nin Compayre ve Rabier'i mütâlaa ettiğini öğrenmiş ve eserlerin de adresini alarak, bunları Paris'e ısmarlayıp getirtmiştir (Cevdet, 1341:363). Bu durum hakkında Cevdet, “meslekî idrâkimin ilk vâlidî olan Selim Sabit merhuma bu cihetten çok medyûnum.” demektedir (Cevdet, 1341:363).

Bilindiği gibi, Compayre'nin “Histoire de la Pédagogie” adlı bir yapıtı mevcuttur (Kansu, 1952:280). Bu eser, pedagoji tarihi yazarları için elden düşürülmeyen bir başvuru kaynağı olmuştur. Ayrıca Ahmet Mîthat, Compayre'nin “Le Developpement Moral at Intellectuel de l'Enfant” adlı eserini temel alarak ve bunu Osmanlı ülkesine uyarlayarak “Çocuk, Melekât-ı Uzviye ve Ruhiye” adlı bir eser yazmıştır. Compayre'nin pedagojik fikirleri ülkemizde 1920'lere kadar geçerliliğini korumuştur (Ülken, 1994:230,377,450).

Rabier ise, 19.yy.'ın sonu ve 20.yy.'ın başlarında ülkemizdeki düşünörlere mantık, psikoloji ve metodoloji konularında ilham vermiş bir filozoftur (Ülken, 1994:244,284).

Göröldüğü gibi Selim Sabit Efendi, döneminin önemli düşünörlünün eserlerini okumakta ve eğitim hakkındaki batıdaki son düşünsel ve metodolojik gelişmeleri Darülmuaallimîn'deki öğrencileri ile paylaşmaktadır.

Bunlardan başka Selim Sabit Efendi La Fonten hikayelerini de okumakta ve bu hikayelerin öğrenciler için faydalı olacağına inanmaktadır. Bu konuda Yeni Osmanlılardan Şinasi'ye, “üslubunu biraz daha sadeleştir ve La Fonten'i tamamiyle Türkçe'ye çevir. Çocuklarımız için en iyi gıda bu olacaktır.” demiştir (Cevdet, 1341.363,364).

Sabit Efendi, Darülmuaallimîn'deki öğretmen adaylarına da, zor bir konuyu öğrencilerine anlatmadan önce, onların zihinlerini dinlendirmek için öğretici hikayeler anlatmalarını önermektedir (Rıfat, 1925:1347). Herhalde La Fonten hikayeleri tamamiyle çevrilmiş olsa idi, öğretmen adaylarından bu hikayeleri anlatmalarını isteyecekti. Fakat Şinasi'nin gazete işleri ve siyasi meşguliyeti bu çeviriye mani olmuştur (Cevdet, 1341:364). Sabit Efendi de, var olan koşullarda öğrencilerine bu öneriyi yapmakla yetinmiştir.

Hiç şüphe yok ki; Selim Sabit Efendi'nin modern anlamda Türkiye'nin ilk pedagoğu olarak kabul edilmesinde mütalaa ettiği ve bizim yukarıda sıraladığımız düşünür ve eserlerin payı elbette azımsanamaz. Ayrıca bu batılı düşünürler ve eserler, Selim Sabit Efendi'nin eğitimsel anlamda dünya görüşünün biçimlenmesine büyük katkı sağlamışlardır. Fakat bu görüş, Selim Sabit Efendi'nin pedagoji anlayışını şekillendirirken elbette Osmanlılık özelliklerinden yalıtılmış değildir. Çünkü Sabit Efendi Şinasi'ye, "dilini sadeleştir" diyebilecek kadar yakındır (Cevdet, 1341:363,364). Bilindiği gibi Şinasi, 19.yy.'ın ortalarında Avrupa'da geçerli olan sosyal, edebî ve siyasi kavramlarla Türk aydınlarını tanıştıran kişidir ve Namık Kemal "Yeni Osmanlılar'ın entellektüel üstadlığının bütün şerefini, Şinasi'nin omuzlarının üzerine yerleştirmiştir." (Mardin, 2002:281)

Sabit Efendi, Ziya Paşa'nın da Emil'i tercümesini hararetle desteklemektedir. Ziya Paşa da Yeni Osmanlılar'ın bir üyesi; hatta başkanıdır (Kutlu, 1993:83).

İngiliz Sefareti tercümanlarından birinin* Türkçe bir kavâid kitabı yazması Sabit Efendi'yi müteessir etmiştir (Rıfat, 1925:1351). Bu yüzden Cevdet Paşa'nın Fuad Paşa ile beraber yazdığı; fakat sonradan kendisine mal ettiği "Kavâid-i Osmaniye" adlı eseri, Cevdet Paşa ile Sabit Efendi beraber müzakere etmişlerdir (Cevdet, 1341:365). Bu eser, Osmanlıca'nın 3 dilden mürekkep olduğu fikrini ortaya atan ve bu düşünceyi destekler tarzda yazılan ilk Türkçe gramer kitabıdır ve tâdil edilmiş bir şekilde de bir çok defa tab' edilmiştir (Ölmezoglu, 1965:114-123). Ayrıca Selim Sabit Efendi, kendi adına da Sarf ve Nahiv risaleleri yazmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Muallim Cevdet, Darülmualimîn mezunları tarafından "arz-ı tebrik" için Sabit'e yollananlar arasındadır. Bu ziyareti esnasında Muallim Cevdet, Selim Sabit'in, Meşrutiyet'i nasıl hasretle beklediğini ve o günlerdeki neşesini yakından görebilmiştir (Cevdet, 1341:362).

O halde Sabit Efendi'nin Genç Osmanlılar'ın 2 önemli isminin çalışmaları hakkındaki görüşleri, Şinasi ile diyalogu, Maârif, Ticaret ve Adliye Bakanlıkları yapmış olan yazar, hukukçu ve tarihçi Cevdet Paşa ile Osmanlı gramerine ait bir eseri müzakere etmesi, Meşrutiyet'i özlemle beklemesi ve ilanından sonra da durumu hoşnutlukla karşılaması, onun yaşadığı ve görev yaptığı ülkedeki koşullar, düşünce ve bilimsel çalışmalardan eğitimsel iş ve hizmetlerini ifa ederken etkilenmiş, batılı düşünürlerden edindiği bilgileri Osmanlı potasında eritip harmanlayarak kullanmaya çalışmış bir Osmanlı entellektüeli olduğunun en bariz kanıtıdır.

* Bu kişi Muallim Cevdet'in aktardığına göre Redhouse'tur. bkz. Muallim Cevdet, "Selim Sabit Merhum Hakkında" Tedrisat Mecmuası sayı:68, 1341 s.365. Redhouse, İngilizce-Türkçe sözlük yazmış olan ve eski Türkçe dilbilgisi çalışmaları ile de tanınan İngiliz Doğu bilimcidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SELİM SABİT EFENDİ'NİN DERS KİTAPLARI VE BUNLARIN ÖĞRETİMİ

Selim Sabit Efendi'nin İlk okuma-yazma, Coğrafya, Matematik ve Tarih alanında yazdığı kitaplar, Osmanlı eğitim kurumlarında ders kitabı olarak uzun süre okutulmuştur. Sabit Efendi, bu derslerin yeni metotlara göre öğretimini "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eğitim bilimi kitabında ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu kitaplar ve öğretim yöntemleri şunlardır:

4.1. Risâle-i Elifbâiyye, Elifbâ-yı Osmânî ve Selim Sabit Efendi'de Usûl-ı Cedîd Üzere İlk Okuma-Yazma Öğretimi

İlk okuma ve yazma öğretiminin genel amacı, çocuğun yaşamı boyunca kullanması gereken okuma ve yazma faaliyetinin temel yeteneğini çocuğa kazandırmaktır. Türkiye'de bugün bu yeteneğin kazandırılmaya başlanmasında 6 yaş esastır (Demirel, 2000:82). Çocuk, zihni gelişip yaşı ilerledikçe dilini kazanacaktır (Öz, 2001:177). İşte, S. Sabit Efendi bu zihni gelişimi de esas alarak, ilk okuma ve yazma öğretiminin modernleşmesi ve kolaylaşması için elifbâ kitapları neşretmiştir.

Selim Sabit Efendi'nin sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere yazdığı "Risâle-i Elifbâiyye" ve "Elifbâ-yı Osmânî" adlı risâleler onun Usûl-ı Cedîd'e verdiği önemi ispatlar niteliktedir. Ayrıca bu kitaplar yine, Sabit'in "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı pedagoji kitabıyla da desteklenmiştir. Bu risâleler, defalarca basılarak sıbyan mekteplerinin demirbaşı durumuna gelmişlerdir. Biz burada, Elifbâ-yı Osmânî'nin İstanbul 1292, Risâle-i Elifbâiyye'nin İstanbul 1282 ve Rehnümâ-yı Muallimîn'in ise İstanbul 1299 baskılarını inceleyeceğiz.

S. Sabit Efendi, "Elifbâ-yı Osmânî" ve "Risâle-i Elifbâiyye" adlı kitaplarının ilk sayfalarında "Muallimlere İhtâr ve İhtâr'ül Muallimîn" başlığı altında, bu risâleleri yazma nedenlerini ve bunlarda anlattığı yeni elifbâ öğretim yönteminin defalarca denenerek başarıya ulaştığını ve bu risâlelerin de yeni yönetime göre yazıldığını belirtir.

S. Sabit Efendi muallimlere ihtâra şu şekilde başlar:

"Ma'lûm ola ki ez-kadîm elifbâ cüzlerinde menkus ve muharrer olarak sıbyâna gösterilen hurûf-ı hecâ 28 harfdan ibâret olub hâlbuki (p, ç, j, n) harfleri dahi lisânımızda çok isti'mâl olunmağla onların dahi ta'lîm ve irâesi lâzım geleceğinden hurûf-ı mezkûre bu risâlede derc ve tahrîr kılındı"(Sabit, 1282:2).

Buradan da anlaşıldığı gibi, eskiden beri elifbâ kitaplarında eksik yazılmış olarak öğrencilere gösterilen alfabede 28 harf bulunmakla beraber, halbuki Türkçe’de “p”, “ç”, “j” ve “n” harfleri de çok kullanılmakta ve bunların da öğrenciye öğretilmesi gerekmektedir. Bu yüzden S.Sabit, bu harfleri de kendi elifbâ risâlesine koymuştur. Ayrıca “Kâf-ı Arabiyye ve Kâf-ı Fârisiyye ve Sağır Kâf şeklen birbirine müşâbih olduklarından Kâf-ı Arabiyye şu ‘k’ ve Kâf-ı Fârisiyye bu ‘g’ ve Sağır Kâf dahi bu ‘ñ’ şeklinde yazılarak yek diğerinden tefrîk edilmiştir”(Sabit, 1292:2). Böylece şekilleri birbirine benzeyen kaf harflerinin “k”, “g” ve “ñ”yi temsil eden 3 farklı sadâları birbirinden ayrılmış ve risâlede bu da öğrencilere ta’lim ettirilmek üzere verilmiştir (Sabit, 1292:6). Öğrencisi Kilisli Muallim Rıfat’ın aktardığına göre, Sabit Efendi imlâdaki bu düzeltmelere dair şunları söylemektedir:

“Maa-mâ-fih imlâmız dahi mükemmel olub, adem-i itrad dolayısı ile müşkilâtı mûcib olduğunu anlatır ve ‘lisanımızın en büyük müşkilâtı “zamme” (o,ö,u,ü) nin enva’ıyla “kaf”ın enva’ından ileri geliyordu. Fakat gayret-i âciz-ânemle bunlar tefrik edilerek, şimdilik müşkilât zâil oldu. Fakat maa’t-teessüf döndürdüğüm harfler Matbaa-i Âmire’nin bir köşesinde çürüdü kaldı. Tatbikinde kusur edildi; bugün bunları tefrik eder ve imlâmızı düzenli bir hâle koyarsak, lisânımızın hiçbir kusuru yoktur’ der idi.” (Rıfat, 1925:1351)

Kezâ eski elifbâ risâlelerinde yalnız üstün, esre, ötre yazılıdır. Ayrıca hareke yerine kullanılan ince he, elif, ye, vav (و , ی , ا , ة) harfleri de öğrenciye gösterilmez. Bu yüzden, Selim Sabit Efendi elifbâ risâlesinde bu harflere de yer vermiştir (Sabit, 1282:2).

Selim Sabit Efendi, önemli bir konuyu da muallimlere hatırlatmaktadır. Vav, ye, elif ve ince he (و , ی , ا , ة) harfleri üstün, esre ve ötre yerine kullanıldıklarından, bunların yaklaşık oldukları harfler mesela bâ (ب), be (ب), bî (ب), bû (ب و) heceleriyle yazılmalı;

b + elif + üstün = bâ

b + ince h (e) + üstün = be

b + y (i) + esre = bî

hecelerinden vazgeçilmelidir (Sabit, 1282:2).

Yine ötre olarak kullanılan “vav” da 4 çeşittir ve her birinin sadâsı da farklıdır. Bunların birbirinden ayrılması için bazı işaretler icad edilmiştir. Şöyle ki dudakları bir miktar açarak, kalınca telaffuz olunan “vav” ın önüne küçük bir virgül konulur (, و);

bunun ismine “sakîle-i mebsûta” denilir ve “o” sesini verir. “Koç” ve “tob” kelimelerinde kullanılan “vav”, işte budur.

Dudakları biraz kapayarak, kalınca telaffuz olunan “vav” ın da arkasına bir küçük virgül konulur (و) ve ismine de “sakîle-i makbûza” denilir; “şu” ve “bu” da olduğu gibi, “u” sesini verir.Keza dudakları bir mikdar açarak, hafifçe telaffuz olunan “vav” da, Arap alfabesindeki yana yaslanmış “y” gibi ع şeklinde yazılır ve ismine de “hafife-i mebsûta” denilir; “çör” ve “çöp” te olduğu gibi, “ö” sesini verir.

Dudakları biraz kapayarak, hafifçe telaffuz olunan “vav” da başında virgül varmış gibi yazılır (و) ve ismine de “hafife-i makbûza”denilir; “düz” ve “yüz” de olduğu gibi, “ü” sesini verir (Sabit, 1292:3).Yine “y” harfinin altına da “ı-i” sesini verecek küçük bir çizgi konur (Sabit, 1292:3).

Böylece Selim Sabit Efendi, eski Türkçe’deki benzer sesli harfleri birbirinden küçük işaretler ile ayırarak bunu da elifbâ risâlesine yazmıştır.Sabit Efendi’nin, Arap harfli Türk alfabesinde yaptığı düzenlemelerin en önemli nedeni aslında usûl-ı cedîd yöntemidir.Burada Sabit Efendi açıkça “usûl-ı cedîd” demese de, öğretim yöntemi budur; çünkü burada kendisi, harflerin gerçek sesleri ile hecelenmesi ve okunmasını savunur.Bu yüzden Sabit Efendi, Arap alfabesinin Türkçe’deki tüm sesleri karşılayamadığını gördüğünden, bu sesleri verebilecek yukarıda anlattığımız düzenlemelere gitmiştir.Sesler bu şekilde karşılandıktan sonra heceleme yapılacak ve öğrenciye heceleme yöntemi gösterildikten sonra da okunması ve telaffuzu zor olan bir takım Arapça cümlelerden oluşmuş dualarla öğrenciye ümitsizlik vermemek için risâlede yazılı olan ve öğrencinin önceden bildiği kelimeler gösterilip, ondan sonra küçük cümleler öğretilip, yavaş yavaş dualara geçilecektir.Sabit’e göre bu bilgilere öğretmenlerin çok dikkat etmesi gerekmektedir; çünkü bu risâlede gösterilen öğretim yöntemi defalarca tecrübe edilmiş ve kısa bir zaman zarfında da öğrencilerin başarılı olduğu görülmüştür (Sabit, 1282:3).

Selim Sabit Efendi’nin savunduğu ilk okuma –yazma öğretiminde “usûl-ı cedîd” üzere öğretimi açıklamak, sanırım onun çalışmalarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Normalde sıbyan mekteplerinde, “Elifbâ Cüzü” denen kitap okutulurdu.Bu, Osmanlı Devleti’nde elifbânın öğretildiği bugünkü ilk okuma-yazma öğretimine denk gelen önemli bir kitaptır ki; devletin resmî matbaası olan Matbaa-i Âmire’nin deposunda dahi 1330 (1914) yılında bile 3 farklı isme mensub elifbâ kitapları vardı (TV; 1330:2). Bu kitap, geleneksel okuma yönteminin temsilcisidir.Bu kitabın asıl amacı Kur’an ’ın okunuşunu öğretmek olduğundan “p”, “ç”, “j” ve “n” harflerine yer verilmemiştir.Harfler harekelere göre

hecelemektir; elif üstün e, elif ötre ü vb.Bu hecelemeden sonra kelimelerin okunuşuna geçilir (Akyüz, 2001:193).İşte bu yöneme “usûl-ı teheccî”; yani geleneksel heceleme yöntemi denir.Usûl-ı cedîd ise bu yöntemin alternatifidir; yani harekeler ile heceleme yerine harflerin seslerine dayanarak kelimeleri doğrudan okumak; diğer bir deyişle usûl-ı savtiye yöntemi “usûl-ı cedîd üzere öğretim” in temelidir.

Sıbyan mekteplerindeki hece ile öğretimi; yani usûl-ı teheccîyi kolaylaştırmak için bazı muallimler alfabe karşılığı olan harfleri çeşitli hece tekerlemeleri ile öğretirlerdi.Bazıları ise harflerin şekillerini öğreten tekerlemeleri şu şekilde öğretirlerdi (Koçu, 1966:25) :

“Elif oklavı gibi, Be çanak gibi, Te ona benzer, Se ona benzer, Cim karnı yarık, Çim ona benzer, Hâ ona benzer, Hı ona benzer, Dal’ın beli büklüm, Zel ona benzer, Sin üç dişli, Şın ona benzer, Sat tava dudaklı, Dat ona benzer, Tı bacaklı, Zı ona benzer, Ayın ağzı açık, Gayın ona benzer...” (Koçu, 1966:25)

Noktalı ve noktasız harfler ise şöyle ezberletilirdi:

“Elifde yok, be altında bir nokta, te üstünde iki nokta, se üstünde üç nokta, cim karnında bir, pe altında üç nokta, çim karnında üç nokta, hâ’da yok, hı üstünde bir nokta.”(Koçu, 1966:25)

Görüldüğü gibi geleneksel elifbâ öğretim yöntemleri oldukça zordu.Selim Sabit Efendi’nin, harflerin sesine dayalı bugünkü okuma öğretim metodunu bundan yaklaşık 130 yıl önce usûl-ı cedîd hareketinin temeli olan usûl-ı savtiye metodu olarak kullanılmış olması elbette onun eğitim tarihimize ne denli faydalı olmuş bir pedagog olduğunun en açık kanıtıdır.

Selim Sabit Efendi, “Rehnümâ-yı Muallimin” adlı kitabında da usûl-ı cedîd yöntemine göre elifbâ öğretimini açıklamaktadır (Sabit, 1299a:10-19).Örneğin harfler gruplar halinde tahtaya yazıldıktan sonra muallim, elindeki değnekle harfleri ayrı ayrı göstererek öğrenciye telaffuz ettirecek, sonra bu harfleri tekrar gösterip, kendi telaffuz ettikçe öğrenciye dahi telaffuz ettirecektir (Sabit, 1299a:10,11). Hatta Fransızlarda olduğu gibi harfler, şeker ve emsalleriyle daha çocuklukta teşhis ettirilirse sıbyan mekteplerinde öğretmenin işi kolaylaşır (Rıfat, 1925:1341).

Bu şekilde harflerin isimleri ve telaffuzları öğrenciye öğretildikten sonra, şekilleri ve birbirinden farkları öğrenciye gösterilecektir.Örneğin; öğretmen elif, be, pe ... harflerini tahtaya yazacak fakat önce isim ve telaffuzlarını; yani Elifbâ-yı Osmânî ve Risâle-i Elifbâiyye’yi açıklarken belirttiğimiz gibi harflerin sadâlarını; e, b, p tabirlerini öğrenciye öğretecek, sonra şekillerini ve farklarını gösterecektir (Sabit, 1299a:11).

Bundan sonra harfler tahtaya gruplar halinde tekrar yazılarak soru-cevap yöntemi ile öğrenilenlerin çıktısı alınacaktır.Sorulan sorular da şunlar gibi olmalıdır:

1. Noktaları üzerinde olan harfler kaçtır? (Sabit, 1299a:11)
2. Noktasız olan harfler hangileridir? (Sabit, 1299a:12)
3. Birbirine benzeyen harfler hangileridir? (Sabit, 1299a:12)
4. Bunlar yekdiğerinden ne vechle fark olunur? (Sabit, 1299a:12)

Harekelerde aynı harfler de, olduğu gibi tahtaya yazılır; isimleri ve daha sonra da verdikleri sesler gösterilir.Hangi hareketin hangi harfe gelince ne ses vereceği öğrencilere gösterilir.Ye, vav, ince he ve elif harflerinin hangi hareke ile hangi sesi temsil ettiği ve “vav” ın başta belirttiğimiz 4 farklı sesi (o, ö, u, ü) nasıl verdiği elifbâ risâlesinden de faydalanılarak öğrenciye öğretilir (Sabit, 1299a:13).Bu teorik bilgiler daha sonra soru- cevap yöntemi ile pratiğe dökülür ve şu çeşit sorular sorulur:

1. Lisân-ı Osmânî’de kaç türlü hareke var ve bunların isimleri nedir?
2. Üstün, esre ve ötrenin isim ve sadâları nedir?
3. “Vav” harfinin kaç nev’i sadâsı vardır?
4. Bunlar birbirinden nasıl tefrik olunur ve işaretleri nedir? (Sabit, 1299a:13)

Harfler ve hareketler bu şekilde öğretildikten sonra heceye başlanacak, okuma ve yazma ise birlikte öğretilecektir.Bu yüzden öğrencilerin taştan yapılmış birer levhaları olmalıdır ki; muallim, harflerin hece ve şeklini ta’lîm levhasında gösterdikçe öğrenciler de bunları kendi levhalarına yazmaya çalışsınlar (Sabit, 1299a:13).

Böylece Selim Sabit Efendi her öğrencinin pratik için bir levhasının bulunması gerektiğini de belirtmiştir.Zamanına göre modern sayılabilecek görüşlere sahip olan Sabit Efendi, usûl-ı cedîd üzere okutmayı ilk önce kendisinin düşündüğünü belirtir.Ayrıca usûl-ı teheccî hakkında da şunları söyler:

“Bundan evvel çocuklar ile birlikte hoca efendi elif üstün e, be esre bî elif 2 üstün en, be 2 esre bin gibi ne demek istediğini muallim efendi kendi de anlamayarak bir ahenk-i mahsûs ve müşterek bir âvâz ile mûsikî dersi ta’lîm eder gibi okutmakta idi.”(Rıfat, 1925:1352)

Görüldüğü gibi Selim Sabit Efendi geleneksel yöntemi bilinçsizce işlenmiş bir müzik dersine benzetmektedir.Buna binaen kendi öğrencilerine şiddetle sese dayalı usûl-ı savtiye

yöntemini önerir ki; Sabit'in harf-hece-kelime sistematığı bugün ilk-okuma yazma öğretiminde "bireşim" yöntemi olarak geçmektedir (Demirel, 2000:110).

Sabit, heceleme yöntemi öğretirken de harflerin müsemmalarıyla hareketlerin seslerini birlikte verir; yani cim + üstün = ce şeklinde değil de, c + e = ce şeklinde olmalıdır. Aslında Sabit'in yöntemi bugün de heceleme ve okuma öğretilirken kullanılan yöntemdir. Ayrıca öğrencilere harflerin çıkma ve boğumlama yerleri ve bunların nasıl yapıldığı da öğretilip, benzer harflerin birbirlerinden farklı yanları, bitişik ve ayrı yazılışları, başta, ortada ve sonda yazılmaları öğrenciye levhada gösterildikten sonra soru-cevap şeklindeki alıştırmalar ile öğretilenlerin çıktısı alınır (Sabit, 1299a:14,15).

Öğrencilere öğretilenler doğrultusunda şu gibi sorular sorulur:

1. Bitişik harfler ne demek, kaç ve hangileridir?
2. Bunlar evvelde ve ortada ve aherde nasıl yazılır?
3. Ayrık harfler ne demek, kaç ve hangileridir?
4. Bunlar nerelerde bitişik, nerelerde ayrı yazılır?
5. Sin (س) harfi ile Sad (ص) harfinin sadâca farkları nedir? (Sabit, 1299a:15)

Bundan sonra iki harf ile bir harekeden mürekkebe olan kelimelerin okunması ve hecelenmesine geçilir. Burada da usûl-ı cedîd üzere ba + nun + üstün = ben denilmeyip; b + en = ben denilmelidir. Daha sonra 2 heceli kelimelerde tek hecelilerde olduğu gibi usûl-ı cedîd üzere ç + iz = çiz m + ek = mek = çizmek şeklinde savtî metotla öğretilir. Heceler bu şekilde savtî metotla öğretildikten sonra levhaya yazılan bir takım kelimelerin okunuşu ve imlâsı hususunda alıştırmalar yapılır.

"Fakat bu kelimeler sıbyanca mâ'naları meçhûl lâfızlardan olmayıp belki günlerin ve ayların ve mevsimlerin isimleri; insan ve âzâ ve milletlerin isimleri; hayvan ve balık ve kuşların isimleri; çiçek ve meyve ve ağaçların isimleri; sebze ve nebâtât ve hubûbâtın isimleri; elvân ve melbûsât ve mefrûşâtın isimleri; ulûm ve fûnûn ve sanâyi'in isimleri; memleket ve dağ ve nehirlerin isimleri gibi oldukça sıbyanın bildiği kelimelerden intihab olarak sınıf sınıf levhada gösterilmelidir." (Sabit, 1299a:17)

Görüldüğü gibi Selim Sabit Efendi, Elifbâ Risâlesi'nde de belirttiği gibi öğrencinin bildiği kelimeleri göstermektedir (Sabit, 1282:3). Öğrencilerin bildiği kelimelerden faydalanmak elbette cümle öğretiminde de kolaylık sağlayacaktır (Demirel, 2000:85). Öğrenci eski Türkçe; yani Osmanlıca okuma-yazmayı öğrendikten sonra Kur'an

okumak için Arapça kaideleri de öğrenmek zorunda olduğundan Selim Sabit'in öğrencilerin bildiği kelime ve cümlelerden yola çıkarak onları sıkmadan öğretim yoluna gitmesi ve Arapça duaları birdenbire öğrencilerin karşısına çıkarmaması belki de onun pedagoğunun en dikkate şâyân noktasıdır.

Selim Sabit Efendi, bu bilinen kelimelerden a'zâ 'ya dair olanları şu şekilde örnekler:

“Baş, saç, alın, kaş, göz, kirpik, burun, ağız, dil, diş, dudak, kulak, damak, yanak, çene, gerdan, ense, boyun, boğaz, omuz, kol, dirsek, el, parmak, tırnak, bel, diz, ayak”.(Sabit, 1292:20)

Bu kelimelerin fiilleri ise şunlardır: “yazmak, çizmek, gezmek, tozmak, görmek, tutmak, bulmak, bezmek, sormak, bilmek.”Öğrencilerin bu kelimelerin okunuşunu ve imlâsını daha kolay öğrenmesi için de Sabit, şu cümlelerin kullanılmasını ister:

- El tutar, göz görür iken yazmak, çizmek gerektir.
- Yazan, okuyan adam her yerde rahat edib, câhil olan zahmet çeker.
- Dil bir, kulak iki; bir söyle, iki dinle.
- Büyük başın derdi büyük olur. (Sabit, 1292:20)

Böylece Sabit, verdiği a'za 'ya dair kelimeleri, cümle ve atasözleri içerisinde de göstererek öğrencinin öğrenmesini kolaylaştırır.

Yine öğrencinin öğrenmesini kolaylaştıracak olan yere dair kelimeler ise şu şekilde örneklenebilir:

“taş toprak toz kum çamur kireç dağ
tepe bayır iniş yokuş düz ova çayır
çimen ot ağaç yaprak su dere
deniz ırmak göl çay sel” (Sabit, 1292:21)

Bunların fiilleri ise “kazmak”, “yormak”, “bulmak”, “dönmek” ve “akmak” tır.Bu kelimeleri kolaylıkla öğrenmek için de şu atasözlerinden faydalanılır:

- Sel akar, kum kalır.
- Taş yerinde ağırdır.
- İyilik eyle de denize at, balık bilmese hâlik bilir.

- Her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu vardır.
- Denize düşen yılana sarılır. (Sabit, 1292:21)

Görüldüğü gibi öğrencilerin hiç de yabancı olmadığı ve büyük ölçüde de bildiği kelimeler atasözleri içerisinde gösterilerek kolaylıkla öğretilmiş olmaktadır.

Göklere dair kelimeler, fiiller ve onların öğretimini kolaylaştıracak atasözleri ve cümleler ise şunlardır:

“Gök güneş ay yıldız hava bulut kar buz
yağmur dolu şimşek yıldırım pus yel bora” (Sabit, 1282:24)

“Gürlemek çakmak yağmak esmek yel eser gök
gürler yağmur yağar damla damla göl olur
yağmurdan kaçır iken doluya tutuldu.” (Sabit, 1292:22)

Zamana dair kelimeler ise şunlardır:

“Sene ay hafta gün saat dakika saniye gece
gündüz sabah akşam yaz güz kış bahar
serin soğuk sıcak karanlık aydınlık geç erken” (Sabit, 1292:22)

Bu kelimelerin 2 heceli fiilleri ise; “gelmek, geçmek, uçmak”tır. Bu kelimelerin öğretilmesini kolaylaştıracak olan bildik cümleler ise şunlardır:

“Seneler pek tez gelir geçer; gençlik zamanı kuş gibi uçar; akşamın işini sabaha bırakma.” (Sabit, 1292:22,23)

“Ey cân-ı peder gün bugün, saat bu saat, durma kış yaz, oku yaz.” (Sabit, 1282:24)

Bundan sonra i'tikada dair kelime ve kelâmlar ile Sabit, öğrencilere temel dinî kelimeleri de öğretir. Selim Sabit Efendi, böylece öğrencilerin bildiği kelimelerden “a'zâ” ya, “gökler”e, “zaman”a ve “yer”e ait olanlarını cümleler ya da daha bildik bir durumu ifade eden atasözleri içerisinde kullanarak, dinî kelimelerden de en çok duyulanları cümle içinde dile getirip kullanarak (tanrı, peygamber, kitap vb.), onların bu kelimeleri serbestçe okuyup yazmaya başlamalarını sağlar. Daha sonra yapılacak iş ise “âdâb ve ahlâka dâir bir takım küçük kelâm ve sarf misüller gösterilerek bi'lâ-tehecci kırâata alıştırmalarıdır.” (Sabit, 1299a:17) Yani âdâb ve ahlâka dâir kelime ve cümleler grameriyle gösterilip hecelemeden direk okutulmalıdır.

Selim Sabit Efendi âdâb ve ahlâka dâir kelime ve cümleleri ise vazîfeler şeklinde gruplandırmıştır. İlk vazîfe olarak da kötü işlerden sakınıp iyi işler yapmayı ve tanrıya itâati işaret eder (Sabit, 1292:24,25).

İkinci vazîfe ise şudur:

“Peder ve valide ve akrabaya itâat ederek cümlesini sevmeli ve kendisini dahi onlara sevdirmelidir. Ana ve babaya itâat onların sözlerini ve nasihatlerini tutmak ve gösterecekleri doğru yola gitmek ve vaktini boş geçirmeyib, okuyub yazmak ile olur. İmdi okuyub yazan kimseyi yalnız anası-babası değil, herkes seveceğinde şüphe yoktur.” (Sabit, 1292:25)

Üçüncü vazîfeyi Selim Sabit Efendi, Risâle-i Elifbâiyye 1282 tarihli kitabında yazmamıştır. Fakat bu vazîfe 1292 tarihli “Elifbâ-yı Osmânî” adlı risâlesinde mevcuttur. Böylece Sabit Efendi’nin kendi eksikliklerini de zamanla tamamlayan bir yapısı olduğunu görebilmekteyiz. Üçüncü vazîfe ise şudur:

“Hocâya itâat kendinden büyüklere riâyet ve küçüklere dahi merhamet etmektir. Hocâya itâat dâimâ rızasında bulunarak verdiği derslere çalışmak ve şerikleriyle karındâş gibi görüşmekle olur. Büyüklere riâyet nasihatlerini tutup her yerde kendilerine hürmet etmektir. Küçüklere merhamet doğru yola sevk ederek her husûsta kendilerine yardım etmekle hâsıl olur.” (Sabit, 1292:26)

Görüldüğü gibi Sabit Efendi, ikinci vazîfe ile büyüklere saygı ve itâati, okuyup yazmayı ; üçüncü vazîfe ile de hocâyı dinlemeyi ve onun verdiği görevleri yerine getirip, okul arkadaşları ile iyi geçinmeyi; büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermeyi öğrencilere, bugün de öğretildiği gibi, görev olarak vermektedir.

Dördüncü vazîfede ise Sabit, vatan sevgisini, kanunlara uymayı ve sosyal yardımlaşmayı öğrencilere görev olarak verir. Şöyle ki;

“Vatana muhabbet yâni bir adam doğduğu ve büyüdüğü memleketi ve hemşehrîlerini sevmektir. Vatana muhabbet pâdişâha ve kanunlara itâat ederek memleketi uğrunda mal ve canıyla hizmet etmektir. Hemşehrîlere muhabbet, fakîr olanlara mal yardım ve zenginler ile hoş geçinip cümlesinin rahatlarını istemektir.” (Sabit, 1292:26,27)

Beşinci vazîfe ise dürüstlüğü öğretmeye yöneliktir. Yani;

“Bir adam sözünde ve işinde doğru olmalıdır. Sözünde doğruluk; asla yalan söylemeyib, va’dini yerine getirmek ile olur. İmdi doğru olan adamı herkes sevib, yalancından yılan görmüş gibi kaçarlar. İşinde doğruluk kâr ve kesbine hîle karıştırmayıb sağlam olmaktır.” (Sabit, 1292:27)

Böylece Sabit bu vazîfeler ile âdâb ve ahlâka dâir olarak; büyüklere ve öğretmene saygıyı, küçüklere sevgiyi, okumanın ne kadar önemli olduğunu, arkadaşlar ile iyi geçinmeyi, vatani sevip, kanunlara uymayı, fakirlere yardım edip, zenginler ile hoş geçinmeyi, doğru olmayı, yalan söylememeyi bugün de ilköğretim okullarında öğretildiği gibi, bundan yaklaşık 130 sene önce okumayı yeni öğrenmeye başlamış olan öğrencilere öğretmiştir.

Tabii ki aradaki en belirgin fark bugün bu davranış biçimlerinin iyi insan, iyi vatandaş olmanın koşulları olarak öğretilmesi, Sabit'in ise bu özellikleri yaklaşık 130 sene önce öğrencilere onların vazifeleri olarak sunmasıdır. Netice itibarı ile ilk okumayı öğrenmeye başlayan çocukların bu şekilde hem okumaları hızlandırılır, hem de faydalı birer birey olmaları yolunda temel, önceden atılmış olur. Bu iki faydayı birlikte kazanabilme düşüncesi ise Sabit'te görüldüğü gibi, sağlam bir pedagoji bilgisi gerektirmektedir.

Daha önce Selim Sabit Efendi, zamana ve yere dair kelimeleri atasözleri ile beraber cümle içerisinde öğrencilere göstermişti. Fakat Türkçe okuma öğretiminin sonlarına doğru bilinmesi gereken temel yer ve zaman bilgilerini soru-cevap şeklindeki cümleler ile öğrencilere öğretir (Sabit, 1292:27-34).

Şöyle ki, zamana dair temel bilgileri cümleler halinde şu şekilde verir:

- Bir sene kaç aydır?Bir sene 12 aydır.
- Bir ay kaç gündür?Bir ay 30 gündür.
- Bir hafta kaç gündür?Bir hafta 7 gündür.
- Bir gün kaç saattir?Bir gün 24 saattir.
- Bir saat kaç dakikadır?Bir saat 60 dakikadır.
- Bir dakika kaç saniyedir?Bir dakika 60 saniyedir.(Sabit, 1292:28)
- Bir sene kaç fasıldır?Bir sene 4 fasıldan ibarettir.
- Bahar ayları hangileridir?Bahar ayları Mart, Nisan, Mayıs'tır.
- Kış faslında ne olur?Kar yağar, havalar soğur, vb.(Sabit, 1292:30)

Böylece zamana dair daha önce verdiği gün, ay, hafta, sene, saat, dakika, saniye vb. bilgiler soru-cevap şeklinde kullanılıp, anlamlandırılarak somutlaştırılır ve öğrencinin bu şekilde daha iyi öğrenmesi sağlanır.

Yere dair öğrencinin daha somut bilgilere sahip olması için de, Sabit şu gibi soru ve cevapları kullanır:

- Yerin ne kadarını su kaplamıştır?.....Dört bölümünde üç bölümünü.
- Avrupa Kıtası nasıldır?Diğerlerinin en küçüğü.
- Üsküdar hangi kıtada?Asya Kıtası'ndadır.
- Afrika Kıtası nasıldır?Avrupa'nın 3'ü kadar.
- Mısır hangi kıtada?Afrika Kıtası'ndadır.
- Felemenk Kıtası nasıldır?Avrupa kadar bir adadır. (Sabit, 1292:31-33)

Bunlardan sonra öğrencilerin gündelik hayata dair pratik bilgilere sahip olmaları için gerekli olan havayîc-i zarûriyye; yani insana lâzım olan şeyler soru-cevap yöntemi ile şu gibi sorular ile öğretilir:

- İnsana başlıca ne lâzımdır?Yiyecek, giyecek, yatacak yer.
- İnsan yiyeceği nedir?Hubûbât, et, meyve.
- Bunlar nasıl tedârik olunur?Zirâ'at ve san'at vâsıtasıyla.
- Zirâ'at neye derler?Ekip biçmeğe derler.
- San'at neye derler?El ve a'zâ-i sâire ile iş yapmağa derler.
- Yemeği nasıl yemelidir?Ne az ve ne de çok.
- Kaç saatte bir yemeli?5 ya da 6 saatte bir.
- Giyecek neden yapılır?Yün, pamuk vesâireden.
- Giyecek nasıl olmalı?Mevsime göre ve temiz olmalıdır.
- Kaç saat uyumalı?Çocuklar 9 saat.
- Delikanlılar kaç saat?7 saat yeter vb. (Sabit, 1292:34,35)

Öğrencilerin, pratik hayatta işlerine yarayacak bu bilgiler ile beraber Sabit, okuma öğretimini tamamlar.

Bundan sonra çocuklara o günün müfredâtına göre Kur'an okutmak da öğretileceğinden, Arapça'ya mahsus olan hareke ve işaretlerin isim ve sadâlarıyla bunlardan oluşan hecelerin hecelenme yöntemleri de usûl-ı cedîd üzere öğrencilere öğretilmelidir. Yani; b(e) + 2 üstün = ben denilmez de; b(e) + en = ben denilir (Sabit, 1299a:17,18).

Böylece, Arapça kaideler de Türkçe’de olduğu gibi usûl-ı cedid üzere öğrenciye öğretilir. Bu kaidelerin ölçme ve değerlendirilmesi ise Elifbâ-yı Osmânî’nin sonuna konmuş 6 duanın okunması ile yapılır (Sabit, 1292:44-46). Sabit, yazmaya ise ayrı bir önem vermektedir. Çünkü yazma, iletişim kurmanın bir yoludur. Ayrıca önceden yazılı anlatım becerilerini geliştirmek, Türkçe öğretiminin genel amaçlarındandır (Sever, 2000:21). Selim Sabit Efendi’ye göre harflerin ve hareketlerin eşgal ve isimleri güzelce öğretildikten sonra hecelemeğe başlanıldığı sırada okuma ve yazma birlikte öğretilmelidir. Bu yüzden harflerin hece ve imlâsı tâlim levhalarında gösterildikçe öğrenciler tarafından, taştan yapılmış kendi levhalarına yazılacaktır. Bir müddet sonra kurşun kalemle kağıt üzerine yazma yöntemi gösterilecektir ki; bu sırada harflerin birleştiği ve ayrıldığı durumlar ile 1 ve 2 heceli kelimelerin imlâları öğretilip, elifbâ risâlesinden örnekler verilerek öğrencilere yazdırılacaktır (Sabit, 1299a:19). Zaten Selim Sabit Efendi öğrencilere okuma yöntemini gösterirken de, “Şâkirdan bu kelimeleri okuyub yazmaya başladık da” (Sabit, 1292:17) şeklinde açıklama yapar. Bu yüzden Sabit, daima okuma ve yazmanın birlikte öğretilmesini savunmuştur.

Öğrenci elifbâ risâlesinden örnekleri yazıp, okuma ve yazmaya iyice alıştıktan sonra adî kalem ve mürekkeb ile Hatt mecmuasından numuneler dahi öğrenciye yazdırılacaktır ve 2. sene sülûs, 3. sene nesih, 4. sene ise rikâ yazıları öğretilecektir. Ayrıca ezberden söyleyip yazdırma usûlü de icra edilecek, imlâ kuralları öğretildikten sonra ise tezkîre ve pusula ve ufak mektub örnekleri gibi günlük işlerde lazım olacak birtakım müsveddeler verilerek öğrencilere yazdırılacaktır (Sabit, 1299a:19,20). Böylece Sabit Efendi, öğrenciye okuma ve yazmayı birlikte ve onları yormayacak şekilde yukarıda da anlattığımız gibi dönemine göre ileri olan bir yöntemle bundan yaklaşık 130 sene önce kolaylıkla öğretebilmiştir.

Bu çalışmada ifade etmeye çalıştığımız Selim Sabit Efendi’nin Türkçe okuma-yazma öğretiminin, diğer elifbâ risâlelerinden farklı, yeni ve modern yanlarını ve bunların günümüze yansımalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Eski elifbâ risâlelerinde gösterilmeyen fakat Türkçe’de seslerin tam olarak karşılaması için gerekli olan “p”, “ç”, “j”, ve “n” harflerini Sabit, risâlesine koyarak elifbâ öğretimindeki büyük bir eksikliği gidermiştir.
2. “K” harfinin “k”, “g” ve “n” seslerini nasıl verdiğini bunları birbirinden ayırarak göstermiştir.
3. Usûl-ı teheccî yöntemini terk ederek, Usûl-ı cedid’in temeli olan harflerin seslerine dayalı okumayı; yani usûl-ı savtiye metodunu kullanmıştır.

4. “Vav” harfinin 4 farklı şekilde yazılışını ve bunların verdikleri sesleri belirtmiştir.
5. Türkçe okuma ve yazma öğretiminin eski hocaların elinde mûsikî dersine dönmesini engellemiştir.
6. Öğrencilerin bildiği kelimelerden öğretime başlayarak, onlar için öğrenmeyi kolaylaştırmıştır.
7. Arapça okumayı dahi usûl-ı cedîd üzere göstermiştir.
8. Öğrencilere verdiği kelimeleri atasözleri içerisinde kullanarak kulaklarına yatkın cümleler ile öğretimi kolaylaştırmıştır.
9. Âdâb ve ahlâka dair olumlu davranışları, öğrencilere, onların vazifeleri olarak sunmuştur.
10. Okuma-yazma öğretildikten sonra, öğrencilere gündelik hayatta da ihtiyaçları olan pratik bilgileri vermiştir.
11. Yazmayı okuma ile birlikte, fakat kademeli olarak öğrencilere öğretmiştir.
12. Yine, ilk okuma-yazma öğretiminde Selim Sabit Efendi'nin sese dayalı savtî metodu ile günler, aylar, mevsimler gibi zamana dair kelâmlar öğretilmektedir (Şentürk, 1998:89-93).
13. Bugün, cümle öğretiminde bilinen kelimelerden hareket etmek, ilk okuma-yazma öğretimini kolaylaştırmaktadır ki; bu yöntem 130 sene önce, Selim Sabit Efendi tarafından kullanılmıştır.
14. Selim Sabit Efendi'nin yaptığı gibi bugün ilk okuma-yazma öğretiminde harflerin tümü ses olarak tanıtılmakta, adları ve sırası ise sonradan söylenmektedir (Demirel, 2000:89).
15. Sabit'in kullandığı kolaydan zora doğru - çocuğun dil gelişimine uygun - öğretim metodu bugün de ilk okuma-yazma öğretiminde kullanılmaktadır (Demirel, 2000:90).
16. “K” ve “Vav” harflerinin verdikleri seslerin düzenlenmesini Selim Sabit Efendi yapmıştır. Fakat kendisi bu düzenlemenin uygulanmamasından yakınmıştır. Ona göre bu harfleri ayırır, imlâmızı da düzenli bir hale koyarsak lisanımızın hiçbir kusuru yoktur (Rıfat, 1925:1351).
17. Bugünkü ilk okuma-yazma öğretiminin birçok kaidesi, bu çalışmada da görüldüğü gibi, Selim Sabit Efendi'ye dayanmaktadır.

4.2. Muhtasar Coğrafya Risâlesi ve Selim Sabit Efendi'de Usûl-ı Cedîd Üzere Coğrafya Öğretimi

Osmanlı Devleti'nde rüşdiye mekteplerine usûl-ı cedîdin ve güncel coğrafya araç-gereçlerinin girişi, 19.yy.'ın ortalarına rastlamaktadır. Ayrıca, rüşdiyelerde usûl-ı cedîd, sıbyan mekteplerine göre daha kolay ve hızlı yayılmıştır (Akyüz, 2001:191,192). Örneğin; 30 Ekim 1873 tarihinde rüşdiye mektebi öğrencilerine coğrafya dersinde gösterilmek üzere, tanesi 45 Frank'tan yer ve gök cisimlerini gösteren 600 adet kürenin alınması ve bu 27.000 Franklık maliyetin de maârif bütçesinin umulmadık hadiseler tertibine göre ödenmesi karara bağlanmıştır (BBA A}MKT.MHM 467/79, 1290:1).

Selim Sabit Efendi ise, 1862 yılında, Süleymaniye'de bir taş mektepte haritalı eğitime başlamıştır (Rıfat, 1925:1352). 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile de Muhtasar Coğrafya dersi, sıbyan mekteplerine resmen girmiştir (BBA YEE 112/6, 1286:4). 1870 yılında da Sabit Efendi'nin "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eseri, Maârif Nezâreti tarafından onaylanmıştır (Takvîm-i Vakayi', 1287:2). İşte bu eserde Sabit Efendi, sıbyan mektebi öğrencilerine harita çizme ve okumanın nasıl öğretilceğini de anlatmaktadır (Sabit, 1299a:22,23).

Bundan 3 yıl sonra, rüşdiye ve sıbyan mektepleri için tanesi 10 kuruştan 7500 adet haritanın; bedeli 150 Osmanlı altını olan 1500 adet de düzlemkürenin; yani toplam 9000 adet coğrafya gerecinin alındığını görmekteyiz (BBA A}MKT.MHM 456/99, 1290:1).

Görüldüğü gibi, Sabit Efendi'nin sıbyan mekteplerine haritayı sokmasından ve bu okullara Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile Muhtasar Coğrafya dersinin girmesinden sonra, dersin gereği olan modern gereçlerin de tedariki yoluna gidilmiştir.

Selim Sabit Efendi de, eğitimin çağdaşlaşması yolundaki bu hizmetinden başka "Muhtasar Coğrafya" adlı bir ders kitabı da yazmıştır. Bu kitabı ve onun coğrafya öğretim metodunu incelemek kendisinin bu alandaki katkılarını ortaya çıkaracağından, şimdi Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ni ve Sabit Efendi'nin coğrafya öğretimini değerlendirmeye geçebiliriz.

Selim Sabit Efendi coğrafya kitabını Mekâtib-i Rüşdiye müdürü iken sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere yazmıştır. Bizim inceleyeceğimiz, Muhtasar Coğrafya Risâlesi'nin İstanbul 1301 tarihli, dördüncü basımıdır. Selim Sabit Efendi'nin Coğrafya öğretim yöntemleri, günümüz modern Türk Coğrafya öğretiminin temelleri olarak görülebileceği gibi, risâlesi de ilk elden tarihsel kaynak olarak değerlendirilebilir.

Selim Sabit Efendi coğrafya kitabında fizikî, beşerî ve ekonomik coğrafya ile ülkeler coğrafyasını sıbyan mektebi öğrencilerinin seviyesine indirerek tek kitap halinde sunmuştur.

Kitap, coğrafyanın yerin ahvalini bildiren bir fen olduğu ve yerin dörtte bir bölümünün karalar, dörtte üç bölümünün sular ile kaplı olduğu bilgisi ile başlar (Sabit, 1301:2).Küre-i mücesseme (yerküre) ve küre-i musattahanın (düzlemküre) tanımını da vermesi, Sabit'in coğrafyada görselliğe verdiği önemi gösterir. Bu kitabı diğer Osmanlı coğrafya kitaplarından ayıran en önemli özelliği, kitapta yedi adet haritaya yer verilmesidir ki; "harita coğrafyanın özüdür,harita coğrafyanın en lüzumlu gerecidir,harita coğrafyanın temelidir" gibi yargılar haritanın coğrafya için önemini gösterir (Doğanay, 2002:224).Sabit, haritayı yerin bir parçasını gösteren levha olarak tanımlamıştır (Sabit, 1301:2).Kıtaları ise bugünkünden farklı olarak beşe ayırır ve bu yedi haritadan beşi bu kıtalara aittir.Bu kıtalar şunlardır:Avrupa, Asya, Afrika, Amerika ve Avustralya (Sabit, 1301:2).

Diğer iki haritadan birincisi kıtaları bir bütün olarak gösteren dünya haritası, diğeri ise Anadolu ve Rumeli'nin haritasıdır.Böylece Sabit,öğretimde görsel materyallerin önemini zamanına göre ileri denilebilecek bir düzeyde kavramış olan bir eğitimci olarak karşımıza çıkar.Selim Sabit Efendi'nin bu coğrafya kitabı bize 19. yüzyılın son çeyreğinde dünya nüfusu, dünyadaki ülkeler, müslim ve gayri müslim sayısı ile bilinen kıtalar hakkında ilk elden kaynak olarak da rehberlik etmektedir. Bu bilgileri şöyle tablolaştırabiliriz:

Tablo1. Selim Sabit Efendi'ye göre 1884 yılında dünya

KİTALAR	NÜFUS	ÜLKE SAYISI	MÜSLÜMAN	GAYRİMÜSLİM
AVRUPA	300 Milyon	19	7 Milyon	293 Milyon
ASYA	700 Milyon	12	110 Milyon	590 Milyon
AMERİKA	70-80 Milyon	19	-	-
AFRİKA	100 Milyon	18	-	-
AVUSTRALYA	28 Milyon	5	10 Milyon	18 Milyon
TOPLAM	1.208 Milyon	73	-	-

Bu tablodan çıkaramadığımız bilgi Amerika ve Afrika'daki dinsel demografyadır. Fakat S.Sabit bunu "Elifbâ-yı Osmânî" adlı risâlesinde öğrencilere yere dair kelâmları öğretirken dünyanın genel dinsel yapısını verirken telafi etmiştir.Örneğin dünyada 166 milyon Müslüman, 125 milyon Katolik, 95 milyon Protestan,105 milyon Rum, Ermeni, Bulgar, (Ortodokslar) 5 milyon Yahudi, 604 milyon da Mecusi ve Putperest vardır.Bu 1875 yılının dinsel demografyasıdır ve dünyada 1 milyar 100 milyon insan vardır (Sabit, 1292:33). Muhtasar Coğrafya Risâlesi'nin dördüncü basımının yapıldığı 1301 yani 1884 yılında ise dünyada 73 ülke 1 milyar 208 milyon insan ve 5 kıta vardır (Sabit, 1301:7-54). Bu

bilgilerden 19.yy.'ın son çeyreğinde dünyadaki nüfus artışını ve dinsel demografyayı da rahatlıkla takip edebilmekteyiz.Tabi bu tabloda Antartika Kıtası'na yer verilmemiştir.Çünkü kıta 1820'de somut olarak saptanmıştır. İç bölgelere doğru kızaklarla yapılan ilk araştırmayı ise İngiliz "Discovery"seferi sırasında 1901 ile 1904 yılları arasında Scot, ardından da İngiliz "Nimrod" seferi sırasında 1907 ile 1909 yılları arasında Shackleron gerçekleştirmişlerdir. Güney kutbuna ise 1911'de Amundsen ulaşmıştır (Ana Britannica, 1993:351-352). Görüldüğü gibi kıtanın tam anlamıyla keşfi 20.yy.'ın başlarına rastlar.Bu yüzden Selim Sabit'in Antartika'yı kıta olarak 1884 yılında basılan bu coğrafya risâlesinde göstermemesi tuhaf karşılanmamalıdır.Amerika'da yine kuzey ve güney olarak 2 kıta değil, topyekün tek kıta olarak gösterilmiştir.Bu sebeple Muhtasar Coğrafya Risâlesi dünya üzerindeki karaları 5 kıta olarak belirtmektedir.

Karaların ahvali başlığı altında S.Sabit üçüncü ve dördüncü sayfalarda ada, yarımada, dil, burun, ova, çöl, dağ, sıradağ, yanardağ, derbend ve yalı kavramlarını açıklamaktadır.Suların ahvali başlığı altında ise iç ve dış deniz kavramlarını açıklayarak körfez, liman, boğaz, ırmak, göl, ark ve havuz adlı coğrafi terimlere açıklık getirmektedir (Sabit, 1301:5-6).Bu şekilde bilgiyi verdikten sonra S.Sabit soru-cevap yöntemi ile temrin başlığı altında açıkladığı kavram ve terimleri öğrencilere sormaktadır.Bu sorular içerisinde özellikle şu üç soru dikkate değerdir:

- 1) Kûre-i mücesseme neye derler?
- 2) Kûre-i musattaha nedir?
- 3) Harita neye denilir?

Görüldüğü üzere Sabit, coğrafya öğretiminde görselliğin önemini bu gibi sorular ile öğrencilere kavratmaya çalışmaktadır.Ayrıca uygulamalı olarak kitabın sonuna koyduğu yedi harita ile de kıtaları, düzlemküreyi, Anadolu ve Rumeli'yi öğrencilere tanıtmaktadır.

Coğrafya hakkındaki bu genel bilgilerden sonra Sabit kıtalara geçer ve yedi ile elli dördüncü sayfalar arasında Avrupa, Asya, Afrika, Amerika ve Avustralya kıtalarının ekonomik, beşerî, demografik, fizikî ve kültürel özelliklerini ve bu kıtaların kapsadıkları ülkeleri belirtir.Bu kıtalar içerisinde de Sabit Efendi'nin Avrupa'yı hava ve suyunun letafeti, toprağının bereketi, ahâlisinin ilimdeki mahareti sebebiyle diğer bütün kıtalardan mâmur bir kıta olarak tanımlaması da kendisinin Avrupa medeniyetine verdiği değeri gösteren en önemli örneklerden biridir (Sabit, 1301:7).Ayrıca insanları için de "oldukça terbiyeli" ibaresini kullanmaktadır (Sabit, 1301:8).Biz yine bu kitaptan Avrupa'daki 19 ülkenin de hükümdarlıkla yönetildiğini ve sekiz milyon nüfusu olan Rumeli'de 4 milyon, Avrupa'nın diğer ülkelerinde ise 3 milyon olmak üzere toplam 7 milyon Müslüman'ın 19.yy'ın son

çeyreğinde Avrupa'da yaşadığını öğrenmekteyiz. Bu demografik bilgiden başka kitap, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki on iki vilayetinin de idarî taksimatını tarihsel bilgi olarak vermektedir. Buna göre "vilayetler birtakım sancaklar ile müteaddid kaza ve nahiyelerden ibarettir ki, nahiyeler müdür, kazalar kaymakam, sancaklar mutasarrıflar vasıtasıyla idare olunur ve bunların cümlesi bir valinin emri altında bulunur" (Sabit, 1301:8).

Rumeli'deki bu on iki vilayet ise şunlardır:

- 1) İstanbul vilayeti: Şehremaneti tarafından yönetilir.
- 2) Edirne vilayeti: İdare merkezi Edirne şehridir.
- 3) Selanik vilayeti: İdare merkezi Selanik şehridir.
- 4) Yanya vilayeti: İdare merkezi Yanya şehridir. (Sabit, 1301:9)
- 5) Manastır vilayeti: İdare merkezi Manastır şehridir.
- 6) Kosova vilayeti: İdare merkezi Priştine şehridir.
- 7) İşkodra vilayeti: İdare merkezi İşkodra şehridir.
- 8) Rumeli-i Şarkî (Doğu Rumeli) vilayeti: İdare merkezi Filibe şehridir.
- 9) Bosna vilayeti: İdare merkezi Saraybosna vilayetidir. (Sabit, 1301:10)
- 10) Girit vilayeti: İdare merkezi Hanya şehridir.
- 11) Akdeniz Adaları vilayeti: İdare merkezi Sakız Adası'dır.
- 12) Bulgaristan* vilayeti: İdare merkezi Sofya şehridir. (Sabit, 1301:11)

İlk bölümde olduğu gibi, yine bu bölümün sonunda da temrin; yani alıştırmaya bölümü ile Selim Sabit, verdiği bilgileri kontrol etmektedir.

Örneğin şu gibi soruları sormaktadır:

- 1) Avrupa'da ne kadar nüfus var?
- 2) Avrupa kaç ülkeye bölünmüştür?
- 3) Vilayetler nasıl idare olunur?
- 4) Eyalet-i mümtaza ne demektir? (Sabit, 1301:11)
- 5) Avrupa Kıtası'nda ne çıkarılır?

Bu sorular ile Selim Sabit, öğrencinin en basitinden beşerî, ekonomik ve ülkeler coğrafyası ile kamu yönetimi ve imtiyazlı yapı hakkındaki çıktılarını rahatlıkla kontrol edebilmektedir. Görüldüğü üzere sorular belli hedeflere yönelik sorulardır. Basitçe düşünülmüş değildirler.

Avrupa'daki ilk ülke, yukarıda vilayetlerini verdiğimiz Osmanlı Devleti'nin Rumelisi iken diğer 18'i ise şunlardır: Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç ve Norveç (tek bir ülke olarak gösterilmiş), Rusya, Avusturya,

* Bulgaristan "Eyalet-i Mümtaze"dir. Yani imtiyazlı eyalettir.

Romanya, Sırp ülkesi, Karadağ, Prusya, Almanya, İsviçre (Sabit, 1301:12-16). Bu 19 ülke bizlere 1885 yılında Avrupa siyasi haritasını vermektedir. Bundan sonra Selim Sabit Avrupa Kıtası'ndaki meşhur denizleri, boğazları, körfezleri, adaları, sıradağları, yanardağları, ırmakları ve gölleri vermektedir (Sabit, 1301:12-16). Bunların çıktısını almak için de öğrencilere yine kitabın verdiği bu bilgileri temrin başlığı altında sormaktadır. Sabit, Asya Kıtası'na geçtiğinde ise burada 12 ülke olduğunu ve bunlardan birincisinin de "Anadolu"* denilen Osmanlı ülkesi olduğunu belirtir ve bu ülkede 15 milyon insanın yaşadığını, bunlardan 10 milyonunun Müslüman, 5 milyonunun ise gayri müslim olduğunu ifade eder (Sabit, 1301:22-23). Bu demografik bilgi 19.yy'ın son çeyreğinde Anadolu nüfusunun 1/3'ünün gayri müslim olduğunu bize bildirmektedir.

Asya'daki bu Osmanlı ülkesi idarece 20 daireye taksim olunmuştur (Sabit, 1301:23). Böylece Sabit, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki vilayetlerini ve merkezlerini verdiği gibi, Asya topraklarındaki vilayetlerini ve merkezlerini de vererek 19. yy'ın son çeyreğinde Osmanlı idarî taksimatını gayet şeffaf bir şekilde kitaplarında belirtmiştir.

Asya'daki bu 20 Osmanlı vilayeti ise şunlardır:

- 1) Hüdâvendigar vilayeti: Merkez-i idaresi Bursa şehridir.
- 2) Balıkesir vilayeti: Merkez-i idaresi Balıkesir şehridir.
- 3) Aydın vilayeti: Merkez-i idaresi İzmir şehridir.
- 4) Konya vilayeti: Merkez-i idaresi Konya şehridir (Sabit, 1301:23).
- 5) Ankara vilayeti: Merkez-i idaresi Ankara şehridir.
- 6) Kastamonu vilayeti: Merkez-i idaresi Kastamonu şehridir.
- 7) Trabzon vilayeti: Merkez-i idaresi Trabzon şehridir.
- 8) Sivas vilayeti: Merkez-i idaresi Sivas şehridir (Sabit, 1301:24).
- 9) Erzurum vilayeti: Merkez-i idaresi Erzurum şehridir.
- 10) Diyarbakır vilayeti: Merkez-i idaresi Diyarbakır şehridir.
- 11) Van vilayeti: Merkez-i idaresi Van şehridir.
- 12) Bitlis vilayeti: Merkez-i idaresi Bitlis şehridir.
- 13) Ma'mûret-ül-azîz (Elazığ): Merkez-i idaresi Harput şehridir (Sabit, 1301:25).
- 14) Hakkari vilayeti: Merkez-i idaresi Hakkari şehridir.
- 15) Dersim (Tunceli) vilayeti: Merkez-i idaresi Dersim şehridir.
- 16) Adana vilayeti: Merkez-i idaresi Adana şehridir.

* Selim Sabit'e göre Anadolu, güneyi Arabistan, doğusu Acemistan, kuzeyi Karadeniz, batısı Akdeniz olan ülkedir.

- 17) Halep vilayeti: Merkez-i idaresi Halep şehridir.
- 18) Suriye vilayeti: Merkez-i idaresi Şam şehridir (Sabit, 1301:26).
- 19) Bağdat vilayeti: Merkez-i idaresi Bağdat şehridir.
- 20) Musul vilayeti: Merkez-i idaresi Musul şehridir.

Sabit, Asya'daki bu 20 Osmanlı vilayetini Anadolu olarak görmektedir. Bugünkünden farklı olarak Sabit'in "Anadolu"sunda Halep, Suriye, Bağdat ve Musul vilayetleri de vardır. Anadolu'nun sınırları ise doğuda İran, güneyde Arabistan, kuzeyde Karadeniz ve batıda da Akdeniz'dir. Bu yüzden 10 milyon müslim, 5 milyon gayri müslim Anadolu nüfusunun içerisinde Halep, Suriye, Bağdat ve Musul'daki müslim ve gayri müslimleri de katmamız gerekmektedir. Bu 4 vilayette de Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğunu kabul edersek bugünkü Anadolu'nun, 1884 yılındaki nüfusunun azımsanmayacak bir bölümünün gayri müslimler tarafından oluşturulduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Asya'daki 2. ülke olarak ise S.Sabit Arabistan'ı gösterir. 12 milyon nüfuslu ülkenin hepsi Müslüman'dır. Ülkenin batı ve kuzey tarafları Osmanlı Devleti'nin doğu ve güney tarafları ise şeyh ve imamların yönetimindedir (Sabit, 1301:27). Buradaki Osmanlı toprakları iki vilayete ayrılmıştır. Bunlardan ilki Hicaz vilayeti olup, idare merkezi Mekke'dir. Diğeri ise idare merkezi Sana şehri olan, Yemen vilayetidir.

Asya Kıtası'ndaki diğer 10 ülke ise şunlardır: Sibiryaya ve Kafkas ülkesi, Acemistan (İran), Türkistan, Kaşgar, Afganistan, Belücistan (Pakistan), Hindistan, Hind Çini, Çin ve Japonya.

Bundan sonra temrin başlığı altında S.Sabit, Asya Kıtası'nın ülkelerini, nüfuslarını ve idari taksimatlarını öğrencilere sormaktadır. Örneğin, "Asya kaç ülkeye bölünmüştür?" sorusu bu kıtadaki ülkeleri, "Osmanlı ülkesinin hududu nedir?, Mikdar-ı nüfusu ne kadardır? Ne kadar ahalisi vardır?, Kaç daireye taksim olunmuştur? (Sabit, 1301:31)" gibi sorular ise nüfusu ve idari taksimatı vurgulamaya yönelik sorulardır. Yine Asya Kıtası'nın meşhur denizleri, boğazları, körfezleri, adaları, sıradağları, gölleri, ırmakları, verilir ve bunlar konunun sonunda temrin başlığı altında soru-cevap yöntemi ile tekrar ettirilir (Sabit, 1301:32-35).

Görüldüğü üzere S.Sabit Efendi coğrafya müfredatını hudut, nüfus, kültür, din, ülke, idarî yapılanma ve kıtaların fizikî yapıları üzerine inşa etmiş ve temrin bölümleriyle-soru-cevap yöntemiyle- verdiği bilgilerin öğrenilme durumunu kontrol etmiştir.

S.Sabit Efendi Afrika Kıtası'nda 18 ülke adı zikreder ki, bunlardan 1.'si oradaki Osmanlı ülkesidir. Afrika'daki Osmanlı ülkesi 4 vilayete ayrılmıştır. Bu vilayetlerin toplam nüfusu 11 milyondur. Bu vilayetler ise şunlardır:

1)Mısır Eyalet-i Mümtâzesi: Merkez-i idaresi Kahire'dir.Nüfusu 7 milyondur.Osmanlı Devleti'nin hidiv ünvanlı valileri ile yönetilir.*

2)Trablusgarb (Libya) vilayeti: 1,5 milyon nüfusu vardır.Merkez-i idaresi Trablus şehridir.

3)Bingazi vilayeti: İdare merkezi Bingazi şehridir.

4)Tunus** Eyalet-i Mümtâzesi: 2.5 milyon nüfusu vardır.Osmanlı Devleti tarafından atanan bir vali ile yönetilir.İdare merkezi Tunus şehridir.

1884 yılında Mısır'da şeklen bir Osmanlı yönetimi vardır ve Tunus da Osmanlı hakimiyetinde değildir. Muhtasar Coğrafya Risâlesi 1880 ve 1876 yıllarında da basılmış olduğundan ve bu yıllarda bu 2 eyalet Osmanlı yönetiminde olduğundan, S.Sabit kitabının bu baskısında da aynı bilgileri tekrarlamış olmalıdır.Fakat bu bilgiler yine de bize 19. yy.ın son çeyreğinde Kuzey Afrika'daki siyasal ve demografik yapıyı verebilmektedir.Selim Sabit Efendi'nin Osmanlı ülkesine dair verdiği bilgileri şu şekilde tablolaştırabiliriz:

Tablo2. 19.yy'ın son çeyreğinde Osmanlı ülkesinin demografisi ve idari taksimatı

OSMANLI ÜLKESİ	NÜFUS	VİLAYET SAYISI
Osmanlı Rumeli'si	8 Milyon	12
Osmanlı Anadolu'su	15 Milyon	20
Osmanlı Arabistan'ı	12 Milyon	2
Osmanlı Afrika'sı	11 Milyon	4
Toplam	46 Milyon	38

Görüldüğü üzere 19. yy.'ın son çeyreğinde Osmanlı Devleti 38 vilayete ve 46 milyon nüfusa sahiptir. Bu veriler tarihsel demografi açısından önemi küçümsenemeyecek verilerdir. Bu bilgileri S.Sabit Muhtasar Coğrafya Risâlesi ile öğrencilere vermekte sonra da yukarıda izah ettiğimiz şekilde, alıştırmalar ile verilenlerin çıktısını almaktadır.

Afrika Kıtası'nda da, Asya ve Avrupa kıtalarında gördüğümüz gibi ülkeler verilir (Sabit, 1301:38-42).Daha sonra da, yine diğer 2 kıtada olduğu gibi adalar, sıradağlar, denizler, göller ve ırmaklar verilir ve alıştırmalar ile bu bilgilerin çıktısı alınır (Sabit, 1301:44).Asıl önemlisi, kıtaya ilgili verilen bilgilerin sonunda "Afrika'daki Osmanlı ülkeleri kaç daireye bölünmüştür?", " Merkez-i idareleri nereleridir?" gibi sorular sorularak Osmanlı öğrencisinin kendi ülkesi hakkında Afrika Kıtası bâbında bilgi elde etmesi

*Aslında Mısır 1882 yılında İngiliz işgaline uğramıştır.1. Dünya savaşında ise İngiltere resmen Mısır'ı kendi topraklarına kattığını açıklamıştır.

** 1881 yılında Fransa Tunus'u kendisine bağlamıştır.

sağlanır.S.Sabit, Amerika Kıtasını da Avrupalıların imar ettiği 75-80 milyon nüfuslu, 7'si kuzeyde, 12'si güneyde olmak üzere hepsi de cumhuriyet ile yönetilen toplam 19 ülkeden oluşan bir kara parçası olarak tanımlar (Sabit, 1301:45-50).Bu kıtadaki denizleri, adaları, ırmakları öğreterek, alıştırmalar ile verdiği bilgileri yine diğer kıtalarda olduğu gibi kontrol eder.

S.Sabit, son olarak da Avustralya Kıtası'nı vererek coğrafya kitabını bitirir (Sabit, 1301:52-54).Kitabın sonunda ise başta da sözünü ettiğimiz dünya, Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Avustralya, Anadolu ve Rumeli haritaları vardır.Netice itibariyle Muhtasar Coğrafya Risâlesi'nin şu özellikleri onu daha da önemli kılmaktadır:

1) Muhtasar Coğrafya Risâlesi fizikî, beşerî ve ekonomik coğrafya ile ülkeler coğrafyasının sıbyan mektebi öğrencileri için basitleştirilerek tek kitapta toplanmış halidir.Bugünse, ilköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler müfredatında bölgesel, fizikî, beşerî ve ekonomik coğrafya bulunmakta, 5. sınıf müfredatında ise kıtalar ve okyanuslar ile Türkiye coğrafyası verilmektedir (Sönmez, 1999:275,607).

2) Kitap 7 adet haritayı barındırması açısından Osmanlı coğrafya kitapları arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

3) Bu kitap sayesinde 19.yy.'ın son çeyreğinde dünyadaki ülkeler, dünyanın nüfusu, müslim ve gayri müslim sayısı, kültürler, kıtalar ve bu kıtalardaki ırmaklar, denizler, boğazlar, körfezler, adalar, sıradağlar, yanardağlar ve göller hakkında bilgi edinebilmekte ve bunları bugünkü coğrafya bilgilerimiz ile kıyaslayabilmekteyiz.

4) 1884 yılındaki Osmanlı ülkesini, idari taksimatını ve bu ülkenin nüfusunu yine bu kitaptaki bilgilerden çıkarabilmekteyiz.

5) 120 yıl önce "Anadolu" denilen ülkenin Halep, Suriye, Bağdat ve Musul'u da içerdiğini görmekteyiz.

6) Yine, S.Sabit'in tanımladığı Anadolu'da tehcir yasası çıkarılmadan ve nüfus mübadelesi olmadan çok önce 15 milyonluk nüfusun 5 milyonunun gayri müslim olduğunu algılamaktayız.

7) Bundan 120 sene önce Antartika Kıtası'nın tam olarak kıta statüsünde bilinmediğini ve Amerika'nın da tek kıta olarak algılandığını, bu yüzden de dünyada 5 kıtanın varlığının kabul edildiğini görmekteyiz.

Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ni ve onun içeriğini bu şekilde inceledikten sonra S.Sabit'in, bu kitaptaki bilgileri öğrencilere Rehnümâ-yı Muallimîn'deki öğretme yöntemine; yani coğrafyanın sûret-i ta'lîmine bir göz atmalıyız.Çünkü S.Sabit Efendi, coğrafyanın öğretiminde de yeni yöntemleri kullanmaya çalışmıştır.

Öncelikle yerküre ya da düzlemküre ile birlikte yerin şekli öğrenciye gösterilir.5 kıta ile deniz, kara, vb. fizikî unsurlar da renkleri ve eşgalleri ile öğrenciye ta'lîm kılınır (Sabit, 1299a:22).Öğrenci böylece haritalardaki eşgalleri beller.Sonra yerin dış yüzeyi ile ilgili bir şey tarif edildiğinde haritada örneği gösterilir.Öğrenci örnek yolu ile anlam çıkararak istenileni bulur (Sabit, 1299a:22).Böylece öğrenci pasif kalmamış ve kendi öğrenmesine de yardım etmiş olur.Bu durum, coğrafya eğitimindeki aktiflik ilkesine de uygundur (Doğanay, 2002:156).Örneğin, körfez tarif edilip haritada birkaç körfez gösterildikten sonra diğer körfezler öğrenciye buldurulur.

Haritalardaki sınırlar da aynı şekilde öğrencilere gösterilir.Sonra, öğretilecek harita tâlim levhasına çizilip, üzerindeki unsurlar kitaptan okudukça soru-cevap yoluyla öğrencilerin bunu kavraması sağlanır.Ayrıca coğrafya dersinde öğrenciye harita çizme yöntemi de gösterilmelidir.Bu sayede coğrafya öğretiminde soru-cevap ve aktiflik ilkeleri de gerçekleştirilmiş olur (Doğanay, 2002:156,162).Böylece okunacak olan harita ta'lîm levhasına yazılıp çizildikçe, öğrenci de bu haritayı kendi levhasına yazıp çizmeye alışacaktır.Bundan sonra da öğrenciye, haritayı kurşun kalem ile kağıt üzerine çizme yöntemi gösterilecektir (Sabit, 1299a:23).

Kıtalar ve özellikleri de anlatıldığı gibi öğrencilere öğretilmiş olacaktır.Soru-cevap yöntemi ile de bu öğretilenler Muhtasar Coğrafya Risâlesi'nde yukarıda açıkladığımız gibi, ölçme ve değerlendirmeye tâbi tutulacaktır.

S.Sabit Efendi, Rehnümâ-yı Muallimin adlı kitabında coğrafyanın öğretiminde şu gibi değerlendirme sorularının sorulmasını tavsiye eder:

- Avrupa'nın şark tarafında hangi kıta vâkî olmuştur?
- İstanbul'dan İngiltere'ye karadan gidilebilir mi?
- Avusturya ülkesi İstanbul'un hangi tarafına düşer?
- İstanbul'dan İngiltere'ye giderken hangi denizlerden ve boğazlardan geçilir?

(Sabit, 1299a:23,24)

Görüldüğü gibi sorular da çocukların mantığına yöneliktir.S.Sabit'in Muhtasar Coğrafya Risâlesi ve coğrafya öğretim yöntemi hakkında yaptığımız incelemeden onun, zamanına göre ileri düzeyde bir coğrafya kitabı yazmış ve öğrencilerini de pasivize etmeden, çağdaş metotlar ile yetiştirmek isteyen bir eğitimci olduğu kanısına varmaktayız.

4.3. Muhtasar Hesab Risâlesi ve Selim Sabit Efendi'de Matematik Öğretimi

Günümüzden 20-35 bin yıl öncesinde insanoğlu, hayvan kemikleri üzerine kertik atarak çoklukları ifade etmek istemiştir. Bu kültür bugün kahvecilerin içilen çay karşılığı olarak ayrı yerlere birer çizgi çekmelerinde de görülmektedir (Baykal, 2001:141,142). Sümerliler ise basamak kavramı yerine başka araçlar kullanmışlardır. Milattan önce 4. binde de Elamlılar 10'luk sisteme geçmişlerdir. Tarihin en eski rakamları olarak bilinen Sümer rakamları da Milattan önce 3200'de ortaya çıkmıştır. Sayıların yazılmasında harflerin kullanımı ise Araplar, Acemler, Türkler vb. milletlerin kendi alfabeleri vasıtasıyla olmuştur. Bugünkü anlamda "0" sayısını ilk kullananlar Hintliler'dir. Onluk sisteme dayalı sayma bugün dünyada hemen hemen bütün uluslar tarafından kullanılmaktadır. Arap alfabesindeki rakamlar da Osmanlı Devleti tarafından kullanılmıştır. Bu yüzden inceleyeceğimiz Selim Sabit Efendi'nin Muhtasar Hesab Risâlesi'nde de bu rakamlar kullanılmıştır. Sayıların tarihine bu şekilde yer verdikten sonra 19.yy'a ve Muhtasar Hesab Risalesi'ne geçebiliriz.

19.yy'a geldiğimizde Osmanlı eğitim tarihinde bir değişim ve dönüşüm görmekteyiz. S.Sabit Efendi ise modern öğretim yöntemleri ve risâleleri ile belki de bu değişim ve dönüşüme en fazla katkısı olan kişidir. Her ne kadar sıbyan mektepleri iptidâî okullara tam olarak 1879'dan sonra dönüşmeye başlamışsa da (Kodaman, 1999:37) S.Sabit Efendi, Fransa'dan döndüğü 1862 yılından itibaren modern öğretim yöntemlerini imkanı olduğu nisbette kullanmaya ve kullandırmaya çalışmıştır. İşte Muhtasar Hesab Risâlesi bu amaçla S.Sabit'in Meclis-i Kebir-i Maârif Azâsı iken sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere hazırladığı matematik risâlesinin 1873 tarihli basımıdır. Bu kitap defalarca basılmış olmakla birlikte, biz S.Sabit Efendi'nin matematik risâlesinin 1873 tarihli olanını onun matematik öğretimini ortaya çıkarmak için örneklem olarak seçtik. Zaten 1869 tarihli "Maârif-i Umumiye Nizamnamesi"nin 6. maddesi Mekâtib-i Sıbyaniye'de okutulacak dersleri göstermektedir ki, bu derslerin arasında Muhtasar Fenn-i Hesab da vardır (Sabit, 1299a:42).

S.Sabit Efendi'ye göre ilm-i hesap "adedlerin ahvalinden bahs eder bir fen"dir (1290:2). Aded ise bir şeyin miktarını bildirmek için kullanılan sayılara derler ki; 1'den 10'a kadar olanlara âhâd, yani birler ve 10'dan 100'e kadar olanlara dahi aşerât, yani 10'lar ve 100'den 1000'e kadar olanlara dahi miât, yani 100'ler denilir. Bu üç mertebenin mecmûna birden a'dâd-ı asliyye, yani 1. kısım sayılar denilir ki; adedlerin kâffesi bunlardan yapılır (Sabit, 1290:2).

S.Sabit Efendi 1'ler, 10'lar ve 100'ler basamaklarını belirtip, tüm sayıların bunlardan türediklerini açıkladıktan sonra, 1000'den 10000'e kadar olan sayılara âhâd-ı elvef, yani

binlerin âhâdî; 10000'den 100000'e kadar aşerât-ı elvef, yani binlerin aşerâtı; 100000'den milyona kadar olanlara dahi miât-ı elvef, yani binlerin miâtı denildiğini belirtip, bu 3 mertebe toplamına da 2. kısım sayılar dendiğini ifade eder.3. kısım sayılar milyonun 1'ler, 10'lar ve 100'ler basamağını, 4. ve 5. kısım sayılar milyar ve trilyonun aynı basamaklarını, 6. ve 7. kısım sayılar da katrilyon ve kentalyonun 1'ler, 10'lar ve 100'ler basamaklarını ifade eder.Böylece Sabit Efendi, sayıları 7 kısımda ve ondalık sistemde vererek şu şekilde tabloştırmış olur (Sabit, 1290:2,3):

Tablo 3.Sayıların S.Sabit'e göre isim ve bölümleri –Sabit (1290:3)'den alınmıştır.

AKSÂM	ESÂMÎ	MERTEBE	MERTEBE	MERTEBE
Birinci	A'dâd-ı Asliyye	Âhâd	Aşerât	Miât
İkinci	Elvef	Âhâd	Aşerât	Miât
Üçüncü	Milyon	Âhâd	Aşerât	Miât
Dördüncü	Milyar	Âhâd	Aşerât	Miât
Beşinci	Trilyon	Âhâd	Aşerât	Miât
Altıncı	Katrilyon	Âhâd	Aşerât	Miât
Yedinci	Kentalyon	Âhâd	Aşerât	Miât

S.Sabit Efendi, öğrenciye bu bilgileri öğretirken de öncelikle ezberden sayı sayma usûlünü gösterir. Öğrenci 1'den 1000'e kadar olan sayıların isimlerini ve bunları saymayı öncelikle öğrenmelidir.Daha sonra 1'ler, 10'lar ve 100'ler basamağındaki sayıların kısım ve mertebeleri de güzelce öğretilmelidir (Sabit, 1299a:20). Çünkü sayıların hepsi bu üç mertebeden türemektedir. Fakat bu yöntemde sayılar mümkün mertebe maddi olarak gösterilmelidir. Bunun nedeni ise ilkokula (sıbyan mektebine) yeni başlamış öğrencilerin daha somut işlem döneminde olmalarıdır (Baykal, 2001:9). Örneğin parmak ve hububat gibi bazı kolaylaştırıcı vasıtalar kullanılmalıdır (Sabit, 1299a:20). Böylece soyut zekası daha yeterli düzeye ulaşmamış öğrenciler, konuyu daha rahat ve somut bir şekilde anlayabileceklerdir.Ayrıca bu yöntem öğrencilerin buluş yoluyla öğrenmesine de yardımcı olacaktır (Baykal, 2001:55).

Birinci kısım sayılar öğretildikten sonra da soru cevap yöntemi ile bu öğretilenlerin pekişmesi için şu gibi sorularla alıştırmaya yapılır:

- 1'den 100'e kadar 3'er 3'er, 5'er 5'er nasıl sayılır?
- 100'den 1000'e kadar olan adedlerde kaç mertebe var ve bunların isimleri nelerdir?

- 100'de kaç 10 vardır? (Sabit, 1299a:21).

Birinci kısım sayılar öğretildikten sonra, aynı şekilde 1'den sonsuza doğru giden diğer sayıların da sayılması, İkinci kısım sayılardan, yani 1000, 10.000 ve 100.000'in katlarından başlanarak öğretilir ve tüm öğretilenler şu gibi sorular sorularak pekiştirilir:

- Aded neye derler?
- Birinci kısım adedleri nedir?
- Ta'dâd neye derler?
- İkinci kısım sayıları nasıl ta'dâd olunur?
- 10'ar 10'ar 1000'e kadar nasıl sayılır?
- 2'şer 2'şer, 3'er 3'er, 5'er 5'er 100'e kadar nasıl sayılır? (Sabit, 1290:5).

Aslında bugün de sayıların sayılması öğretilirken bu gibi sorular sorulmaktadır. Sayıların sayılması öğretildikten sonra, sıra bu sayıları yazmaya gelir. S.Sabit Efendi'ye göre "adedleri birtakım işaretler ile muhtasarca yazmaya terkîm, ol işaretlere rakam denilir ki; şu 10 şekilden ibaret olub, sayıların kaffesi bu rakamlar ile yazılabilir"(Sabit, 1290:6).

Altı.....٦	Bir.....١
Yedi.....٧	İki.....٢
Sekiz.....٨	Üç.....٣
Dokuz.....٩	Dört.....٤
Sıfır.....٠	Beş.....٥

S.Sabit Efendi rakam ve yazmayı tanımladıktan sonra, 1'den 10'a kadar olan sayıları da böylece vermiştir. Bu rakamların da kısımlara ayrıldığı, 1'ler 10'lar ve 100'ler basamakları da mevcut olarak soldan sağa doğru yazıldıkları, rakamları bulunmayan bölümlere de "0" konulduğu, Selim Sabit Efendi'nin yazma hakkında verdiği diğer bilgilerdir. Ayrıca âhâd rakamları sağdan 1. , aşerât 2. , miât 3. , hanelere yazılır ki, bunlara da 1. kısım rakamları denir. Âhâd-ı elvef sağdan 4. , aşerât-ı elvef 5. , miât-ı elvef 6. hanede yazılır ve bunlara da 2. kısım rakamları denilir. Böylece 1'ler, 10'lar, 100'ler, 1000'ler, 10.000'ler ve 100.000'lerin yazımı ve haneleri de gösterilmiş olur (Sabit, 1290:6).

3. 4. 5. ve diğer kısım rakamlara gelince de, Selim Sabit Efendi'nin hazırladığı şu tablodan faydalanmak ve yukarıda anlattığı usûl üzere hareket etmek, öğretmenin sıbyan mektebinde işini kolaylaştıracak ve öğrencinin de kolay öğrenmesine yardımcı olacaktır.

Çünkü Selim Sabit Efendi matematik öğretiminde sık sık görsel nitelikli tablolara başvurmuştur.

Tablo 4. Rakamların kısım ve mertebelerini mübeyyen cedveldir. Sabit (1290:8)'den alınmıştır.

Adâd-ı Asliyye	1 10 100	1. Kısım
Elvef	1.000 10.000 100.000	2. Kısım
Milyon	1.000.000 10.000.000 100.000.000	3. Kısım
Milyar	1.000.000.000 10.000.000.000 100.000.000.000	4. Kısım
Trilyon	1.000.000.000.000 10.000.000.000.000 100.000.000.000.000	5. Kısım

Sabit, sıfırın kullanımı ile alakalı olarak da tembih bölümünde sıfırın, rakamların sağ tarafına konulduğunu (aslında sola da konur) ve onları 10'ar 10'ar büyüttüğünü, yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 1 rakamını ise 10, 100 ve 1000 kat büyütebildiğini ifade eder (Sabit, 1290:7).

S.Sabit Efendi bu şekilde sayıları saymayı ve rakamları yazmayı öğrettikten sonra sayıların okunmasına geçer. Sayılar da yazıldığı gibi kısım kısım tertib olunarak, soldan sağa doğru okunur. Her kısım, yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 3 mertebeden ibaret olduğu için sağ taraftan 3'er hane 3'er hane ayrılarak sayı kısımlara bölündükten sonra her kısmın rakamları soldan sağa doğru okunur. Şöyle ki; ٥٢٦.٣٠٨.٢٤٣.٦١٢ (526.308.243.612) sayısı milyar, milyon, elvef, âhâd şeklinde kısımlara bölünerek okunur. S.Sabit Efendi burada da gördüğümüz gibi sayıları saymayı, yazmayı ve okumayı mükemmel bir şekilde, ayrıntılı olarak öğrenciye öğretmektedir. Fakat bugün ilkökul öğrencilerinin 5 basamaklı bir sayı ile 3 basamaklı bir sayıyı çarpıp en fazla 7-8 rakamlı bir sayı elde etmeleri (Baykal,

2001:340), Sabit'in ise 12 rakamlı bir sayıyı matematik öğretiminde bundan 130 sene önce misâl olarak vermesi Muhtasar Hesab Risâlesinin okutulduğu okullardaki öğrencilerin belki de seçilmiş öğrenciler olabileceklerini ya da S.Sabit Efendi'nin, öğrencilerin sosyal zekalarını biraz fazla zorlamış olabileceğini akla getirmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Kilisli Muallim Rifat'ın, hocası S.Sabit'in Osmanlı Devleti'ndeki matematik eğitimi hakkında bizlere aktardığı şu görüşlerine yer vermek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır: "Bir gün fûnûn-ı riyażiyyeden bahs açıldı; o sırada dediler ki, ben Avrupa'da bi'l-hassa fûnûn-ı riyażiyye tahsil ettim, o derecesi bugün memleketimizde ma'et-teessüf okunmuyor; yalnız Harbiye'de Erkan-ı Harb kısmı oldukça okuyorlar, diğerleri hiçtir" (Rifat, 1925:1354-1355).

Selim Sabit Efendi, burada Fransa'da tahsil ettiği matematik eğitimine atıfta bulunmuş ve Osmanlı Devleti'ndeki matematik eğitimini yetersiz bulunduğunu belirtmiştir. Bu eğitim gerektiği gibi sadece mesleki ihtisasını görmüş subaylara verilmektedir. O zaman Selim Sabit Efendi'nin bu görüşlerine binaen sıbyan mekteplerinde dahi okutulacak hesap kitabının kapasitesini 12 rakamlı sayıları kapsayacak şekilde geniş tutmuş olmasını yeterliliği arttırmak için bir aydın Osmanlı maârifçisinin bireysel çabası olarak görmek herhalde pek de yanlış olmayacaktır. Kaldı ki, 12 rakamlı bir sayıyı örnek olarak işlemiş, fakat rakamları gösterdiği tablosunda 16 rakamlı 100 Trilyon sayısını da gösterebilmiş, katrilyon ve kentalyondan da bahsetmiştir. Bundan sonra Selim Sabit Efendi temrin başlığı altında 2. kısımda öğrettiklerini şu gibi sorular ile pekiştirmektedir:

- Terkim neye derler?
- Sıfırın faidesi nedir?
- Rakamları okumada kaide nedir?
- Rakamlar ne taraftan okunur?
- Sağdan beşinci hane hangi kısımdandır?
- 10 haneli bir adedde kaç mertebe vardır?

Selim Sabit Efendi matematik öğretiminde bir sonraki merhale olarak cem', (toplama) tarh ,(çıkarma) darb ,(çarpma) ve taksim (bölme) işlemlerine yani dört işleme geçer. Selim Sabit Efendi tek haneli sayıları toplamada kolaylığı sağlamak içinde bir tablo oluşturmuştur. Bugün bu tablo, sadece 10 rakamı satır ve sütunlara ilave edilmiş olarak kullanılmaktadır. Diğer bölümleri aynıdır (Baykal, 2001:95). Yani bundan 130 sene önce de ufak eksikliklerle Selim Sabit Efendi aynı tabloyu kullanmıştır.

Onun matematik öğretiminde tablolara yer vermesi ve öğrenciyi merkeze almaya çalışması 19. yy. eğitimi için herhalde modern sayılacak yöntemlerdir. Kendisi de matematik

eğitimindeki eksiklikleri -yukarıda zikredildiği üzere- tespit etmiş bir maârifçi olarak, bunların telafisi yoluna gitmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz ve toplama işleminde kolaylığı sağlamak için oluşturduğu tablosu ise şöyledir:

Tablo 5. Âhâdın cem' cetvelidir. Sabit (1290:11)'den alınmıştır.

9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
11	10	9	8	7	6	5	4	3	2
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3
13	12	11	10	9	8	7	6	5	4
14	13	12	11	10	9	8	7	6	5
15	14	13	12	11	10	9	8	7	6
16	15	14	13	12	11	10	9	8	7
17	16	15	14	13	12	11	10	9	8
18	17	16	15	14	13	12	11	10	9

Bu tablo ile Sabit, örneğin 5 ile 4'ü gayet anlaşılır bir şekilde öğrencilerine şu şekilde toplattırır: "bunların biri cedvelin bâlâsında (yukarısında) diğeri sağ tarafındaki hanelerde yazılmış olduğundan ol hanelerin birleştiği haneye bakıldıkta hâsıl-ı cem'(yekün) 9 olduğu zâhir olur"(Sabit, 1290:10).

Çok haneli rakamları toplarken de her bir hane kendi cinsi altına sırasıyla yazılır, sonra altına bir çizgi çizilir, sağdan başlayarak rakamlar ayrı ayrı toplanır. Toplamada rakamların toplamı 10'dan eksik ise direk yazılır. Fakat sütunların toplamı 10 ya da 10'dan yüksek ise 1'ler basamağı yazılır; yoksa 0 yazılarak, her 10 için bir rakam sol tarafa eklenerek toplama yapılır. Bu sayede öğrenciler çok haneli rakamları toplarken "elde" kavramını da öğrenmiş olurlar. Toplamanın sağlaması da yine toplama değildir; fakat sayıları aşağıdan yukarıya toplama değildir. Bu toplam, aşağıdaki toplama uyuyorsa işlem tamamdır.

7350

1262

2625

3463

7350 Bu şekilde aşağı ve yukarıda aynı sonuç varsa sağlama işlemi doğrulanmaktadır (Sabit, 1290:12-14). Bu toplamada değişme özelliğinden yararlanarak sağlama yapmaktır ki, bugün de aynı yöntem kullanılmaktadır (Baykal, 2001:274-275).

Selim Sabit Efendi, 4 işlemin ilki olan toplama içinde şu soruları alıştırmaya olarak vermiştir:

- Hâsıl-ı cem' neye derler?
- Bir haneli adedler nasıl cem' olur?
- Bunların cedveli nasıl sayılır?
- Çok haneli adedler nasıl cem' olunur?
- Niçin daima sağdan başlanır?
- Mîzân (sağlama) neye derler?
- Cem'in mîzânı nasıl yapılır?(Sabit, 1290:14)

Bu teoriği fazla olan alıştırmalardan sonra Selim Sabit Efendi toplama işlemini daha iyi kavratmak için direk pratiğe dayalı örneklerle geçer. Bu örnekler ise şunlardır:

- Bir mektepte 4 sıra olsa, bu sıraların birinde 14, birisinde 16 ve birisinde 13 ve birisinde dahi 18 şakird bulursa, mektepte kaç şakird olmak lazım gelir?
- 1288 tarihinde dünyaya gelen bir çocuk hangi tarihte 35 yaşına girer?
- Sermayesi 1826 guruşa olan bir maldan 272 guruş kazanılmak için ol mal kaç guruşa satılmalıdır?
- Bir yol 5 kasabaya uğrayıp, her birinin arasında bulunan mesafe aşağıda gösterildiği vechle olsa ol yolun uzunluğu kaç saattir ve 4. kasabanın diğerlere olan mesafesi ne kadardır?

Saat	14	18	13	11	
Kasaba	1	2	3	4	5

Bu şekilde Selim Sabit Efendi, öğrencilerin yaş, kar, zarar, zaman ve yol problemlerinin sıbyan mektebi öğrencileri seviyesine uygun olanlarının, bu mekteplerde öğrenilmelerini, öğrenciler üst seviyedeki okullara geçtikleri zaman da bu temel ile öğrenimlerine devam etmelerini sağlamaktadır.

Tek haneli çıkarma işleminde ise yine toplamada olduğu gibi, Sabit Efendi tablodan yararlanır ki; bu tablo 10 rakamı yerine 0 konulması dışında bugünkü çıkarma işlemi tablolarıyla aynıdır (Baykal, 2001:96).Fakat bugünkünden farklı olarak, çıkarma işlemi şöyle örneklenir:

$$\begin{array}{r} 83 \dots\dots\dots \text{Eksilen} \\ 56 \dots\dots\dots \text{Çıkan} \\ \hline 27 \dots\dots\dots \text{Fark} \end{array}$$

Eksilendeki 3'e (1'ler basamağına) 10 eklenince çıkandaki 5'e de (10'lar basamağına) 10 eklenir.Bugün ise 5'e 10 eklenmez, fakat eksilendeki 8'den 10 eksiltilir; netice değişmez

(Sabit, 1290:17-20).Fakat bu durum bize 19. yy Osmanlı matematik eğitiminde çıkarma işleminin farklı yapıldığını ispatlamaktadır.Çıkarma işleminin sağlaması ise bugün de olduğu gibi fark ve çıkanın toplamının eksilene vermesidir (Baykal, 2001;313).S.Sabit Efendi verdiği bilgileri her zaman olduğu gibi soru-cevap yöntemi ile öğrencilerden şu şekilde istemektedir:

- Tarh (çıkarma) ne için kullanılır?
- 1 haneli adedler nasıl tarh olunur?
- Çok haneli adedler nasıl tarh olunur?
- Tarhın mîzânı (sağlaması) nedir?

Öğrencilerin öğrendiklerini bi'l fiil kullanmaları için de Sabit Efendi onlara şu gibi problemleri sorar:

- Bir adam 32 yaşında iken dünyaya bir oğlu gelmiş olsa ol adam 63 yaşına geldiğinde oğlu kaç yaşına girer?
- 6264 guruşa satılan bir maldan 336 guruş kar edilmiş olsa ol malın sermayesi ne olmak lâzım gelir?
- Sermayesi 2463 guruş olan bir mal 1886 guruşa satılmış olsa kaç guruş zarar edilir? (Sabit, 1290:21).

Bu gibi sorular sayesinde de öğrenciler yaş, kar-zarar ve maliyet problemlerini çıkarma işlemini yaparak çözmüş olmaktadır.

Çarpma işlemi ise S.Sabit Efendi'ye göre "bir adedi diğer bir aded mikdarınca tekrar ederek çoğaltmaktır "(Sabit, 1290:22).Tek haneli adedleri çarparken de şu tablodan yararlanılır:

Tablo6.Âhâdın darb cedvelidir.Sabit (1290:23)'den alınmıştır.

9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
9	8	7	6	5	4	3	2	1	1
18	16	14	12	10	8	6	4	2	2
27	24	21	18	15	12	9	6	3	3
36	32	28	24	20	16	12	8	4	4
45	40	35	30	25	20	15	10	5	5
54	48	42	36	30	24	18	12	6	6
63	56	49	42	35	28	21	14	7	7
72	64	56	48	40	32	24	16	8	8
81	72	63	54	45	36	27	18	9	9

Bu tablo, mâ'lum olduğu üzere çarpım işlemi tablosudur. Fakat bugünkü gibi sayıların 10 katını değil, 9 katını ifade eder. Ayrıca 0 ayrı bir sütun olarak ve her sütunun başlangıcında verilmemiştir (Baykal, 2001:97). Bu tabloya göre Sabit, çarpmayı da çok kolay bir şekilde sıbyan mektebi öğrencilerine şöyle anlatır: "Mesela 3 ile 5 adedleri darb olunmak murad olunduk da bu adedlerin biri cedvelin bâlâsında diğeri sağ taraftaki hanelerde gösterilmiş olduğundan ol hanelerin birleştiği haneye bakıldık da hâsıl-ı darbları 15 olduğu zâhir olur." (Sabit, 1290:22)

Çok haneli çarpma işlemini de Sabit Efendi bugünkü kurallara göre şu örnekler ile uygulamalı olarak anlatır:

۳۲ (32)	۳۷۲ (372)
۲۳ (23)	۲۳۷ (237)
۹۶ (96)	۲۶۰۴ (2604)
۶۴ (64)	۱۱۱۶ (1116)
۷۳۶ (736)	۷۴۴ (744)
	۸۸۱۶۴ (88164)

(Sabit, 1290:24,25)

Çarpmanın sağlaması ise yine çarpanların yerlerinin değiştirilerek çarpılmasıdır. Sonuç aynı ise işlem doğrudur.

-Darb ne için kullanılır?

-Bir haneli adedler nasıl darb olunur?

-Bir haneli adedlerin cedveli nedir?

-Çok haneli adedler nasıl darb olunur? (Sabit, 1290:26) gibi sorular ile de çarpma işlemine dair verilen bilgiler kontrol edilir. Daha sonra da bu bilgileri pekiştirecek problemlere geçilir. Mesela ;

-2 vapur bir limandan kalksalar biri saatte 8 mil, diğeri 13 mil alsa 15 saatten sonra aralarında olan mesafe nedir?

-Bir kimseye senevî irâd suâl olunduk da 350 guruş daha olaydı ayda 1500 guruş irâdım olurdu demiş olsa ol adamın senevî irâdı kaç guruş olmak lâzım gelir? (Sabit, 1290:27) gibi öğrencinin düşünmesine dayalı problemlerdir.

Dört işlemin son aşaması olarak S.Sabit Efendi öğrencilere taksim (bölme) işlemini öğretir. Tek ve çok haneli sayıları gösterip, taksimin sağlamasının çarpma ile olduğunu belirtir. Şöyle ki bölen ve bölüm çarpılıp, varsa kalan ile toplandığında bölünen ortaya çıkacak ve bölme işleminin de sağlaması yapılmış olacaktır. Bugün de aynı yöntem bölme işleminin doğruluğunu ispatlamaktadır (Baykal, 2001:407). Bölme işlemiyle de ilgili ;

-Taksim ne için kullanılır?

-Taksimın mîzânı nedir? gibi alıştırmaları da sorulur.Bu alıştırmaların pekiştirilmesi için de;

-15 arşun basmaya 45 guruş verilmiş olsa arşunu kaç guruşa gelir?

-Günde 12 sahife yazılmak üzere 572 sahifeli bir kitab kaç günde yazılabilir?

-Senevî 35,756 guruş irâdı olan bir kimsenin mahiyye ve yevmiyye geliri kaç guruşdur? (Sabit, 1290:31) gibi problemler öğrencilere yaptırılır.S.Sabit Efendi yukarıda matematik öğretiminde de gördüğümüz gibi özellikle çocukların zekalarının geliştirilmesi için sayısal derslerde ve matematikte "Tedris-i Sokratî" metodu taraftarıdır; bu, soru-cevap yoluyla gerçeği bulma yöntemidir ve Sabit bunu aslında matematik ve sayısal dersler için değil; coğrafya ve ilk okuma- yazma öğretimi için de kullanmaktadır.Bu metotta başlangıcı öğretmen yapar, neticeyi ise öğrenci bulur (Rıfat, 1925:1348).

"Mesela muallim şunu böyle yapsam ne olur, yahud bakınız şuraya çizgi çekdim, bir de onun altına çekdim, bunların aralarındaki aralık 1 santimetre ile veya pergâr ile ölçsek kıl kadar fark yok; bu çizgiler nasıl çizgilerdir?Bunların uçlarını istediğimiz kadar uzatsak bunların uçları birbirine kavuşur mu?Gelin düşünelim; bu çizgilere bir ad takalım diye sormak ve'l-hâsil hangi bir mesele-i fenniyeyi müteaddid parçalara ayırarak her parçasını gösterirken ne oluyor, ne görülüyor diye bunu talebeye buldurmak talebe için pek nafi'dir."(Rıfat, 1925:1348)

şeklinde Sabit Efendi konu hakkındaki düşüncelerini ifade eder ki; bunlardan Sabit'in, öğrenciyi merkeze koyan sisteminin savunuculuğunu bundan 130 sene önce benimsemiş olduğu yargısı çıkmaktadır.Bu da Sabit Efendi'nin gerçekten çağının ilerisinde bir maârifçi olduğunun en açık kanıtıdır.Sabit Efendi'nin geleneksel eğitimin tabularını kırmış, öğrenci merkezli eğitimin savunucusu olduğunu öğrencisi Kilisli Muallim Rıfat'ın bizlere aktardığı şu satırları da kesinlikle ispatlamaktadır:

"Merhum (S.Sabit Efendi) der idi ki; ulûm-ı riyaziye ve hikemiyeyi tedris ederken takrirden ziyade talebeye yaptırmağa gayret ediniz.Mesela bir hesab meselesi verdiğimiz zaman mümkün ise o meseleyi mevcut talebenin her birine ayrı ayrı yaptırınız.Kezâlik kimya okuturken birçok efendilere ve mümkün ise hepsine tecrübe yaptırınız."(Rıfat, 1925:1350-51)

Selim Sabit Efendi'nin bu düşüncelerini zaten yukarıda incelediğimiz onun matematik öğretimini de desteklemektedir.Çünkü Sabit Efendi sürekli öğrencinin cevabını bulması gereken soru ve problemler ile öğrettiklerini pekiştirmekte ve burada da

sorumluluğu öğrenciye vermeye çalışmaktadır.Sabit Efendi'nin bu metodunun, zamanına göre ileri bir yöntem olduğu, kimsenin inkar edemeyeceği bir durumdur.

Görüldüğü gibi Sabit Efendi Türk eğitim tarihine sadece ilk okuma, coğrafya ve - ileride göreceğimiz üzere- tarih alanlarındaki yenilikleri ile değil, matematik ve sayısal bilimler alanlarındaki modern öğretim yöntemleri ile de katkıda bulunmuş bir maârifçimizdir.Sabit Efendi'nin matematik öğretimi alanındaki -yukarıda sunduğumuz- çalışmalarını ise maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

1.Zamanına göre incelediğimizde Sabit Efendi, öğrencinin öğrenmesini, özellikle sayısal derslerde kendisini geliştirmesini istediği için öğrenciyi merkeze almaya çalışan bir maârifçimizdir.

2.S.Sabit Efendi'nin çarpma, çıkarma ve toplamaya ait tabloları bugün ufak tefek değişiklikler ile aynen kullanılmaktadır.

3.S.Sabit Efendi matematik öğretimi konusundaki düşünceleri ile de 19. yy Osmanlı matematik eğitimine ışık tutmaktadır.Şöyle ki biz, Osmanlı'da çarpma işlemi tablosunda "0" n bir sütun olarak verilmediğini ve sayıların bugünkü gibi 10 değil, 9 katının verildiğini S.Sabit Efendi'nin matematik eğitimi konusundaki görüşlerinden öğreniyoruz.

4.Matematik eğitiminde Sabit'in görselliği ön planda tuttuğunu bu konuyu işlerken verdiği tablolar aracılığı ile takip edebiliyoruz.

5.Sıbyan mektebi öğrencilerinin soyut zekaları gelişmediği için sayıları onlara somut olarak parmak ve hububat gibi kolaylaştırıcı vasıtalar ile veren Sabit'in pedagoji bilgisinin matematik alanındaki yansımaları bu şekilde görebilmekteyiz.

6.S.Sabit Efendi matematik öğretiminde öğrencinin, buluş yoluyla öğrenmesini savunmuştur.

7.Kendisi özeleştiri yaparak Osmanlı ülkesindeki matematik eğitiminin eksik olduğunu belirtmiş ve bunu gidermek için uğraş vermiştir.

8.Yaş, kar-zarar, maliyet, yol, zaman problemleri ile rüşdiyeye gidecek öğrencilerin sayısal temellerini daha sıbyan mekteplerinde atmak istemiştir.Bu sayede rüşdiyeye devam etmeyecek olanlara da günlük hayatta kullanabilecekleri pratik çözümleri öğretmiştir.

9.Osmanlı Devleti'nde -yukarıda belirttiğimiz üzere- çok haneli sayıların çıkarma işleminin bugünkünden farklı yapıldığını yine Sabit'in matematik öğretimi hakkındaki görüşleri sayesinde öğrenmekteyiz.

4.4. Muhtasar Târîh-i Osmânî ve Selim Sabit Efendi'de Târîh Öğretimi

Selim Sabit Efendi'nin Muhtasar Târîh-i Osmânî adlı kitabı 1291,1295,1299,1301 yıllarında İstanbul'da ve 1299 yılında Edirne'de, 1305 yılında da Mekke'de basılmıştır. Bizim inceleyeceğimiz 29 Receb 1291 (11 Eylül 1874) Matbaa-i Âmire ve onu desteklemesi için de, 1299 Edirne Vilayet Matbaası basımı olan "Târîh-i Osmânî"lerdir. 1291 tarihli Muhtasar Târîh-i Osmânî'de Selim Sabit Efendi otuz iki padişaha ve onların devirlerine yer vermiştir. Sabit, önce Osmanoğulları'nın Anadolu'ya gelişlerinden ve Osman Bey'in ecdadından bahsetmiş, sonra da Osman Bey'den Abdülaziz'e kadar Osmanlı padişahlarının devirlerini yazmıştır (Sabit, 1291:2-38).

1299 basımı Târîh-i Osmânî'de ise otuz üçüncü padişah olan V. Murad da yer almıştır; Sabit, ondan sonra II. Abdülhamid'in tahta geçtiğini de yazar (Sabit, 1299b:38). Burada dikkati çeken nokta, Sabit'in, tarih kitabını yaşanan devrin padişahına kadar getirebilmiş olmasıdır. Bugün tarih kitaplarımızdaki konuların II. Dünya Savaşı ile bittiğini düşünürsek ve 60 yıllık yakın tarihin öğretilmediğini değerlendirirsek, bundan 130 sene önce sıbyan mektepleri için yazılmış bir kitap olan Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin değerini daha iyi anlarız.

Biz, bu bölümde, bu kitaptaki tarihsel bilgilerin öğretim yönteminin gösterildiği, Sabit'in "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı kitabının 1299 baskısına da yer vereceğiz. Selim Sabit'in sıbyan mektepleri için yazdığı bu "Muhtasar Târîh-i Osmânî" adlı kitabını daha iyi anlamak için de elbette Osmanlı maarifindeki tarih derslerinin 19.yy.'ın ikinci yarısı ve 20. yy.'ın başlarındaki; yani II. Abdülhamid devrindeki durumunu irdelememiz gerekmektedir.

4.4.1. II. Abdülhamid Devri Târîh Dersleri

Tarih dersleri, ilkokullara 1869 tarihli "Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi" ile girmiştir (Baymur, 1954:13). Bu nizamnâmenin 6. maddesi şöyledir:

Mekâtib-i sıbyaniyenin müddet-i tahsiliyesi dört sene olub zirde muharrer dersler tedris olunacaktır. Usûl-ı cedîde vechile Elifbâ, Kur'an-ı Kerîm, Tecvid, Ahlâka Müteallik Resâil, İlm-i hal, Yazı Ta'limi, Muhtasar Fenn-i Hesab, Muhtasar Târîh-i Osmânî, Muhtasar Coğrafya, Ma'lûmat-ı Nafia-yı Câmî' Risâle (BBA YEE 112/6, 1286:4).

Görüldüğü gibi, Muhtasar Târîh-i Osmânî de ders olarak, 1869 yılında sıbyan mekteplerinde okutulmaya başlanmıştır. Yine bu nizamnâmenin 23. maddesinde dört yıllık rüşdiye mekteplerinde Târîh-i Umumî ve Târîh-i Osmânî'nin okutulacağı belirtilmektedir (Baymur, 1954:13).

Bundan sonra tarih kitabı yazımı için bir müsabaka düzenlenmiş, şartnamede ise kitabın hikaye yolunda yazılması muhakemeye girilmeyip, iyi hareketlerin övülmesi, fena hareketlerin de ayıplanması tavsiye edilmiştir.Tabii ki bu kitap, Osmanlı tarihini anlatacaktır.1877 yılında ise rüşdiyelerde okutulmak üzere yazılan “Mir’ât-ı Târîh-i Osmânî” ’nin konuları ise, padişahlara göre sıralanmıştır (Baymur, 1954:14).

1891 yılında çıkarılan “üç sınıflı Dersaâdet ve Kasabât İbtidâî mekteplerine mahsus müfredat programı”nda ise, tarih dersi üçüncü sınıfta başlar.Dersler ise “Mülâhhas Târîh-i Osmânî” adlı kitaptan takip edilecektir.Müfredat ise Osmanlı kabilesi, evvelde ikamet ettikleri yer, Ertuğrul Bey ve mahallî hicretleri ile başlayarak, Abdülaziz’e kadar bütün Osmanlı padişahlarını sıralamaktadır (Baymur, 1954:16).Selim Sabit de “Muhtasar Târîh-i Osmânî” adlı kitabında bu müfredatı takip etmiştir.Oysa ki Muhtasar Târîh-i Osmânî’nin ilk basımı bu müfredattan çok önce; 1874 yılında yapılmıştır.Demek ki, “1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi sonrası aynı program tarih müfredatı için yine uygulanmaktaydı” diyebiliriz.Sabit de, bu sebeple tarih kitabında, Osmanlılar’ın, Türk aşiretlerinden Kayı Han kabilesine mensup olduklarını, Horasan taraflarından Anadolu’ya göç ettiklerini yazmıştır (Sabit, 1291:2).Ayrıca otuz iki padişahın devrine de burada yer verilmiştir.1891 yılında çıkarılmış olan bu müfredat programında 1876 yılında hükümdarlık yapmış ve tahttan indirilmesi epeyce spekülasyona mahal vermiş olan V.Murad’dan bahsedilmemesi enteresandır.V.Murad’ın üç ay tahtta kalarak psikolojik rahatsızlık sebep ve teşhisiyle tahttan indirilmiş olması da; devrin 1891’deki sultanı II.Abdülhamid’in, spekülasyonlara ve bunu değişik şekilde kullanmak isteyenlere mahal vermemek için, bu hükümdarın müfredatta yer almamasına neden olabileceği fikrini de akla getirmektedir.Oysa Sabit, 1299 basımı Muhtasar Târîh-i Osmânî’sinde 33. padişah olan V.Murad’a da yer vermiştir (Sabit, 1299b:38).1291 basımı kitabında buna yer vermemesinin nedeni ise, V.Murad’ın zaten o tarihte tahta çıkmamış olmasıdır.Böylece Sabit’in, tarihî konuları bugün Avrupa’da olduğu gibi, bundan 130 sene önce yaşanan devrin arifesine kadar getirebildiği, dikkate değer bir durumdur.Fakat 1311 yılında tarih dersi, sibyan mekteplerinden kaldırılmıştır.Rüşdiyelerde okutulan genel tarih de, Osmanlı tarihinin birincisi de II.Abdülhamid’in emriyle programdan çıkarılmıştır; çünkü halkın rejime karşı başkaldırıda başrolü oynadığı Fransız Devrimi gibi olayların öğretimi Abdülhamid’in politika ve düşünceleriyle ters düşmektedir (Baymur, 1954:16).Tarih dersinin bu arka plana itilişi, 13 yıl kadar sürmüştür.1908 II.Meşrutiyet ile beraber, tarih dersi tekrar eski konumuna kavuşmuştur.

İşte bu anlatılan dönemin 1874 ile 1888 yıllarını kapsayan bölümünde 14 yıllık zaman zarfında Selim Sabit’in “Muhtasar Târîh-i Osmânî” adlı kitabı, tarih dersi için sibyan

mekteplerinde tedris edilmek üzere basılmış ve bu mekteplerde okutulmuştur; yani tarih dersinin yasak edildiği 1895 yılından 7 yıl öncesine kadar Sabit'in tarih kitabının basımı sürmüştür. Bu kitabı ayrıntılı olarak, objektif bir şekilde başlıklar halinde şöyle tahlil edebiliriz:

4.4.2. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Bazı Eksiklik ve Yanlışlıklar

Selim Sabit Efendi'nin, bir tarihçi olmamasına rağmen bu kitabı yazabildiğini bilerek ve devrin tarih anlayışını ve şartlarını da göz önünde bulundurarak, tarih kitabındaki bazı eksik ve yanlış bilgileri şöyle düzeltebiliriz:

Selim Sabit, Osman'ın dedesi olarak Süleyman Şah'ı gösterir ki, bu da yanlıştır (Sabit, 1291:2). Osman'ın dedesi, Gündüz Alp'tir. Değişik kaynaklarda Osman'ın dedesi olarak Süleyman Şah gösterilir (Atsız, 1992:13). Bu durum, ilk Tevârih-i Âli Osman'lardan Selim Sabit zamanına kadar böyle gelmiştir. Bu yüzden Süleyman Şah'ın baştan beri Osman'ın dedesi olarak gösterildiği düşünülürse, Selim Sabit'i bu konuda eleştirmek herhalde pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Sabit, yeniçeri ocağının da Orhan Gazi zamanında kurulduğunu yazar (Sabit, 1291:5). Oysa bu ocağın temelleri, 1363 yılında I. Murad zamanında atılmıştır. I. Murad zamanında, bey kapısına yollanan esirlere bu isim verilirdi. Daha sonra ise, Rumeli'deki Hıristiyan çocuklar arasından devşirme yapılmaya başlanmıştır (Akşin, Faroqi, Kunt, Ödekan, Yurdayın, 1995:49); yani bu ocağın temelleri I. Murad zamanında atılmıştır.

Selim Sabit Efendi, yine Osmanlı bayraklarının şimdiki renk ve şekillerinin I. Murad zamanında icad edildiğini söylemekteyse de (Sabit, 1291:6), I. Mahmud'dan önce Osmanlı bayraklarının beyaz olduğu bilinmektedir; ancak, I. Mahmud'dan sonra yeşil sancaklar kullanılmış ve bunların bazılarının üzerine üç hilal, bazılarının ise zülfikâr ve Kelime-i Tevhid konulmuştur. Hicrî 1207 (1791) yılında ise, donanma sancaklarının kırmızıya boyanması istenmiştir. Bu tarihten sonra sancaklar kırmızıya boyanmış ve bu olaydan yaklaşık 6 ay sonra da sancaklara ay ve yıldız ilave edilmiştir (Erüreten, 2002:36-44). Bu olay ise Sultan I. Murad'ın değil, Sultan III. Selim'in taht-ı saltanatına denk gelmektedir.

Yavuz Sultan Selim zamanında yapılan Mercidabık ve Ridaniye savaşlarını ise Sabit, Halep Ovası'nda yapılan tek bir mücadele olarak belirtir ve Osmanlı ordusunun bu tek savaştan sonra Mısır'a girdiğini söyler (Sabit, 1291:12). Ayrıca II. Selim zamanında (1566-1574), devlet yönetiminde büyük etkisi olan Sokullu Mehmed Paşa'dan bahsetmez (Sabit, 1291:14).

III.Mehmed zamanında Eğri Kalesi feth edilmiş; bunun üzerine, oluşturulan Haçlı ordusu ile Haçova Savaşı yapılmıştır.Fakat Sabit, önce Haçova Savaşı (1596)'nın yapıldığını, sonra Eğri'nin feth edildiğini söyler.Oysa Eğri'nin alınışı, bir anlamda Haçova Savaşı'nın nedenidir (Sabit, 1291:16).

I.Mustafa (1617-1618) kısa bir süre tahtta kaldığı için Sabit bunu yazmış, fakat önce II.Osman (1618-1622)'ı 15., I.Mustafa'yı da 16. Osmanlı padişahı olarak göstermiştir (Sabit, 1291:19).Aslında I.Mustafa II.Osman'dan daha önce tahta çıkmış, II.Osman'dan sonra da 1622-1623 yıllarında hükümdarlık yapmıştır.Bu sıralama hatasına rağmen Sabit, yine de I.Mustafa'nın iki kere tahta çıktığını da belirtmiştir.Ayrıca askerî ve ilmiyye sınıfının çıkardığı ve adına da "Edirne Vak'ası" (1703) denilen isyan sonucu II.Mustafa (1695-1703)'nın tahttan indirilişini Sabit, "II.Mustafa'nın tahtı kendisinin bıraktığı" şeklinde yazmıştır.

II.Mustafa'nın Edirne olayı sonucu tahttan indirildiğinden bahsetmeyen Sabit, III.Ahmed dönemindeki Lale Devri'nden ve III.Ahmed (1703-1730)'in tahttan indirilmesine neden olan Patrona Halil İsyanı'ndan da bahsetmez."Tahtını Sultan Mahmud'a teslim etmiştir" der (Sabit, 1291:26).I.Mahmud devrinin belki de en önemli olayı olan Fransızlara kapitülasyonların süresiz olarak verilmesi (1740) de Muhtasar Târîh-i Osmânî'de yer almaz (Sabit, 1291:26).Sabit, III.Mustafa devri (1757-1774) nde Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılışını da yazmamıştır.Fakat Sabit'in bu tarih kitabı sadece eksiklik ve yanlışlıklardan da ibaret değildir.Bugün orta öğretim Osmanlı Tarihi kitaplarında bulunmayan bilgileri dahi biz, Sabit'in "Muhtasar Târîh-i Osmânî" adlı kitabında görebilmekteyiz.Ayrıca bu kitaptaki eksiklik ve yanlışlıklar bize bundan 130 sene önceki mevcut tarihsel bilgilerin hangi düzeyde olduğu hakkında da azımsanamayacak ölçüde -yukarıda görüldüğü gibi- ipuçları da sunmaktadır.Bu yüzden, Sabit'in bu tarih kitabının önemi bir kat daha artmaktadır.

4.4.3. Muhtasar Târîh-i Osmânî'de Bugünkü Tarih Ders Kitaplarında Bulunmayan Farklı Bilgiler

Selim Sabit Efendi'nin tarih kitabında eksiklikler olmasına rağmen bu kitap, bugün orta öğretimde dahi öğrencilere gösterilmeyen bazı bilgileri içermektedir.Bu bilgiler bize, 19.yy.'ın son çeyreğinde bir sıbyan mektebi tarih ders kitabında öğrencilere hangi tarihin, nasıl sunulduğu konusunda ipuçları da vermektedir.Örneğin; Kanunî zamanında Belgrad feth edildikten sonra bir grup Sırp familyası İstanbul'a getirilerek, "Kağıthane"ye yerleştirilmiştir."Hala bendler (bağlar) civarında vâki Belgrad Karyesi bunlardan olub ol vakit inşa kılınmış ve ismine elân 'Belgradcık Karyesi' demişlerdir" (Sabit,

1291:13).Sabit'in verdiği bu bilgiden, İstanbul'un şenlendirilmesinin Kanunî zamanında bile devam ettiğini çıkarabilmekteyiz.

Bilindiği gibi, kahve ise Habeşistan'dan çıkmış; önce Güney Arabistan'a, oradan da Mısır, Suriye ve Türkiye'ye gelmiştir.Anadolu'ya kahvenin geliş zamanı ise Kanunî'nin hükümdarlığına rastlar.Biri Halep'ten, diğeri Şam'dan gelen iki Suriyeli tarafından İstanbul'a getirilen kahve ve kahvehane kültürü o kadar popüler olmuştur ki, Halepli kahvehane sahibi 3 yıl sonra memleketine 5.000 altın ile dönmüştür (Lewis'ten aktaran Harmancı, 1996:7).İşte Selim Sabit, III.Murad devrinde (1574-1595), kahve içimi ve kullanımının umuma men ve yasak edildiğini belirtmektedir (Sabit, 1291:15).Bunun sebebi olarak da yeniçerilerin on kere isyan ettiğini belirtir.Politik ihanet komplolarının da bu kahvehanelerde oluşturulan yeniçeri grupları tarafından planlanabildiğini düşünürsek, III.Murad'ın yeniçeri isyanlarının temelinde kahve ve kahvehanelerin olduğunu düşünüp, kahve içimi ve kullanımını yasak etmesi, "Sabit'e göre isyanları önlemek amaçlıydı" diyebiliriz.

Kahvede durum böyleyken, tütün ekimi ve kullanımı Sabit'e göre I.Ahmed (1603-1617) zamanında duyulmuştur (Sabit, 1291:17).Selim Sabit Efendi, II.Osman'ın tahttan indirilişini de şu şekilde verir:

"Fakat esnây-ı seferde (Hotin seferi) yeniçerilerin itaatsizliğinden Sultân Osmân'ın canı sıkılıb ocak zorbalarının terbiye ve ıslâhı efkârında olduğu halk arasında şüyû' bulduğundan 1031 senesi yeniçeri azgınları Sultân Osmân'ı hal' ederek dürlü hakaretler ile Yedikule'de habs ve şehid eylediler." (Sabit, 1291:18).

Görüldüğü gibi Sabit, bir Osmanlı padişahının türlü hakaretlere uğramasını, hapsedilmesini, tahttan indirilip şehit edilmesini de hiçbir sansür kullanmadan verebilmiştir.Ayrıca bu kitap, 19.yy'ın son çeyreğindeki Osmanlı tarihi müfredatını yansıtmaktan başka, tarihî belge niteliği de taşımaktadır.Yine, Avrupa devletlerinin elçilerinin I.Mustafa'nın tahttan indirilip IV.Murad'ın tahta çıkarıldığı sırada iç işlerine karışmak istedikleri için, Yedikule'de hapsedildiklerini Sabit, bu tarih ve tarihî kitabında yazmıştır (Sabit, 1291:19).

Ayrıca V.Murad'ın tahttan indirilmesine benzer olarak Sultan I.Mustafa'nın tahttan indirilişi hakkında Sabit, şöyle yazmıştır:

"Sultân Mustafa 26 yaşında iken Sultân Osmân'dan evvel tahta cülûs etmiş ise de hâkan-ı mûşârûn-ileyh müddet-i medîde sarayda mahbûs

edildiğinden şu'ûruna bazı mertebe zaaf ve fûtûr gelmiş olmağla 3 ay geçer geçmez hal' olunub yerine Sultân Osmân iclâs edilmiş idi.”(Sabit, 1291:19).

Böylece Sultan I.Mustafa'nın uzun süre kafes hayatı yaşadığı için aklî dengesinin bozulduğunu ve bu yüzden de 3 ay sonra da tahttan indirildiğini Sabit, sıbyan mektebi öğrencilerine verebilmiştir.

I.İbrahim'in (1640-1648) tahttan indirilişini de Sabit, şöyle aktarmıştır:

“Hâkan-ı mûşârûn-ileyhin evâhir-i saltanatlarında idârece bazı mertebe uygunsuzluklar vukû bulmağa başladıkda ahâli tarafından hal' olunub yerine mahdûmları Avcı Sultân Mehmed ikâd edilmiştir.” (Sabit, 1291:21)

Bir sultanın akıl sağlığındaki bozukluklar ve diğer sultan zamanındaki idarî uygunsuzluklar onların tahttan indirilmelerine neden olmuştur.Özellikle, I.İbrahim'in ahali tarafından tahttan indirildiğinin yazılması ise enteresandır.

IV.Mehmed (1648-1687) 7 yaşında tahta çıkmış ve 1 sene sonra da kendisinin sünnet düğünü yapılmıştır.Yine bu zamanda Çanakkale açıklarında Venedikliler, Osmanlı donanmasını perişan ve yağma etmişlerdir.Köprülü Mehmed Paşa da bu yüzden iş başına getirilmiştir (Sabit, 1291:22).Böylece Sabit, Köprülüler'in iş başına getirilmesini özel bir neden ile, başka bir açıdan da değerlendirmiş olur.

Yeniçerilerin II.Süleyman zamanında (1687-1691) keyfi ve uygunsuz davranışları sonucu Sabit, İstanbul ahalisinin ayaklandığını ve onlara güzelce bir terbiye verdiklerini belirtir.Fakat serhadlarda bulunan askerler de, bu yüzden İstanbul'a geldiklerinden devlet bazı başarısızlıklar ile yüz yüze gelmiştir (Sabit, 1291:23).Burada Sabit, yeniçerilerin toplumsal huzursuzluğa ve sosyal bir patlamaya yol açtıklarına işaret etmektedir.

Diğer bir konu ise, bugün sözel bölümlerdeki lise öğrencilerinin; hatta tarih öğretmenliği bölümündeki fakülte öğrencilerinin çoğunun bilmediği ve bizim tarih ders kitaplarımızda da yer almayan III.Osman döneminin direk geçilmeyerek, Selim Sabit Efendi'nin Muhtasar Târîh-i Osmânî'sinde diğer padişahlar gibi yerini almış olmasıdır.Çünkü, III.Osman zamanında hem büyük bir İstanbul yangını (1755) vuku bulmuş ve İstanbul'un 1/3'ü yanmış, hem Nûr-ı Osmâniye Camii'nin yapımı tamamlanmış ve onun devrinde tamamlandığı için de bu adı almış, hem de kadınların açık kıyafetler ile sokağa çıkması yasak edilmiş ve saraydan çalgıcı ve şarkıcılar da kovulmuştur.Ayrıca meyhaneler de kapatılmıştır (Sabit, 1291:27).

Görüldüğü üzere, III.Osman'ın 3 yıllık saltanatına aslında muhteşem bir cami yapımı, büyük bir yangın, önemli diyebileceğimiz yasaklar ve kılık-kıyafet düzenlemesi

sığabilmiştir.O halde Selim Sabit'in bu padişahı basitçe geçmemesi, herhalde takdire değer bir durumdur; aslında Sabit, herhangi bir padişahın dönemini yazmak için tek kriterin, onun zamanındaki siyasal olayların önem derecesi olmadığını da böylece ispatlamış olmaktadır.Çünkü III.Osman döneminde kayda değer bir siyasal gelişme yok iken, yukarıda bahsettiğimiz toplumsal olaylar ve sanatsal olay yer almıştır.

Selim Sabit Efendi, 1291 basımlı Muhtasar Târîh-i Osmânî'de II.Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz'e 2'şer sayfa, diğer padişahlara ise 1'er sayfa yer ayırmıştır (Sabit, 1291:33-38).Kitabında yakın tarihi diğerlerinden daha önemli görüp, toplumsal belleğin canlı tutulması açısından bu tür bir yöntem izlemesi, 130 sene sonra belki de bizim de tarih ders kitabı yazarlarımız tarafından örnek alınması gereken bir durumdur.

Sabit, yeniçeri ocağının kaldırılmasını ise, topluma mal eder.Şöyle ki; "ahâlî sancak-ı şerîf altına cem' olarak merkûmlar itâate davet olunmuş ise de kabûl etmedikleri cihetle 1243 senesi yeniçeri kışlaları top ile yıkılıp, ocakları söndürülmüştür." (Sabit, 1291:34) Zaten yeniçeri ocağının kaldırılması için başlatılan mücadelede halk da silahlandırılmıştır (Akşin ve ark., 1995:108) ve ocağın kaldırılmasında halkın da desteği vardır.

Yine Sabit, rüşdiyelerin Abdülmecid devrinde açıldığını belirtir.Abdülaziz devrinde ise, "devr-i sabık" da tedavüle çıkarılmış olan "evrak-ı nakdiye" ortadan kaldırılmış, Abdülaziz adına sikkeler basılıp, bankalar açılmıştır (Sabit, 1291:37).

Bugünkü Osmanlı Tarihi ders kitaplarında -ilköğretimde bu ders olmadığından, 11. sınıf için yazılmış olan kitaplarda dahi- Abdülaziz, Avrupa'ya giden ilk Osmanlı padişahı olarak geçerken Sabit, 1867 yılında Paris'teki Eşyâ-yı Umûmiye Sergisi'ne Fransa kralı tarafından davet edilen Abdülaziz'in Paris ve Londra gezilerini de öğrencilere vermiş, ayrıca bu devirde Fransa kraliçesi, Avusturya imparatoru ve Acem Şahı'nın İstanbul'u ziyaret ettiklerini de belirtmiştir (Sabit, 1291:37-38).

4.4.4. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Nâfia İşleri

Selim Sabit Efendi, değindiğimiz gibi, "Muhtasar Târîh-i Osmânî" adlı kitabını yalnız Osmanlı tarihi şeklinde yazmamıştır.Bunların yanında padişahların, tüm zamanlarını sadece savaşa ve fetihe ayırmadıklarını, sanat değeri taşıyan yapılara ve bayındırlık faaliyetlerine de ilgi duyduklarını vererek, öğrencilerin eşyayı tanımalarını da kolaylaştırmak istemiştir.Bu faaliyetler şunlardır:

Orhan Gazi; cami, mektep, köprü gibi birtakım ebniye-i nâfia inşasıyla şehir ve kasabaları ma'mur eylemiştir (Sabit, 1291:5).

I.Murad; cami, medrese ve köprü gibi pek çok ebniye-i hayriye bina ve inşa kılmış ve Edirne'deki saray da onun zamanında yapılmıştır (Sabit, 1291:6).

Çelebi Mehmed; pek çok ebniye-i hayriye bina inşa kılmış ve "Haremeyn-i Şerifeyn'e surre irsali dahi devri hümayunlarında ihdas" olmuştur (Sabit, 1291:8).

Fatih; cami, medrese ve binalar ile Eyüb ve Fatih Camii, Eskisaray ve Yenisaray ve Rumeli Hisarı'nı yaptırmıştır (Sabit, 1291:10).Demek ki Fatih, yalnızca İstanbul'u fethetmiş değil, imar da etmiştir.

I.Ahmed; Ahmediye Meydanı'nda 6 minareli meşhur camiini ve Tophane Çeşmesi'ni yaptırmıştır.Zaten Sultan Ahmed Camii, 17. yy.'da yapılan iki önemli eserden biri olup, diğeri III.Mehmed'in, annesi Safiye Sultan için yapımını başlattığı Valide Camii (Yeni Cami)'dir (Akşin, Faroqhi, Kunt, Ödekan, Yurdaydın, 1995:375-376)

IV.Murad; Kabe'yi sanki yeniden yaptırıyor gibi tamir ve inşa ettirmiştir (Sabit, 1291:20).

I.Mahmud zamanında yapımına başlanan ve 7 yıl inşaatı süren cami, III.Osman zamanında tamamlanmış ve bu zamanda tamamlanmış olduğundan, adına "Nûr-ı Osmâniye Camii" denmiştir.Bu, günümüzde çoğu öğrencinin adını bile bilmediği ve duyunca "III.Osman da mı varmış?" diyerek şaşırıldığı padişahın, Sabit'in sıbyan mektepleri için yazdığı tarih kitabında yer alan ünlü camiidir (Sabit, 1291:27)

Sultan Aziz zamanında ise, şose ve demiryolları yapılmıştır (Sabit, 1291:38).

4.4.5. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Sayısal Değerler

Sabit, eserinde bazı sayısal değerlere de yer vermiştir.Örneğin, Ankara Savaşı'nda Timur'un ordusunun 380 bin, Tatar'dan Yıldırım'ın ordusunun ise 90 bin bahadırdan oluştuğunu yazmıştır (Sabit, 1291:7).Abdülmeccid devrinde ise, 200 binden fazla Rus'un Tuna boylarında kırıldığını ifade etmiştir (Sabit, 1291:35).Fatih ise, İstanbul'u 300 bin gazi ile kuşatmış, 200'den fazla şehir ve kasabayı da almıştır (Sabit, 1291:10).

4.4.6. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Yasaklar

Sabit, kitabında bazı yasaklara da değinmiştir.Bu yasaklar şunlardır:

III.Murad zamanında, kahve içimi ve kullanımı yasaklanmıştır (Sabit, 1291:15).

IV.Murad zamanında kahvehaneler kapatılmış ve tütün içimi yasaklanmıştır (Sabit, 1291:20).

III.Osman zamanında meyhaneler kapatılmış, kadınların açık kıyafetler ile sokağa çıkması yasak edilmiştir.Ayrıca saraydaki çalgıcı ve şarkıcılar da kovulmuştur (Sabit, 1291:27).

4.4.7. Muhtasar Târîh-i Osmânî'deki Deprem, Yangın ve Doğal Olaylar

Tanzimat döneminde basılan jeoloji kitaplarında depreme dair bazı bilgiler var ise de, ilkokullar için yazılan bir tarih kitabında büyük olasılıkla "İstanbul'da Deprem" konusu ilk kez, Muhtasar Târîh-i Osmânî'de geçen 10 Eylül 1509 tarihli İstanbul depremidir (Akyüz, 2000:20).Bu depremde, 109 câmi-i şerif ile 1070 bâb hâne münhedim ve 5000 mikdâr-ı nüfûs telef olmuştur (Sabit, 1291:11).

II.Osman zamanında 1029 (1619-1620) yılında şiddetli kış yaşandığından İstanbul Haliç'i buz tutmuş ve üzerinden geçilebilmiştir (Sabit, 1291:18).

IV.Murad zamanında, 1633 yılında İstanbul'da büyük bir yangın çıkmıştır.Şehrin yarısı yanmış ve ahali arasında birtakım dedikodu yayılmaya başladığı için de kahvehaneler kapatılmış ve tütün içimi de yasaklanmıştır (Sabit, 1291:20).

Yine II.Ahmed'in saltanatında "İstanbul'da azim bir harik vukû' bulub, Ayazma Kapısı'ndan Unkapanı ve Süleymaniye ve Atpazarı mahallelerine kadar olan yerler tamamen muhterik olmuştur" (Sabit, 1291:24).

III.Osman zamanında ise (1754-1757) , Demirkapı'dan başlayan büyük bir yangın 36 saat sürmüş ve İstanbul'un 1/3'ünü yok etmiştir.Ayrıca ahaliden pek çok nüfus da telef olmuştur.

4.4.8. Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin Değerlendirilmesi

Görüldüğü gibi Selim Sabit Efendi, tarih ders kitabında sadece siyasal olayları vermekle kalmayıp; sanatsal, toplumsal ve doğal olayları da vermekte, ayrıca yangın ve deprem gibi felakete de işaret ederek, öğrencilerin bu konuda bilinçlenmelerini sağlamaktadır.Bugün ise, lise tarih ders kitaplarında dahi sosyal tarihin yüzde birlik bir yer tuttuğunu düşünürsek (Yetkin, 1998:180), Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin, zamanına göre ne kadar önemli bir kitap olduğunu daha iyi analiz edebiliriz.Yine, 1995 yılı 5. sınıf Sosyal Bilgiler müfredatında siyasî Osmanlı tarihi mevcuttur; fakat bugün, ilköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler müfredatında Osmanlı tarihi yoktur (Sönmez, 1999:605,606,608,609).

Sabit, padişahların sadece fethedip, savaşan insanlar olmadıklarını da, onların yaptırdıkları nâfia işlerini açıklayarak belirtmektedir.Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin 1291 basımını Sabit yazdığında, Abdülaziz hala sultandır.Onun için, V.Murad'a ve

II.Abdülhamid'e Sabit, bu kitapta değinmez.Bu iki padişah, 1299 tarihli Muhtasar Târih-i Osmânî'de vardır (Sabit, 1299b:38); çünkü 1299'da, II.Abdülhamid hükümdardır.

İlkokul seviyesindeki öğrenciler için yazılmış bu tarih ders kitabında, tarih konularının yaşanan zamana kadar getirilmesi, gerçekten, bundan 130 sene öncesinin tarih eğitimi için övgüye değer bir durumdur.Örneğin, II.Abdülhamid hükümdar iken, onun Kanûn-ı Esasî'yi ilanını yazabilmiştir.Bu tarih kitabının okutulduğu ilkokullarda öğrenciler, şu sorulara dahi yanıt verebileceklerdir:

- Belgradçık Karyesi" isminin nereden geldiği,
- Kahve içiminin neden yasak edildiği,
- Tütün ekiminin ne zaman duyulduğu,
- Osmanlı veraset yasasındaki değişiklik sonucu ortaya çıkan kafes hayatının padişahlar üzerindeki etkilerinin neler olduğu,
- Yeniçeri-halk çatışmasının ilk ne zaman ortaya çıktığı,
- Nûr-ı Osmâniye Camii'ne neden bu ismin verildiği,
- İstanbul'un 1/3'ünün ne zaman yandığı,
- Sultan Ahmed Camii'nin neden önemli olduğu,
- İlk demiryolu yapımına ne zaman başlandığı,
- Padişahların nâfia faaliyetlerinin neler olduğu,
- İstanbul'daki depremin ne kadar zarar verdiği ...

Bu sorulara bugün, tarih ile özel olarak ilgilenmeyen bir öğrencinin yanıt veremeyeceği aşikârdır.İşte bu özellikler bile, Sabit'in tarih ders kitabının ne kadar önemli olduğunun en açık kanıtıdır.

Yine bu kitapta öğrenciler, depremler ve yangınlar hakkında verilen örnekler ile bilgilendirilmektedirler.Sabit, kitabını yazarken herhangi bir kaygı ya da çekinceye sahip olmadığı için, padişahların hakaret ile veya akıl hastalığı dolayısı ile tahttan indirildiklerini de yazabilmiştir.

Bu değerlendirmede sunduğumuz özellikler, Selim Sabit'in sıbyan mektepleri için yazdığı Muhtasar Târih-i Osmânî'de bulunan, fakat bugünkü tarih ders kitaplarında bulunmayan özelliklerdir.

4.4.9. Muhtasar Târih-i Osmânî'nin Öğretimi

Selim Sabit Efendi, tarih öğretiminin nasıl olması gerektiği konusunda şunları belirtmektedir:

“Tarih dersleri hem kırâata medâr olmak ve hem de bazı vukuât-ı mühimmeyi sıbyana belletmek maksadına mebnî olduğundan her dersin ibtidâsında muallim ol dersi hulâsa vechle şâkirdâna hikaye ve takrîr edip ba'dehû risâlede yeri gösterilerek şâkirdân tarafından kırâat olunur. Ber minvâl-i meşrûh okunmuş olan ders ferdâsı günü şâkirdâna takrîr ve hikâye ettirildikten sonra ol dersin hâvî olduğu vukuât-ı mühimmenin esbâb-ı mûcibesiyile târîh-i vukuâ ve mahall ve neticesi hususunda suâl ve cevab tarikiyle şâkirdân ber vech-i âti temrîn edilir.” (Sabit, 1299a:24).

- Devlet-i Osmâniye hangi tarihte ve nerede teşekkül etmiştir?
- Osmanlılar, Rumeli yakasına hangi tarihte ve nereden geçtiler?
- Rumeli Hisarı hangi padişahın zamanında inşaa olunmuştur?
- İstanbul ve Edirne hangi tarihte ve kimin zamanında feth olundu?
- Amerika hangi padişahın zamanında keşf olundu?
- Şam ve Mısır ülkesini hangi padişah feth etti?
- Osmanlılar tarafından Viyana şehri kaç defa muhasara edilmiştir?
- Yeniçeri ocakları hangi tarihte lağv edilib, nizâm çıkmıştır?
- Memâlik-i Mahruse'de demiryolları inşaaasına hangi tarihte bed ve mübaşeret olundu?

(Sabit, 1299a:24-25)

Görüldüğü gibi Sabit, tarih dersinin amacını hem okumayı sağlamak, hem de önemli olayları öğrenciye öğretmek olarak göstermektedir. Bu yüzden, her dersin başında öğretmen, işlenecek konuyu özet olarak öğrencilere hikaye eder ve anlatır. Daha sonra, kitapta konunun yeri gösterilerek, öğrencilerin bu konuyu okumaları sağlanır. Yukarıda anlatıldığı gibi, okunmuş olan ders, ertesi günü öğrencilere anlatıldıktan sonra, o dersin içeriğinde olan önemli olaylar gerekçeleri, oluş tarihleri, yer ve neticeleri konusunda soru-cevap yoluyla, yukarıda örneklerini de verdiğimiz sorular ile işlenir.

Selim Sabit Efendi'nin burada tarihi okuma için -bir Türkçe dersi gibi- malzeme olarak kabul etmesi enteresandır (Baymur, 1954:15). Herhalde bu duruma çok rastlanmadığı da herkesin malumudur.

Sabit, tarih dersinin başında işlenecek konuyu özet olarak öğrencilere hikaye edip vererek; onların, konunun çerçevesini çizmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, öğrencileri derste, yalnız bir izleyici olarak görmemekte, onlara görev vermektedir; çünkü öğrenciler, genel bilgilerine öğretmen anlatması ile sahip oldukları konuyu, kendileri de kitaptan okuyacaklardır. Böylece, bugün bile çağdaş öğretimin temellerinden biri olan öğrenci katılımı da, bir ölçüde sağlanmış olacaktır. Öğrencilerin konuyu anlatmasından sonra da, dersin can alıcı noktaları soru-cevap yöntemi ile öğrencilere kavratılacaktır. Tabii ki burada Sabit'in belirleyici olması, soru sorması, bilgi aktarması onun tarih öğretimi yönteminin geleneksel ile etkileşimli yöntemin izlerini taşıdığını göstermektedir. Fakat, yukarıda belirttiğimiz gibi, hiç

değilse öğrenciyi izleyici olmaktan çıkarması, derste fazla konuşmayıp, öğrencilere sorumluluk vermesi de, “öğrenciye yaptırma metodu”nu kullandığını gösterir. Ancak Sabit’in tarih öğretim yöntemine “geleneksel yöntem” diyemeyeceğimiz de aşikârdır. Genel olarak baktığımızda Sabit’in tarih öğretim yöntemi, günümüzde bilinen 3 öğretim yönteminin de izlerini taşımakla beraber, geleneksel ile etkileşimli öğretim arasında bir yerdedir. Fakat durumu zamanına göre değerlendirdiğimizde, Sabit’in tarih öğretim yönteminin gerçekten modern ve ileri bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Sabit, geleneksel yöntemi büyük ölçüde terk etmiş ve ondan daha iyi bir yöntem olan etkileşimli yöntemle doğru yol almıştır. Elbette ki, Sabit’in aktif öğrenmeyi uygulamasını da bekleyemezdik; çünkü aktif öğrenme bugün bile okullarda hak ettiği yerde değildir.

Selim Sabit Efendi’nin bu dersi öğretmek için, bundan yaklaşık 130 sene öncesinde kendi yöntemini geliştirdiğini ve bunun da hiç değilse geleneksel bir yöntem ile tamamen uyuşmadığını görmek, onun Türk maârifindeki yerini elbette ayrıcalıklı kılmaktadır. Zaten, 1890’lara kadar kimsenin yüz ifadesi ya da bedensel harekete ait direkt görsel bir kayıt bırakmamış olması (Farmer, Knight, 1995:37), görselliğin eğitimde kullanımını sağlayacak bu durumun 1890’lardan önce icra edilememesi ve aktif öğrenmenin de 20. yy.’da şekillenmesi, ayrıca tarih öğretiminde aktif öğrenmenin bir parçası olan filmlerin de daha çok 20. yy.’da gösterilebilmesi elbette, Sabit’in istese de bu yöntemi görsel açıdan kullanamayacağını en açık delilleridir. Bu yüzden, Sabit’in tarih öğretim yöntemini, “zamanına göre ileri bir usûl” olarak değerlendirebiliriz.

4.4.10. Selim Sabit Efendi’nin Emekli Edilmesi

Muhtasar Târîh-i Osmânî’de Selim Sabit Efendi, I. Mustafa için “şuûruna bazı mertebe za’af ve fütûr gelmiş olmağla 3 ay geçer geçmez hal’ olunub...” ve I. İbrahim için de “idârece bazı mertebe uygunsuzluklar vukû bulmağa başladıkda ahâli tarafından hal’ olunub...” (Sabit, 1291:19-21) diyerek bu iki padişahın tahttan indirilmelerinin sebeplerini belirtmiştir. Bu cümlelerin Selim Sabit için herhangi bir zararları mevcut değil iken, farklı padişahlar için benzer kullanımları ise Sabit’in Muhtasar Târîh-i Osmânî kitabının yasaklanmasına ve kendisinin de emekliye sevk edilmesine neden olmuştur. Bu ifadelerin benzer kullanımları ise şunlardır:

Abdülaziz için, “evâhir-i saltanatlarında umûr-ı idâreye bazı mertebe sekte geldiğinden müşarûn-ileyh hal’ olunub yerine Sultan Murad’ı Hâmis iclâs edilmiş ve 1 ay sonra Abdülaziz kendi kendisini telef etmiştir” (Sabit, 1299b:37); V. Murad için,

“Sultan Murad 1293 senesi câlis-i serir-i saltanat olmuş ise de bazı esbâb-ı mücbireden dolayı 3 ay sonra hal’ olunub yerine birâder-i emcedleri Gâzi Sultan Abdülhamid Han Efendimiz Hazretleri izz ve şevketle Taht-ı Âli-i Osmânî’ye cülûs buyurmuşlar...” (Sabit, 1299b:38)

Görüldüğü gibi, I.İbrahim’in tahttan indirilmesine neden olan idarî bozukluklar tabirini Sabit, Abdülaziz devri için kullanmıştır.I.Mustafa’nın tahttan indirilme nedenini “akıl sağlığındaki bozukluklar” , V.Murad’ın indirilme nedenini ise “zorunlu sebepler” şeklinde belirtmiştir.Bunların arasındaki en önemli fark, Abdülaziz’in hal’ edildikten sonra intihar ettiğinin yazılmasıdır.Sabit’in çekinmeden, benzer ifadeleri farklı padişahlar için kullandığı görülmekle beraber, I.Mustafa ve I.İbrahim için kullanılan kelimeler sorun yaratmazken, Abdülaziz ve V.Murad için kullanılanlar Sabit gibi önemli bir maârifçinin hayatını olumsuz yönde etkilemiştir.Aslında Sabit, padişahların boğdurulmasını şehiden vefat olarak yazabilmiş, halkın sultana karşı ayaklanmasına veya yeniçerilerin bir sultana hakaret etmelerine de yer verebilmiştir.Bu bağlamda “ hal’ ” kelimesini çok sık kullanan Sabit’in Abdülaziz veya V.Murad için bu kelimeyi kullanmaması zaten kitabının akışına uymazdı.Fakat “Sultan Aziz” , “Sultan Murad” ve “ hal’ ” kelimeleri II.Abdülhamid’i en çok sinirlendiren 3 kelimedir (Ergin, 1941:682).Sabit’in emekliye sevk edilmesinde, bu 3 kelimenin belirli cümleler içinde kullanılmasının da büyük rolü vardır.II.Abdülhamid’in bu konudaki hassasiyetini ve Selim Sabit’in emekli edilmesine yol açan Abdülaziz ve V.Murad hakkındaki cümlelerini daha iyi değerlendirebilmek için 19.yy.’ın son çeyreğinin başlarındaki tarihsel arka planı yakından incelemek, konunun aydınlanmasına fayda sağlar kanaatindeyiz.

20 Ekim 1872 tarihinde Veliahd Mehmed Murad Efendi, Grand Orient de France’a bağlı “Prodos” isimli bir Fransız mason locası tarafından, yine bu locanın kurucularından olan Louis Amialde’nin evinde, bu locanın diğer bir kurucu üyesi olan Kleanti Skaliyeri tarafından tekris edilmiştir (Umur, 1987:36-37).

8 Aralık 1872’de ise, Veliahd Mehmed Murad Efendi’ye masonluğun 2. ve 3. dereceleri; 8 Kasım 1873 tarihinde ise, 18. derecesi verilmiştir (Umur, 1987:39).Burada Şehzade Murad’ı tekris etmiş olan Kleanti Skaliyeri Bey, V.Murad hal’ edildikten sonra, onu tekrar padişah yapmak için -ileride bahsedeceğimiz üzere- bir komite kuracak olan kişidir.

Bilindiği gibi 1876 senesi, Osmanlı tarihinde 1 yılda 3 padişahın değiştiği tek dönemi ifade eder.Önce Sultan Abdülaziz deli olduğu fetvasıyla hal’ edilmiş, yerine Veliahd Murad Efendi hükümdar ilan edilmiş, fakat delilik kendisinde de görüldüğünden, 3 ay sonra o da hal’ edilerek, Abdülhamid Efendi padişah olmuştur.Fakat V.Murad ile validesi Şevkefza Kadın Efendi, taraftarlarına hariçten mektuplar yazarak saltanat tebdilini istiyorlardı.Bu yüzden Murad’ı tahta çıkarmak, olmadığı surette Avrupa’ya kaçırarak için iki komite

teşekkül etmiş, biri fiilî harekete geçmiş; fakat başarısız olmuş, diğeri ise istişarî şekli fiile geçmeden ortadan kaldırmıştır (Uzunçarşılı, 1944a:71-72).

Fiilî harekete geçen komitenin lideri ise, Genç Osmanlılar'dan Ali Suâvi'dir. Kendisi Galatasaray Sultanisi müdürlüğü de yapmış, fakat 1877'de azledilmiştir. Bunun üzerine, Abdülhamid'in Ruslar'a mukavemet fikrine de sıcak bakmayışı Ali Suâvi'yi Genç Osmanlılar'ın dostu olan V. Murad'ı tekrar hükümdar yapmak için bir cemiyet teşkiline yöneltmiştir. Suâvi Rus işgalinden kaçmış, İstanbul'daki muhacirleri Kırcaali Dağları tarafındaki müslümanlara yardım etmek için bir cemiyet kurduğunu söyleyerek kandırmış ve onları padişahın ihsanını almak üzere Çırağan Sarayı önünde toplamak istemiştir. Bu muhacirler ile de Çırağan'ı basıp, V. Murad'ı kurtarıp, tekrar padişah ilan etmeyi planlamıştır. Sonuçta 20 Mayıs 1878'de Suâvi, Çırağan'ı basmış; V. Murad'ın da sağ koluna girerek, "Yaşa Sultan Murad!" diye bağırıp, sarayda ilerlemeye başlamış, fakat nizamı sağlamak için isyana müdahale eden Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa'nın, başına vurduğu sopa ile yere yığılmıştır. Bundan sonra hareket rahatlıkla bastırılmış; Ali Suâvi de dahil, olayda 21 kişi ölmüş, 30 kişi de yaralı olarak yakalanmıştır. V. Murad da Abdülhamid'in memurları tarafından tevkif edilerek, Yıldız'daki Şâle veya Malta köşküne gönderilmiştir (Uzunçarşılı, 1944a:79-86).

İşte, V. Murad'ı tekrar hükümdar yapmak için Ali Suâvi'nin giriştiği bu fiilî hareket, "Çırağan Sarayı Vak'ası" olarak bilinmektedir. İstişarî hareket ise, Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey komitesidir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Kleanti Skaliyeri, V. Murad'ı tekris eden kişiydi; bu yüzden mason locası V. Murad'ı destekliyordu. V. Murad ve Mithad Paşa taraftarları ise, V. Murad'ın hastalığının geçtiğini rivayet ediyorlardı. II. Abdülhamid zamanındaki Rus Savaşı sebebiyle Rumeli'den gelen göçmenlerin, İstanbul'daki acı halleri ve mali bozukluk da halk arasında hoşnutsuzluk yaratıyordu; bu yüzden mason cemiyetine mensup oldukları anlaşılan ve V. Murad'ı tekrar padişah yapmak isteyen ikinci bir komite Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey komitesi zuhur etmişti (Uzunçarşılı, 1944b:245-247). Komitenin ikinci reisi olan Aziz Bey, Evkaf Nezâreti Senedat Odası'nda memurdu. Zaman zaman evinde V. Murad'ın tahta geçirilmesi hakkında toplantılar yapılırdı (Uzunçarşılı, 1944b:254-255).

Komiteye göre V. Murad iyileşmişti; çünkü Kleanti Paris'ten V. Murad için bir doktor getirip, onu gizlice Çırağan Sarayı'na sokmuş ve tedavi de etkili olmuştu ve sabık hükümdar da taht hakkını istiyordu. Çünkü malum olduğu üzere, Abdülhamid tahta çıkarken biraderi Sultan Murad iyi olduktan sonra saltanatı yine ona vereceğine dair bir senet vermişti ve bu senet de, Mithad Paşa tarafından İngiltere'ye götürülmüştü (Uzunçarşılı, 1944b:261-290). Bu

yüzden Abdülhamid'in, ileride de açıklayacağımız üzere, V.Murad'ı zırdeli olarak göstermesi daha iyi anlaşılmaktadır.

Komite, amacı için Mütercim Rüştü Paşa, Mekke Şerifi Hüseyin gibi üst rütbelilerden yardım istemiş, fakat red cevabı almıştır.Yine de komite üyeleri, Çırağan Sarayı'na su yolu ile sık sık girerek, V.Murad ile görüşmüşlerdir.Kleanti'ye göre de, Sultan Murad sıhhattedir.Ayrıca Kleanti ile Sultan Murad arasında mektuplaşma da su yolcuları vasıtasıyla sağlanmakta ve Sultan Murad'ın isteği üzerine Çırağan'dan çıkarılması ve hükümdarlık hakkının geri alınması da planlanmaktadır (Uzunçarşılı, 1944b:267-274).

Sultan Murad'ı tahta çıkarmak için düşünülen üç girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.Şöyle ki; su yolundan çıkarılma düşüncesi, II.Abdülhamid'in bu yolu kapattırması; duvardan atlatılarak Çırağan'dan çıkarılması düşüncesi, V.Murad'ın kabul etmemesi; deniz yoluyla kurtarılması fikri ise, sahildeki muhafızın kayıkla gelen Kleanti'yi uzaklaştırması üzerine fiiliyata geçmeden iflas etmiştir (Uzunçarşılı, 1944b:277).

Ali Suâvi'nin Çırağan Sarayı baskınından* sonra da, bu baskınla alakadar olanlar aranırken yapılan ihbar üzerine, Temmuz 1878'de Aziz Bey'in evi basılmış ve komitenin birkaç üyesi hariç, diğerleri ele geçirilmiştir.Kleanti Yunanistan'a kaçmış, Aziz Bey ise yakalanmıştır (Uzunçarşılı, 1944b:278-285).Böylece, V.Murad'ın tekrar tahta çıkarılması için başlatılan istişarî hareket de son bulmuştur.Herhalde tüm bu olaylar, Abdülhamid'in neden "hal" , "Abdülaziz" ve "V.Murad" kelimelerinden nefret ettiğini daha iyi açıklamaktadır.Karpat'a (1996:36) göre, "1908" e kadar da Abdülhamid hürriyetleri birer birer yok ederek kendi istibdadını kurmuştur."Fakat Abdülhamid ne kanlı istibdadı ile Türk ve Osmanlı halkına kan ağlatan bir tiran; ne de "ne yaptıysa iyi ve doğru yapmış" olan ulu bir hakandır (Çavdar, 1995:45).Çünkü bu gözlüklerle dönemi ve konuyu aydınlatmaya çalışmak, bizi önyargı tuzağına düşürür.Zaten tarih ders kitaplarında da bunlardan herhangi biri tek tarihsel bakış açısı gibi verilmektedir; fakat bu durum, tarih öğretiminde sonsuz bir ikilem yaratıp, ideolojik bir mücadele ortaya çıkarabilmektedir (Kabapınar, 1998:83).Bu yüzden, biz burada Abdülhamid yönetiminin hangi koşullar ve hangi psikoloji sonucu Selim Sabit Efendi gibi bir maârifçiyi gözden çıkarıp, emekli edebildiğini, bu durumun arkasında ne gibi nedenler olduğunu ortaya koymaya çalışmaktayız.

Bilindiği gibi, 1857 yılındaki Basmahane Nizamnâmesi'nin yerine 1888 yılında Matbaalar Nizamnâmesi getirilmiştir.Bu nizamnâme basımevi açılmasını, kitap basımını, yabancı yayınların ülkeye sokulmasını ruhsata bağlamıştır.Muzır ve edebe aykırı basılı

* bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası" Bellekten Cilt:8 Sayı:29 1944 Ankara s.71-118

eserleri taşımayı, satmayı, dağıtmayı ve bunları topluca üzerinde bulundurmaya suça ortaklık saymıştır (Tanör, 1996:123).

Gazetelerin uymaları gereken esasları belirten gizli yönetmelikte ise; padişahın sağlığından, ürün durumundan, ticaret ve sanayinin gelişmesinden bahsedilmesi isteniyor, “Ermenistan” sözcüğünden ve hükümdarlara karşı yapılan suikastlardan bahsedilmesi ise yasaklanıyordu.Örneğin; “deli” ve “birader” kelimeleri Sultan Murad’ı akla getirdiğinden, suda eritmek anlamına gelen “halletmek” de tahttan indirmek anlamına geldiğinden yasaklanmıştı.Suikast sonucu öldürülen Fransa cumhurbaşkanı Carnot, ABD başkanı Mekinley ve Avusturya imparatoriçesi, sağlık problemleri sonucu ölmüş gibi gösterilmişlerdir (Tanör, 1996:123-124).

Abdülhamid döneminde toplumsal ve siyasal etkileri olabilecek kitaplar da yasaklanmıştı (Çavdar, 1995:50).Zaten yasaklanması gereken kitaplar “makam-ı muallâya hilâfet ve saltanat aleyhine düzenlenmiş kitaplardır” (Akyüz, 1981:503).Bu bilgilere binaen, Abdülhamid devrindeki sansürün çerçevesini de çizebilmekteyiz.Şöyle ki; muhalefeti veya siyasî komploları akla getirebilecek veya hatırlatabilecek yayınlar yasaktı; fakat halkın okumaya karşı duyarlılığını artırabilecek macera, dedektiflik kitapları gibi kitapların çevrilip yayımlanması serbestti; örneğin, Jules Verne’in romanları, Üç Silahşörler gibi kitaplar peynir-ekmek gibi satıyordu ki; Bâb-ı Âlî’den Sirkeci’ye inen yokuş, bu dönemde kitapçılar ile dolmuştu (Çavdar, 1995:50).

İşte, yukarıda çizdiğimiz çerçeveye dahil olan zararlı yayınların toplatılarak yakılması ve sansüre uğratılması görevini de, 1881 yılından itibaren Encümen-i Teftiş ve Muayene Riyaseti üstlenmiştir (Tanör, 1996:123).Bu komisyon ise kitapların basımında veya basımların reddinde mutlak söz sahibidir.Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye ve Mektubî kaleminden Maârif Nâzırı Zühdi Paşa’nın imzasıyla çıkmış bir arz da bunu doğrulamaktadır.Şöyle ki;

“Sene-i hâliya (1309 senesi) Kânûn-ı Sânisî 15’inden nihayetine kadar 16 gün zarfında Encümen-i Teftiş ve Muayenece tedkik ve nezâret-i çâkerî tahtında bulunan komisyonda kiraât ve ta’mik olunub tab’ına ruhsat verilen ve hasb’el icâb red edilen kütüb ve resâilin esamisine mübeyyen defter...”

arz edilmektedir (BBA Y.PRK.MF 3/16, 1311:1).Görüldüğü gibi, Encümen-i Teftiş ve Muayene, kitapların basımında veya bunların basımının reddinde Maârif Nezâreti’ndeki bir komisyon ile beraber gerçek söz sahibi olan kurumdur.17 Nisan 1890 tarihli bu belgeden

Türkçe, Fransızca, Ermenice ve Arapça kitapların red edildiğini anlamaktayız.Red edilen kitaplardan bazıları ise şöyledir:

1. Mikyâs-ı Ceza	Türkçe	Kavânin
2. Tuğlacılar	Türkçe	Hikaye
3. Heyhat	Türkçe	Hikaye
4. Yedi Âlimler	Ermenice	Hikaye
5. İstanbul'un Fethi		
Yahut 17. Muhasara	Türkçe	Tarih

(BBA Y.PRK.MF 3/16, 1311:2)

Yine 5 Şaban 1312 ve 19 Kanun-ı Sani 1310 (31 Ocak 1895) tarihli bir belge, Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin sansürünü şu şekilde göstermektedir:

“1310 senesi Kanun-ı Sanisi İbtidâ'sından 15'ine kadar Encümen-i Teftiş ve Muayenece ve komisyon mahsûsunca ba'del tedkik ve tab'ına ruhsat verilen ve hasbel-icâb red olunan kütüb ve resâili mübeyyen cedveldir.” (BBA Y.PRK.MF 3/51, 1312:1)

Bu cedvelde Atlaslı Osmanlı Coğrafyası ve Osmanlı Coğrafyası gibi kitaplara ruhsat verilmiş iken Arapça, Türkçe ve Rumca bazı kitaplar red edilmişlerdir; red edilenlerden bazıları ise şunlardır:

1. Seyâhat İçinde Seyâhat	Türkçe	Seyâhat kitabı
2. Güzel Gözler	Türkçe	Hikaye
3. Fünûn ve Felsefe	Türkçe	Fünûn
4. Hayat'ül Hayvân	Türkçe	Hayvânât
5. Aksâ-yı Şark Yahud Çin, Japonya, Kore	Türkçe	Coğrafya ve Seyâhat

(BBA Y.PRK.MF 3/51, 1312:2)

Burada görüldüğü gibi, kitabın basımına izin verilmeyeceği zaman komisyon “hasbel-icâb”; yani durumun gereği olarak mazeretini ortaya koymaktadır.Fakat bu “hasbel-icâb”, saltanat ve hilafeti kuşkulandıracak veya onların aleyhine olacak; yani II.Abdülhamid'i endişelendirecek kelime ve cümleleri içermektedir.Yoksa normalde seyahat, coğrafya, hikaye veya fünûn kitaplarının tab'ına neden ruhsat verilmesin?

Böylece Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin ve komisyonun konu ayrımı gözetmeksizin muzır olduğuna karar verdiği hiçbir kitabın tab'ına ruhsat vermediğini açıkça

görebilmekteyiz.Fakat bu Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin önüne her geleni red ettiği anlamına da gelmemektedir.Çünkü; “1312 senesi Haziran’ı ibtidâ’sından sene-i merkume Eylül’ü nihayetine kadar 4 ay zarfında Encümen-i Teftiş ve Muayene’ce ve komisyon mahsusunca ba’del tedkik tab’ına ruhsat verilen ve hasb-el icâb red edilen kütüb ve resâili mübeyyen cedvelde...” (BBA Y.PRK.MF 3/64, 1314:1) basımına izin verilen kitaplar kozmopolit bir mozaîği beyan etmektedir.Şöyle ki; 25 Şaban 1314 (29 Ocak 1897) ve 16 Kanun-ı Sani 1312 mühürlü bu belgede şu gibi kitapların basımına ruhsat verilmiştir:

1. İlk Kıraât	Türkçe	Lisân-ı Türkî Kıraât
2. Terbiye-i Etfal	Türkçe	Lisân-ı Türkî Kıraât
3. Almanya ve Amerika Ta’lim ve Terbiyesi	Türkçe	Fen, Ta’lim ve Terbiye
4. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi	Türkçe	Seyahatnâme
5. İmtihan Cedveli	Türkçe	Kavânin
6. Yazı Muallimi	Türkçe	Lisân-ı Türkî Hat
7. Kıraât	Fransızca	Lisân-ı Fransevî Kıraât
8. Yeni Usûl Kıraât	Fransızca	Lisân-ı Fransevî Kıraât
9. İncil	Bulgarca	Hıristiyanlık
10. Târîh-i Mukaddes	Rumca	Hıristiyanlık Tarihi
11. Terzilik Rehberi	Rumca	Terzilik San’atı
12. Terbiye Dersleri	Ermenice	Ahlâk-ı Hıristiyanîye
13. Hıristiyan Kilisesi Tarihi	Ermenice	Hıristiyanlık-Tarih
14. İdare-i Mekâtib	Ermenice	Ermeni mekteplerinde Usûl-ı Tedris

(BBA Y.PRK.MF 3/64, 1314:1-5)

Görüldüğü gibi, genel olarak eğitim ve din kitapları Encümen-i Teftiş ve Muayene’den basım izni alabilmektedir.Fakat en önemli ve belki de tek şart, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hilafet ve saltanat -II.Abdülhamid- aleyhine düzenlenmemiş kitaplardan olmak, siyasal ve toplumsal çalkantılara neden olmamak, “Abdülaziz”, “hal’ ” ve “V.Murad” kelimelerini yanlış kullanmamak, belki de hiç kullanmamaya çalışmak; yani sansürün kurallarına uygun hareket etmektir.

Bu şekilde davranıldığı takdirde Türkçe, Arapça, Rumca, Ermenice, Bulgarca, Türkçe-Farsça, İspanyolca-Fransızca, Rumca-Türkçe, Rumca-Fransızca, Türkçe-Bulgarca,

Fransızca-Rumca, Türkçe-İngilizce, Ermeni harfli Türkçe vb. her dilde kitap tab'ı için ruhsat alınabilmektedir (BBA Y.PRK.MF 3/64, 1314:1-5).Fakat aksi takdirde; yani Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin sansürüne uygun hareket etmemek, Selim Sabit Efendi gibi bir maârifçinin dahi emekliye sevk edilmesine neden olabilmektedir.

İşin ilginç tarafı, "Muhtasar Târîh-i Osmânî" adlı kitabı sansüre uğrayan ve bu yüzden de daha sonra emekli edilen Sabit Efendi'ye "1304 (1886) senesi Sâferinin 26'sına müsâdif 1302 senesi Teşrin-i Sâni'sinin 12 'sinde yine ol mikdar maâş (4000 gurus) ve becâyîş sureti ile Encümen-i Teftiş ve Muâyene Riyâseti tevcih buyurulmuştur"(BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).Yani Sabit, sansür kurumunun başında iken kendi kitabı sansüre uğramış ve daha sonra da azl edilmiştir.Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin 37. sayfasındaki yukarıda bahsettiğimiz Abdülaziz'e dair verilen bilgilerin yanlış ve bunları yazmanın da suç olduğu Yıldız Saray-ı Humâyunu Başkitabet Dairesinden Başkatip Süreyya vasıtasıyla 8 Rebiülevvel 1305 (24 Kasım 1887) tarihinde sadarete şu şekilde duyurulmuştur:

"Selim Sabit Efendi tarafından sıbyan mekteplerine mahsus olmak üzere tertib ve te'lif edilmiş olan Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin 37. sahifesinde cennet-mekân Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin zaman-ı saltanatlarından bahs edildiği sırada selâfın-i izâm hazerâtının unvân-ı me'âlî nişânlarıyla gayr-ı mütenâsib ta'birât ile 'Abdülaziz'in evâhir-i saltanatlarında umûr-ı idâreye bazı mertebe sekte geldiğinden müşârün-ileyh hal' olunub yerine Sultân Murad'ı Hâmîs iclâs edilmiş ve bir ay sonra Abdülaziz kendi kendisini telef etmiştir' fıkrası muharrer olub cennet-mekân-ı müşârün-ileyh hazretlerinin hengâm-ı saltanatlarında Devlet-i Âliyye'nin i'tilâ'yı şân ve şevket ve bâ husûs kuvâ-yı berriye ve bahriye-i şâhânenin tezyîd-i satveti emrinde masrûf olan himem ve mesâî-i mahsûsası kabil-i inkâr olmamasıyla müşârün-ileyh hazretlerinin evâhir-i saltanatlarında umûr-ı idâreye sekte geldiği sözü bed-hâhanı taraflarından tertib ve tasnî' edilmiş iftirâ-yı mahz olduğu gibi' bir ay sonra kendi kendisini telef etmiştir sözü dahi külliye mugayir-i hakikat olub çünkü müşârün-ileyh hazretlerinin bed-hâhanı taraflarından şehid edildiği zaten cümlece mâ'lûm iken bu fazâhat ve denâeti irtikâb eden canilerin adliyece usûl ve nizâm-ı dairesinde icra kılman muhâkeme-i aleniyye de tâyıan vuku'bulan ikrâr ve i'tirâfları üzerine muhakeme-i cinayet ve temyizce mahkumiyetleri... hey'et-i tedkikiyenin huzurlarında dahi cürm ve cinayetlerini mükerreren itirâf eylemeleri bu hakikati tamamıyla isbat edib müşârün-ileyh hazretlerinin kendisini telef eylediği sözünün sarf-ı iftirâ olduğu mertebe-i tahakkuk ve asl olmuş..." (BBA İ.DH 83132, 1305:1)*

Görüldüğü gibi, Selim Sabit'in Abdülaziz'in hal' edilme nedeni olarak idarî işlere sekte geldiğini belirtmesi, Yıldız tarafından kesinlikle red edilmekte, aksine devletin şan ve şerefine yükseltilmesi, kara ve deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi için Abdülaziz'in emek

*Bu ve İ.DH 84692 vesika no'lu belgeler daha önce Ali Birinci tarafından kullanılmıştır.Ayrıca, Sabit'in emekli edilmesi hakkında Ali Birinci'nin bir makalesi de vardır.Konu hakkında bkz. Ali Birinci "Bir Kaderi Değiştiren Kitap:Selim Sabit Efendi ve Eseri 'Muhtasar Târîh-i Osmânî' " Dergâh Dergisi, sayı:15, 1991, s.18-19.Araştırmamızda, bu makale ve kaynakçasından da faydalanılmıştır.

harcadığı ve mesai yaptığı ifade edilmektedir. Herhalde bunun dayanağı olarak da Abdülaziz zamanında “İdâre-i Aziziye” adıyla kurulan ve bugün “Devlet Denizyolları” adını alan kurum da düşünülmüş olmalıdır (Devellioğlu, 1970:681).

Bu durumda, idarî işlere sekte geldiğini belirtenler kötü niyetli kişilerdir ve bu ithamları da iftiradır. Ayrıca Abdülaziz’in 1 ay sonra intihar ettiği de gerçek dışıdır; çünkü Sultan, herkesin bildiği gibi şehit edilmiştir. Ayrıca alenî olarak kurulan mahkemede katiller, suçlarını da itiraf etmişlerdir. Böylece cinayet ve temyiz mahkemesince mahkum edilmişlerdir. Katillerin cinayetlerini itiraf etmeleri Abdülaziz’in “intihar ettiği” sözünün iftira olduğunu da bir gerçek olarak ortaya çıkarmıştır. O zaman Yıldız’a göre Sabit, yanlış ve zararlı bilgiler vermektedir. Selim Sabit’in Muhtasar Târîh-i Osmânî’deki diğer yanlışı da Yıldız’a göre şudur:

“Abdülaziz’in ölümü hal’inin haftasında vuku’ bulmuş olduğu gibi, velî-ni’met-i bi-minnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin biraderlerinin dahi (V.Murad) mübtelâ olduğu illet-i dimâğiyyeden dolayı burada bulunan ve sûret-i mahsûsada Avrupa’dan celb edilen en meşhur ve hâzık etıbbâ ma’rifetiyle üç mah müddet kemâl-i i’tinâ ile muâyene ve tedâvi eylediği hâlde fi-mâba’d kesb-i ifâkat edemeyeceği ol bâbda etıbbâ tarafından bi’l-ittihâd fenni raporlarla beyan kılınması üzerine mecnûn-ı mutbik olduğuna hükm-i şer’î lâhik olarak binâ’-enaleyh mûnhal’i olduğu resmen i’lân edilmiş olduğu hâlde bu husûsda dahi ‘esbâb-ı mücbire’ gibi ta’birât-ı mübheme isti’mâl ve pek yakın zamanın vukuât-ı meşhûre ve ma’lûmesi hakkında bu derecelerde hilâf-ı vâki’ ma’lûmat-ı târîhiye ihdâ kılınması müceb-i teessûf-i âlî olarak etfâl-i Osmânîye ezhânının bu misillü yalan yanlış rivâyâtla taglît edilmemesi için mekâtib’de tedris olunacak kitablâr mündericâtının sıhhatine Maârif Nezâretince...” (BBA İ.DH 83132, 1305:1).

Selim Sabit Efendi, yukarıda belirttiğimiz gibi, öğrencilere “Yıldız’a göre” yanlış bilgiler vermektedir. Yani Abdülaziz tahttan indirildikten 1 ay sonra değil, 1 hafta sonra; intihar değil, cinayet sonucu vefat etmiştir. Ayrıca V.Murad akıl hastası olmuş, tedavisi için Avrupa’dan en iyi doktorlar getirilmiş, 3 ay süresince tedavi edilmiş, fakat bu hastalıktan kurtulamayacağı bilimsel raporlarla oy birliği ile beyan edilmiştir ve V.Murad’ın akıl hastası olduğu da resmen ilan edilmiştir. Bu yüzden, Sabit tarafından V.Murad’ın tahttan indirilişinde “zorlayıcı sebepler” tabirinin kullanılması, bilinen gerçeklere aykırıdır. Ayrıca bu yanlış, Osmanlı öğrencilerinin zihinlerini de yanıltabilecektir.

Ortada böyle bir durum var iken ve öğrencilerin zihinlerinin yanlış bilgilerle yanıltılmaması gerekirken, bu da maârif memurlarının vazifesi iken, nasıl olmuştur da Muhtasar Târîh-i Osmânî’nin tab’ ve neşrine ruhsat verilmiştir? Ya da Selim Sabit Efendi’nin başkası tarafından yazılmış bir kitabın hatasını kendisinin düzeltmesi ve ihtâr etmesi

gerekirken, böyle yanlışları içeren bir kitabı kendi adına Sabit nasıl bastırabilmiştir? (BBA.YEE 5/61, 1305:2)

İşte bunlar, Yıldız Sarayı'nın Sabit'i suçladığı sorulardır.Cevab ise, Sabit Efendi'nin kötü niyet ile hareket ettiği ve bu kitabı görüp de göz yuman maârif memurlarının da suç ortak olduğudur.O zaman, kitap toplattırılarak yanlışları düzeltildikten sonra, padişaha sunulacak ve bu işte "sû'i-niyetleri tesbit edilenler hakkında muâmele-i lazımenin icrâ'sı" yapılacaktır (BBA. İ.DH, 83132, 1305:2).

Burada, Sabit'in kitabı din, mezhep ve devlet ve memleket menfaatine muhalif kitaplar ile aynı kefeye konulmuştur.Bundan sonra bu gibi kitapların basımına izin verenlerin veya bunları neşr edenlerin ihtilalci olarak muamele görecekları de belirtilmiştir (BBA.YEE 5/61, 1305:2).

Böylece Sabit'in kitabının muzır olduğu, Yıldız Sarayı'ndan sadarete bu şekilde bildirilmiştir.Bu belgelere dayanarak II.Abdülhamid ve Selim Sabit arasındaki görüş farklılıklarını şu şekilde belirtebiliriz:

-Abdülaziz'in Ölümü:

Selim Sabit Efendi: Hal'edildikten 1 ay sonra intihar ettiğini belirtir.

II.Abdülhamid: Tahttan indirildikten 1 hafta sonra öldürüldüğü görüşündedir.

-V.Murad'ı Hal'i:

Selim Sabit Efendi: Zorlayıcı sebeplerden dolayı V.Murad'ın hal' edildiğini belirtir.

II.Abdülhamid: Akıl hastası olduğu için indirildiğini kabul eder.

-Abdülaziz'in Hal'i:

Selim Sabit Efendi: İdarî işlere sekte geldiği için indirildiği kanaatindedir.

II.Abdülhamid: Bu düşüncede olanları kötü niyetli kişiler olarak niteler.Abdülaziz'in kara ve deniz kuvvetlerini geliştirdiğini, döneminde herhangi bir bozukluk olmadığını düşünür.

Görüldüğü gibi Sabit'in görüşleri, Yıldız Sarayı'nın görüşleriyle karşıtlık içerisindedir.Özellikle Abdülaziz'in ölümü konusunda Sabit, Abdülhamid'den, bürokrasiden ve hatta İstanbul halkından da farklı düşünmektedir (Birinci, 1991:19).Meclis-i Mebûsan'ın kapalı olduğu bu dönemde, Fransa'da eğitim görmüş modern bir eğitimci olan Selim Sabit Efendi'nin dünya görüşünün yönetim ile zıt olması, herhalde pek de tuhaf karşılanacak bir durum değildir.

Yukarıda bahsettiğimiz başkatip Süreyya'nın kaleme aldığı 8 Rebî-ül-evvel 1305 (24 Kasım 1887) tarihli belgede Muhtasar Târîh-i Osmânî ve Selim Sabit ile ilgili durumun soruşturulması da istenmekteydi ve kötü niyeti ortaya çıkanlara da gereken muamele

yapılacaktı.İşte bundan 12 gün sonra, 20 Rebî-ül-evvel 1305 (6 Aralık 1887) tarihinde II.Abdülhamid'in genel sekreteri Süreyya Paşa'nın kaleme aldığı tezkîrede soruşturmanın tamamlandığı görülmektedir (BBA. İ.DH 83089, 1305:1).

Bu belgedeki bilgilere göre durum, Maârif Nezâreti'ne sorulmuş ve Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin Yahudiler tarafından üç kere ruhsatsız, gizlice basımının yapıldığı ve bunun da nezâretçe yasaklanmadığı öğrenilmiştir (BBA İ.DH 83089, 1305:1).Oysa, risalelere verilen iznin geçerli kaideleri, değiştirilsin ya da değiştirilmesin, veya vakti belli olsun ya da olmasın, basılacak risalelerin her defasında her bir nüshâsının emir gereği nezâretçe görülüp, içeriğinin uygun olduğunun onaylanması gerekmekte idi.Bu, 1868 senesinden beri basımına izin verilmiş olan risaleler için de geçerli kılınmıştı.Ayrıca durum, gazetelerde de ilan şeklinde çıkmıştı.Zaptiye Nezâreti de bu konuda yetkili kılınmıştı.Zaptiyeden bir memur ile maâriften bir memur, basımevlerini daima teftiş etmekte ve ruhsatsız basımları da engellemekteydiler (BBA.Y.A.HUS 166/117, 1298:1).Fakat Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin bu içerikle üç defa izinsiz basımı engellenememiştir; bu olay açığa çıktığında da Sabit Efendi, belki de bu durumu engellemekle vazifeli en önemli kurumda; Encümen-i Teftiş ve Muâyene'de görevliydi.

Bu durum da, daha önce belirttiğimiz Kleanti-Skaliyeri-Aziz Bey komitesi, Ali Suavî'nin Çırağan Vakası gibi olayların ve Abdülaziz'in ölümünün intihar mı, cinayet mi olduğunun tartışıldığı ve II.Abdülhamid'in de bu gibi sebeplerden dolayı belli çekincelere sahip olduğu bir dönemde II.Abdülhamid tarafından Sabit Efendi'nin emekli edilmesiyle neticelendirilmiştir.Fakat önce Selim Sabit Efendi "1305 senesi Rebî-ül ahirinin 19'unda (3 Ocak 1888) vâkı' 1302 senesi Kanun-ı Evvelinin 22'sinde riyâset-i mezbûreden* azledilmiştir"(BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297:260).

11 Şevval 1305 (21 Haziran 1888) tarihinde de başkatip Süreyya Paşa tarafından Maârif Nezâreti'ne "Maârif Nezâreti Encümen-i Teftiş ve Muâyene Reis-i Sâbıkı Selim Sabit Efendi hazretlerinin şehri 1598 gurus maâşla icrâ-yı tekâüdü istizânına dair" bir belge yollanmıştır (BBA İ.DH 84692, 1305:1).

Sonuçta, Selim Sabit'in "1307 senesi şehri şa'ban-u'l mu'azzamının 9'unda (30 Mart 1890), 1598 gurus maâş ile tekâüdü icrâ olunmuşdur" (BBA Sicill-i Ahvâl Defteri, 1297: 260).II.Abdülhamid döneminde "merkezin değerleri ile adamakıllı doldurulmuş sadık ve yetkin devlet seçkinleri yetiştirme" eğitim politikası üzerindeki temel vurguydu (Deringil, 2002:104).Selim Sabit Efendi'nin emekli edilmesinin ardında, bu vurguya uygun hareket etmemenin izleri görülmektedir.Emekli edildikten sonra kendisine, Darümuallimîn'de

*Encümen-i Teftiş ve Muayene Riyâseti'dir.

öğretmenlik yapmaktan başka bir görev de verilmemiştir (Akyüz, 2000:20).Oysa, 1878-1879 yıllarında Maârif-i Umûmiye Meclisi'nde azâ olarak beraber çalıştığı Aristoklis Efendi, 1893 yılında hizmetinin karşılığı olarak, 500 guruş maaş zammı almıştır (BBA. İrade Maârif, 1310:1).

Görüldüğü gibi, Osmanlı eğitimine hizmet etmiş olan iki önemli şahsiyetten biri, siyasi nedenlerle emekli edilirken, diğeri hizmetinin karşılığında maaş artışı ile ödüllendirilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SELİM SABİT EFENDİ’NİN ÖĞRETMENLER ÜZERİNDEKİ ÖNCÜ ROLÜ VE OSMANLI MAÂRİFİNE HİZMET VE KATKILARI

5.1. Öncü Rolü

Osmanlı Devleti, sıbyan mekteplerinin düzenlenmesi ve ihtiyaca uygun bir hale getirilmesi için, kabul edilmesi gereken tedbirleri görüşmek ve bu konuda bir lâyiha kaleme almak üzere Meclis-i Kebîr-i Maârif ilmiye ve idare dairelerinden toplam dört kişinin katılımıyla, Nisan 1870’de bir Islah-ı Mekâtib Komisyonu oluşturmuştur (Takvîm-i Vakayi’ 6 Safer 1287:1). Bu komisyon, İstanbul’daki mevcut mekteplerin hali hazırdaki durumlarını incelemek ve onları şimdiki medeniyetin ihtiyaçlarına uygun bir hale getirmek konusunda gereken tedbirleri görüşerek, öğrencilerin eğitim ve öğretimleri hakkında muasır medeniyete uygun “Rehnümâ-yı Muallimîn-i Sıbyan” adıyla bir kısa kitap kaleme almış ve bunu Maârif Nezâreti’ne takdim etmiştir. Maârif Nezâreti de bu eseri onaylamıştır* (Takvîm-i Vakayi’ 6 Safer 1287:2). Daha önce de belirttiğimiz gibi, Selim Sabit Efendi de Meclis-i Kebîr-i Maârif üyesi olduğundan, komisyon aracılığı ile eserini Maârif Nezâreti’ne sunmuş ve resmî kitap olarak kabul ettirmiştir ki; daha sonra Selim Sabit Efendi “Rehnümâ-yı Muallimîn” adlı bu eseri, defalarca kendi adına neşr etmiştir.

Kitabın Maârif Nezâreti tarafından kabulünün duyurulmasından 7 gün sonra; yani 14 Mayıs 1870 yılında, Takvîm-i Vakayi’de “İlm-i Terbiye-i Etfâl” adlı bir yazı yayımlanmıştır. Burada, eğitim ve öğretim arasında fark olmadığı zannının yanlış olduğu, eğitimin öğretime göre daha geniş olup, onu içerdiği belirtilmiş; öğretmenin, öğrencinin hafızasının kuvvetlenmesine ve onun okumasına dikkat etmesi gereği belirtilmiş; öğretmenlerin öğrenci eğitimine dair görevleri açıklanmıştır. Ayrıca ileride bir “Terbiyet’ül Etfâl” kitabının yazılmasının düşünüldüğü de belirtilmiştir (Takvîm-i Vakayi’, 13 Safer 1287:3). Bu yazının devamı ise 18 Mayıs 1870 tarihinde yine, Takvîm-i Vakayi’de yayımlanmıştır. Burada da dört çeşit öğretim yöntemi olduğu; bunların ise usûl-ı infirâdiyye, usûl-ı mütekâbile, usûl-ı müttehîde ve usûl-ı muhtelîte oldukları belirtilmiştir. Daha sonra da sıbyan mekteplerinin fizikî şartlarına -bahçeli ve bol pencereli olmalarına, araç ve gereçlerinin tam olmasına- değinilmiştir (Takvîm-i Vakayi’, 17 Safer 1287:3).

* Ayrıca konu hakkında bkz. Aziz Berker, Türkiye’de İlköğretim, Ankara 1945, Milli Eğitim Basımevi s.86

Bu fikirler, Selim Sabit Efendi'nin eğitim görüşleriyle örtüşmekle beraber, yazının altında yazarının imzası olmadığı için, bu düşünceleri kimseye hasredemeyiz. Fakat devletin resmî gazetesinde Rehnümâ-yı Muallimîn-i Sıbyan'ın kabulünden hemen sonra ona uygun bilgilerin bulunması, Osmanlı öğretmenlerinin Rehnümâ-yı Muallimîn'deki eğitim sistemine hazırlandıklarının en açık göstergesidir. Yine, Selim Sabit'in öğretim yöntemlerine yer verilmesi, daha sonra bir çocuk eğitimi kitabının yayımlanmasının düşünüldüğünün belirtilmesi ve Sabit'in de Rehnümâ-yı Muallimîn'i yayımlaması, bu eserin Maârif Nezâreti'nce resmen tasdik edilmiş olması ve dönemin öğretmenleri için rehber kitap olarak belirlenmesi, Sabit Efendi'nin Osmanlı öğretmenleri üzerindeki öncü rolünün resmî yoldan kabul edildiğinin ispatıdır.

Bu bilgilerden sonra Selim Sabit Efendi'nin "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eğitim bilimi kitabının içeriğini tahlil etmek ve bu konuya bağlı olarak onun eğitim görüşlerine yer vermek, onun öğretmenler üzerindeki öncü rolünün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

5.1.1. Öğretim Yöntemleri

Selim Sabit Efendi öğretim yöntemini, "öğrencinin iyi bir şekilde idare edilmesiyle talep edilen bilimleri az zamanda anlatma ve öğretme ilmi" olarak tanımlar (Sabit, 1299a:4). Bu ilimi ise, usûl-ı infirâdiyye, usûl-ı ictimâiyye ve usûl-ı mütekâbile olmak üzere başlıca 3 kısma ayırır:

5.1.1.1. Bireysel Öğretim

Bu yöntemde öğretmen, öğrencileri teker teker yanına çağırarak, ayrı ayrı ders verir. Mevcudu kalabalık olmayan sınıflarda bu yöntem uygulanabilirse de; kalabalık sınıflarda uygulanması mümkün değildir. Zaten bu yüzden de, bu yöntemin okullarda uygulanmasından vazgeçilmiştir (Sabit, 1299a:5).

Öğretmenin, bir öğrenciye en az 15 dakika ders vermesi gerektiğine göre, 50-60 mevcudu olan bir sınıfta bu yöntem ile nasıl öğretim yapılabilir? Ayrıca, öğretmen bir öğrenciye ders verir iken diğerlerini denetleyemeyeceğinden, sınıfta düzen bozulacaktır (Sabit, 1299a:5). Ancak çok külfetli olan bireysel öğretime hükümet fedakarlık eder ve bir sınıfta 10 öğrenciden fazlasının bulunmasına izin vermezse geçilebilir. İşte o zaman öğretmen, öğrencilere tek tek ders verebilir; diğerleri de ayrıca bu dersi dinleyebilirler (Rıfat, 1925:1345).

Selim Sabit Efendi, uygulamadaki güçlüklerden ve ekonomik problemlerden dolayı bu öğretim yönteminin tam olarak hayata geçirilemeyeceği kanaatindeydi.

5.1.1.2. Toplu Öğretim

Toplu öğretimde öğrenciler, tahsil senelerine uygun olarak sınıflara ayrılırlar.Öğretmen ise, bu öğrencileri sınıf sınıf huzuruna çağırarak ders verir.Bu yöntemde öğrencilerin yaş ve kavrayış düzeylerine bakılmayıp, sınıflar senelere göre düzenlenip, dersler toplu olarak verileceğinden öğrenciler, okunan derslerden eşit olarak faydalanamazlar (Sabit, 1299a:5-6).Bu yöntemde ayrıca çocuklar, gençler kadar kendi başlarına hareket edebilecek kabiliyete sahip olmadıklarından, öğretmen mümkün mertebe öğrenciler ile bireysel olarak da ilgilenmelidir (Cevdet, 1341:363).Zaten öğrencilerin kavrayış ve zekaları farklı olduğundan, bu yöntemde derslerden bir kısım öğrenci fayda sağlayacak, diğer bir bölümü de hiçbir şey öğrenmeden, sene sonuna kadar boşa zaman kaybetmiş olacaktır.Bu yüzden bu yöntemin, okullarda kullanılması uygun değildir (Sabit, 1299a:6).

5.1.1.3. Karşılıklı Öğretim

Karşılıklı öğretimde öğrenciler, tahsil yıllarına göre sınıflara ayrıldıktan sonra her sınıfa üst sınıftan 1-2 müzakereci tayin edilir.Dersleri de bu müzakereciler verirler.Öğretmen ise, okulun nizamına bakar ve müzakerecilere ders verir (Sabit, 1299a:6).

Bu yöntemde öğretim görevi tamamen müzakerecilere verildiğinden öğretmen, öğrencilerin tahsil durumlarını takip edemez.Bu sebeple, karşılıklı öğretim yönteminin okullarda uygulanması, öğrencilere fayda sağlamaz.Bunun yanı sıra müzakerecilerin de yeterli bilgiye sahip olmadıkları düşünülürse, verilen derslerin okulca hedeflenen ilerlemeyi getirmeyeceği açıktır (Sabit, 1299a:6).

Selim Sabit Efendi, yukarıda belirtilen 3 öğretim yönteminin de ifade edilen olumsuz etkileri nedeniyle sıbyan mekteplerinde kullanılmasını uygun görmez.Bu yüzden, bahsedilen 3 metodun da olumlu bazı yönlerini alarak “usûl-ı cedîde” adıyla öğretimde çığır açan yeni bir yöntem önerir ki; usûl-ı cedîde, defalarca tecrübe edilmiş ve bu yöntemin istenilen amaca da uygun olduğu ispatlanmıştır (Sabit, 1299a:7).

5.1.2. Usûl-ı Cedîde

Selim Sabit Efendi'nin “usûl-ı cedîde” adını verdiği bu yöntemde öğretim, şu aşamalardan geçilerek yapılır:

Öğrenciler tahsil yılları adedince sınıflara ayrılırlar.Sınıflar da birtakım şubelere ayrılır.Her sınıfa bir sınıfbaşı, her şubeye de üst sınıftan ya da o sınıfın seçkin öğrencilerinden biri, müzakereci olarak tayin edilir.Okulun düzeni, sınıfbaşılar ile sağlanır.Dersler ise, öğrencilere müzakereciler tarafından hazırlattırılır.Öğretmen de,

öğrencileri şube şube huzuruna çağırarak kendisi ders verir (Sabit, 1299a:7-8). Ayrıca, sıbyan mektepleri 4 yıl olduğu için, öğrenciler 4 sınıfa ve yeteri kadar şubeye, yaş ve anlama kabiliyetlerine göre bir şubede 8 kişiden fazla olmamak koşuluyla ayrılacaklardır. Öğrenciler ve müzakereciler, sıralarında düzenli bir şekilde oturacaklardır. Eğer öğrenci toplamı 50 kişiyi geçer ise, 1 öğretmen yeterli olamayacağından, öğretmenin görevlendirdiği bir kişi, 1. ve 2. sınıfları; öğretmen ise 3. ve 4. sınıfları okutacaktır (Sabit, 1299a:7-8).

Görüldüğü üzere Selim Sabit Efendi, bugün de olduğu gibi, öğrencileri sınıf ve şubelere ayırmış, onların anlama kabiliyetlerini ve yaşlarını bu konuda kıstas olarak kullanmış, sınıfların kalabalık olmamasının önemine değinmiş, öğrencilere müzakereciler nezaretinde derslerini hazırlattırarak, onların -hasırda ya da minderde değil- sıralarda oturmalarını sağlamış ve var olan üç öğretim yöntemini de sentezleyerek, yukarıda özelliklerini verdiğimiz “usûl-ı cedîde” ’yi ortaya koymuştur. Selim Sabit’in şekillendirdiği bu yöntem, devrin geleneksel öğretim metotları karşısında hiç şüphesiz Sabit’in ifadesiyle, “bir çığır açmıştır” (Sabit, 1299a:7). Zaten Sabit Efendi, 1862 yılında Fransa’dan döndükten sonra Süleymaniye’de bir taş mektepte bizzat kendisi, usûl-ı cedîd üzere öğretim vererek sıbyan mekteplerinde bu hareketi başlatan kişi olmuştur. Şimdi, bu pratik faaliyetlerini ve eğitim görüşlerini bir eğitim bilimi kitabı haline getirip, Osmanlı öğretmenlerinin hizmetine sunmuştur. Bu hizmet gerek öğretmenler, gerekse Osmanlı eğitim sistemi tarafından hiç şüphesiz benimsenmiştir; çünkü bir süre sonra usûl-ı cedîdenin uygulandığı okullar usûl-ı cedîde -iptidâî mektepler- ve uygulanmadığı okullar da usûl-ı atika -sıbyan-mahalle mektepleri- şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuşlardır* (Berker, 1945:87).

5.1.3. Ders Programı

4 yıllık sıbyan mekteplerinin;

I. sınıfında Elifbâ, Kurân-ı Kerîm, Ahlâk, Hesab-ı Zihnî, Yazı dersleri okutulmalıdır (Sabit, 1299a:10).

I. sınıf öğrencilerine günde 1, en fazla 2 ders verilmelidir. Derslerin süreleri ise 30 dakika; en fazla 45 dakika olmalı, bir kitap tamamen okunmadan diğer kitaba başlanmamalıdır (Sabit, 1299a:9).

II. sınıfta Kurân-ı Kerîm, İlm-i Hâl, Ma’lûmât-ı İbtidâiyye, Ta’dâd ve Terkim, Hatt-ı Sülûs dersleri okutulmalıdır.

III. sınıfta Kurân-ı Kerîm, Tecvîd, Târih-i Enbiyâ’ , A’mâl-i Erbaa, Hatt-ı Nesih dersleri okutulmalıdır.

* Bunda tabii ki, okuma yazmanın “usûl-ı cedîd” e göre öğretilmesinin de büyük etkisi vardır.

IV. sınıfta ise Kurân-ı Kerîm, Coğrafya, Târih-i Osmânî, Sarf-ı Türkî, Hatt-ı Rika' dersleri okutulmalıdır. (Sabit, 1299a:10)

II. , III. ve IV. sınıflarda günde 2; en fazla 3 ders verilmeli, bir dersin süresi ise 45 dakika olmalıdır. Geriye kalan vakitler ise teneffüs ve müzakereye ayrılmalıdır (Sabit, 1299a:9).

Selim Sabit Efendi, yaşanan dönemde her sıbyan mektebinde genelde tek öğretmen olduğunu bildiğinden, bir sınıfın öğrencilerine ders verilirken, diğer sınıf öğrencilerinin de yazı veya hesap konularını çalışmalarını ve sınıflarının da bunlara nezaret etmelerini istemektedir (Sabit, 1299a:9).

Öğretmenin önünde bir sıra, yanında da talîm levhası bulunacaktır; bu tahta üzerinde öğretmen, Kurân ve İslâm kaideleri dışındaki tüm konularda işlem -yaz-boz- yaparak, usûl-ı cedîd üzere derslerini işleyecektir (Sabit, 1299a:9).

Selim Sabit Efendi'nin tahtada yapılacak işlemleri belirtirken dinî derslere ait olanları muaf tutması şüphesiz, daha önce Süleymaniye'de bir taş mektepte uyguladığı modern yöntem ve oluşturduğu çağdaş sınıf yüzünden hocalar tarafından Şeyhülislâm'a şikayet edilmesinin, bunun üzerine olayın padişah tarafından duyulmasının ve Abdülaziz'in de Sabit Efendi'ye "birdenbire değil, tadrîcen terakki edelim, efkâr-ı umûmiyeyi de unutmayalım" mesajını iletmesinin sonucudur (Rıfat, 1925:1352).

Bu mesaja uygun olarak geçen zamanda Sabit, modern fizikî şartlara sahip sınıf profilini resmen Maârif Nezâreti'ne onaylatmış ve bunları içeren eğitim bilimi kitabını da öğretmenlere rehber olarak bastırabilmiştir. Fakat hocaların din konusundaki hassasiyetlerini bildiğinden, padişahın mesajını da dikkate alarak, tahtada dinî konuların yazılıp çizilmesine temkinli yaklaşmıştır. Zaten 1847 yılındaki talimatnamede de öğrencilere yazıp çizmeleri için birer taş tahta verilmesi öngörülürken, softaların tepkisi ile karşılanmaması için de "Mekke, Medine vesair Arabistan havalisinde olduğu gibi" ibaresi bulunmaktadır; fakat bu topraklarda taş tahta kullanılmamaktadır (Atuf, 1930:100-101).

Selim Sabit Efendi'nin hazırladığı ders programı, Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin sıbyan mektepleri ders programını içeren 6. maddesine de uygundur.* Fakat asıl önemli olan, Sabit Efendi'nin bu programda I. sınıf öğrencilerinin günde en fazla 2 ders; II., III. ve IV. sınıf öğrencilerinin ise günde en fazla 3 ders görmelerine ve derslerin en fazla 45 dakika olmasına müsaade etmesidir. Kalan zamanlar ise teneffüse ve müzakereye ayrılacaktır. Böylece öğrenciler, okul ile ilk tanıştıkları dönemde ağır ders yükü altında ezilmeyeceklerdir. Daha önce de geleneksel metot ve program altında yetişen öğrencilerden,

* bkz. Y.E.E. Dosya no:112 Gömlek no:6 s.4

mektebe başlamalarından ancak 17 sene sonra okuyabilenler olması, her halde Sabit'in ders programının ve "usûl-ı cedîde" sinin haklılığını ortaya koymaktadır (Ergin, 1940:384-386).

Selim Sabit Efendi, okullarda beden eğitimine de yer verilmesini istemektedir (Aşkoğlu, 1995:116).Bu konuda Darülmua'llimîn'deki öğrencilerine telkinde bulunmakta ve jimnastiğin önemine dikkati çekmektedir.Ayrıca çocuklara müzik eğitiminin verilmesinin gerekliliğini de savunmaktadır (Rıfat, 1925:1351,1352).

Selim Sabit Efendi, derslerin de derece derece gösterilmesinden ve programın da buna göre yapılmasından yanadır.Örneğin; rüşdiyede Hendese'nin en temel konuları, idadîde ikinci dereceli konuları, yüksek mekteplerde ise en son meseleleri gösterilmelidir.Bu konuda ayrıca Sabit Efendi şöyle bir benzetme yapar:

"Bir defada gösterilemeyen ulûm ve fûnûn için şeker külâhını nazar-ı dikkate alınız, fakat o külâhı tersine koyunuz; yani sivri tarafı aşağıda, kalın tarafı yukarıda olsun; yani ilm mekteplerin derecesiyle mebsûten tevsi' etsin." (Rıfat, 1925:1349)

Başka türlü hareket, başarıyı getirmez.Zaten bu gün de eğitim sistemimizde ders programları, bu fikre göre yapılmaktadır.Bundan başka, sene başlarında da Selim Sabit Efendi eski bilgilerin tekrarlanarak pekiştirilmesini, böylece edinilen bilgilerin sağlamlaştırılmasını önermektedir (Rıfat, 1925:1349).

Selim Sabit Efendi, öğretmenlere rehber olması için yazdığı "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eğitim bilimi kitabında usûl-ı cedîd üzere okuma ve yazmanın, Hesab'ın, Coğrafya'nın ve Tarih'in öğretimini* gösterdikten sonra Lisan'ın öğretimine geçer.

5.1.4. Lisanın Öğretimi

Türkçe dersi, bugün dahi bilgi vermekten çok, beceri kazandıran bir ders olarak görülmektedir.Örneğin; mektubun ne olduğunu ve çeşitlerini ezberletmek yerine mektup yazdırmak, daha yararlı bir çalışmadır (Öz, 2001:176).

Selim Sabit Efendi de Türkçe öğretiminde, "öğrenciye yaptırma" taraftarıdır; önce kendisi konuyu kısaca özetler, daha sonra soru-cevap yolu ile dersi işler.Şöyle ki; ilk başta, eski Türkçe olan Osmanlıca'da kullanılan Türkçe kelimelerin çeşitleri kısaca öğrencilere açıklanır; sonra, hem okumayı, hem doğru bir şekilde yazmayı ve hem de kelime çeşitlerini öğrenciye kolayca öğretmek için, her çeşit kelimenin kullanımı birtakım cümleler kurularak, soru-cevap yolu ile öğrenciye öğretilir (Sabit, 1299a:25).Örneğin, ismin halleri işlenirken, "elma" sözcüğü ele alınır ve tahtaya bu sözcüğe dair şu sorular yazılır:

* Bu konulara ayrı bölümler halinde değinildiğinden, burada ayrıntıya girilmemiştir.

İsim	Soru
Elma	nerelerde biter?
Elmayı	kimler satar?
Elmaya	ne aşılır?
Elmadan	ne yapılır?
Elmada	çekirdek olur mu?
Elmanın	rengi nasıldır? (Sabit, 1299a:26)

Tahtaya yazılan bu sorular, öğrencilerin ev ödevidir. Öğrenciler, bu soruları defterlerine yazarlar ve ertesi günü şu şekilde cevaplamış olarak gelirler:

İsim	Cevap
Elma	ağaçlarda biter.
Elmayı	manavlar satar.
Elmaya	ayva aşılır.
Elmadan	reçel ve şurub yapılır.
Elmada	ufak çekirdekler olur.
Elmanın	rengi kırmızı ve sarıdır. (Sabit, 1299a:26)

Böylece öğrenci, soruları yanıtlarken, ismin hallerini de görmüş olur. Sıfat, fiil, zamir gibi diğer kelime çeşitleri de sırayla tahtada gösterilirler. Bunların doğru yazılışları ve çekimlenmeleri de, soru-cevap yöntemi ile öğrenciye gösterildikten sonra, uygun cümleler verilir ve artık cümle çözümlenmesine dahi başlanır* (Sabit, 1299a:26).

5.1.5. Okuldaki Defterler

Selim Sabit Efendi, sıbyan mekteplerinde şu defterlerin bulunması gerektiğini belirtir:

Bunlardan ilki, okuldaki kitapların, okulun iç dekorasyonuna ait eşyaların, ders araç-gereçlerinin; yani okulun demirbaşlarının kayıtlı olduğu defterdir (Sabit, 1299a:28).

İkincisi, öğrencilerin isimlerinin, okula kayıt tarihlerinin, anne ve babalarının isimlerinin, buldukları mahalle ve sokağın; yani adreslerinin yazılı olması gereken defterdir.

* Burada lisanın öğretimi açıklandığından, Selim Sabit Efendi'nin sarf ve nahv risâlelerine ayrıca ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

Üçüncü deftere ise, öğrencilerin sınav sonuçları, ahlakî durumu ve okul kuralları karşısındaki tutumu yazılmalıdır (Sabit, 1299a:28).

Sabit Efendi'nin önerdiği ilk defter, bugün okullarımızda “demirbaş defteri” olarak görülmekte ve bu deftere okul demirbaşları yazılmaktadır. Diğer ikisi ise, “öğrenci dosyası” adıyla tek başlıkta oluşturulan defterdir. Bu deftere de öğrencinin nüfus cüzdanı örneği, okula kayıt tarihi, anne ve babasının isim ve adresleri, öğrencinin başarı durumu, öğrenci davranış gelişimini değerlendirme formu, sınıf öğretmeni tarafından gözlenen duygusal ve sosyal davranış özellikleri, öğrenci hakkında sınıf rehber öğretmenin görüşleri vb. yazılır. Buradan da anlaşılacağı gibi, bugünkü “öğrenci dosyası”, Sabit Efendi'nin öğrenciye dair tutulmasını önerdiği defterlerin bir sentezidir.

Okulda bulunması gereken son defter de, mezun olmuş öğrencilerin isim, unvan ve mezuniyet tarihlerinin yazıldığı defterdir (Sabit, 1299a:39). Bu defter de bugün, okullarımızda “diploma dosyası” adıyla kullanılmaktadır.

5.1.6. Öğretmenlerin Özellik ve Vazifeleri

II. Mahmud 1824 tarihli fermanında mekteb hocalarının görevinin, öğrenciye Kuran'ı öğretip, ardından onların kabiliyetlerine göre dinî kaideleri veya Kuran okumayı öğreten risaleler okutma, İslam'ın şartlarını ve dinî kuralları öğretme olduğunu belirtmiştir (Cevad, 1338:3).

Selim Sabit Efendi'nin düşüncesine göre, sıbyan mektebi öğretmenleri Türkçe'yi düzgün bir şekilde okuyabilmeli; derdini anlatabilecek kadar yazı ve imlâ bilmeli; Arapça, Farsça, Matematik ve Coğrafya hakkında da yeterli derecede malumata sahip olmalıdır (Sabit, 1299a:26). Bu özellikler, bugünkü ilk öğretimin birinci kademesindeki öğretmenler ile kıyaslandığında eksik kalabilir. Fakat Osmanlı eğitim sisteminde II. Mahmud'un fermanı, imamların sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yaptıkları ve Darümuallimîn'in ise 1848'de açıldığı düşünülürse, geleneksel eğitimden modern eğitime geçiş aşamasında Sabit'in sunduğu öğretmen profilinin kalifiye bir eğitimciyi çağrıştırdığı aşikardır.

Bunlardan başka, öğretmenler edib, olgun ve iyi ahlâk sahibi olmalıdırlar. Kendileri öğrencilerinin “pederleri makamında” bulunacaklarından onların tavır ve hareketlerinde bulunan hataları düzeltmeli, “hüsn-i terbiyelerine dikkat ve itina” etmelidirler (Sabit, 1299a:26,27).

Buradan da anlaşıldığı gibi Sabit Efendi, öğretmene sadece öğretimi değil, asıl olarak eğitimi de görev olarak yüklemekte, öğretmen-öğrenci ilişkisini baba-oğul ilişkisi ile özdeşleştirmektedir. Öğrencilerin babaları durumunda bulunan bu öğretmenler, onlara

yumuşaklık ve tatlılıkla muamele etmelidirler.Öğretmenler, öğrencilerin terbiyeleri için gerektiğinde ise, onların velileriyle iletişime geçmeli ve veliler ile öğretmenler birbirlerine bu konuda yardım etmelidirler (Sabit, 1299a:27).

Görüldüğü gibi, öğrencinin eğitiminde Selim Sabit Efendi, öğretmen-veli iletişimini de vurgulamaktadır.Zaten bugün bile öğretmen-veli işbirliği, öğrenci başarısını artıran en önemli faktörlerden biri olarak geçerliliğini korumaktadır.Ayrıca bu durum Sabit Efendi'nin, eğitimi bir bütün olarak ele aldığını da göstermektedir.

Öğretmen, okulun açılmasıyla ders çıkışı ve teneffüs saatlerini gösteren cetvele uygun hareket etmeli, öğrencilerin ders içindeki davranışlarını da gözlemlemelidir.Okulun güzel bir şekilde idare edilmesi, öğrencilerin doğru davranışlara sahip olması, birbirleri ile iyi geçinmelerinin sağlanması yine, öğretmenin gayret edeceği konulardandır (Sabit, 1299a:27).Dikkat edilirse Selim Sabit Efendi, öğretmenin görevi olarak öncelikle eğitimi ön plana çıkarmakta, öğrenciye olumlu davranış kazandırma yönünde de öğretmenlere görevler yüklemektedir.

Yukarıda sunduğumuz görüşler, Selim Sabit Efendi'nin ilkökul öğretmenlerine rehber olması için yazdığı "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı eğitim bilimi kitabının "Muallimlere dair Mevadd-ı Mühimme" adlı bölümünde tespit ettiğimiz öğretmen özellikleridir.* Bunlardan başka Darümuallimîn'deki öğretmenliği sırasında da Selim Sabit Efendi, öğrencilerine iyi bir öğretmenin vasıflarını sıralamıştır.Öğrencisi Kilisli Muallim Rıfat Efendi bize bu konuyla ilgili olarak şunları aktarmaktadır:

"Merhum der idi ki; efendiler, muallimlik bi'l-hassa sıbyan muallimliği bir çok mezâyâ ister.Muallim rahim olmalı, şefik olmalı, sabırlı olmalı, geniş yürekli olmalı, adaletkâr olmalı, garaz ve avâz beslememeli, hatır, gönül, iltimas kabul etmemeli, hüsn-i ahlâk sahibi olmalı." (Rıfat, 1925:1346)

Sabit Efendi iyi bir öğretmenin özelliklerini böylece sıraladıktan sonra öğrencilerinin kendilerini tetkik etmelerini, eğer bu özelliklere sahip değilse meslekten çekilmelerini istemektedir.Çünkü ileride vatan evlatları bu özelliklere sahip olmayan öğretmenlerden zarar göreceği gibi, bu tür öğretmenler de usanıp, meslekten çekilmek de isteyeceklerdir.Eğer kişi, öğretmenlikten de çekilmezse hayatı üzüntülerle geçecektir.Bunlardan başka öğrenci bir kere öğretmenini haksız, garazkar, iltimasperver olarak tanıdı mı, artık öğretmeninden bir şey öğrenemez, zaten öğretmeni de ona bir şey öğretmez (Rıfat, 1925:1346).

* bkz. Selim Sabit Rehnümâ-yı Muallimîn, 1299a s.26,27

Selim Sabit Efendi, öğretmen adaylarına bu şekil bir öğretmen profili çizip, eğer bu niteliklere sahip değillerse meslekten dahi çekilmelerini önerebilmektedir. Fakat bundan yaklaşık 75 sene sonra bu ülkede mektupla öğretmen yetiştirme programının dahi uygulandığı, 1977 ortalarında da derslere ve sınavlara girmeyenlerin dahi eğitim enstitülerinden mezun edilip, öğretmen yapıldıkları ve öğretmenlik kurumunun da bu yüzden iyi yetişmeyen binlerce öğretmenle dolup, zarar gördüğü de bilinmektedir (Şahin, 2002:38-40). O zaman bu durum Sabit Efendi'nin öğretmenlik formasyon ve psikolojisine verdiği önemi, kaygıya hiç şüphe bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.

Ayrıca Sabit'in öğretmeni "ahvâl ve ahlâkıyla" da talebesini kazanmalıdır. Öğrenci öğretmen hakkında hiçbir şekilde kusur bulmamalıdır. Öğretmen öğrenciyi azarlamamalı, onun anlayacağı dilden, sade ve açık bir şekilde konuşmalı ve onun çocuk olduğunu da asla unutmamalıdır. Eğer böyle olursa, o öğretmenin başarısı kesindir (Rıfat, 1925:1347,1348).

Selim Sabit Efendi, "Öğretmenlere Rehber" adlı eğitim bilimi kitabında ilkökul öğretmenlerine yaptığı öneriyi burada Darülmualimîn'deki öğretmen adayı öğrencilerine de tekrarlamaktadır. Şöyle ki; öğretmenler, çocukların velileri ile sık sık görüşmeli ve gerektiğince de çocuğun davranışını olumlu yönde değiştirmek için birlikte hareket etmeli, velilerle ortak bir amaca doğru da beraberce yürümelidirler (Rıfat, 1925:1347).

Sabit Efendi son olarak en büyük, en muhterem öğretmenlerin, öğrenciye okulu bir cennet, dersi en güzel bir sevinç meclisi haline getirenler, en fena öğretmenlerin de okulu cehennem ve kendilerini de zebani vaziyetine koyanlar olduğunu belirtmektedir (Rıfat, 1925:1347).

Sabit Efendi'nin, öğretmenlerde bulunması gereken nitelikler hakkındaki bu görüşleri bizi öğretmen adaylarının en azından psikoloji, ahlak, öğretim yöntemleri derslerini görekerek çağdaş bir okuldan mezun olduklarında görevlerini ifâ edebilecek duruma ancak gelebilecekleri fikrine götürmektedir. O zaman, bundan 160 yıl önce bir imamın ya da 25 yıl önce mektupla öğretmen olmuş birinin bu görevi yerine getirmeye çalışması, elbette eğitim tarihimizin en büyük hatalarından ikisi olarak görülebilir. Bu aşamada Sabit Efendi'nin öğretmenler hakkındaki eğitim görüşlerinin niteliği yaklaşık 100 yıl sonra da olsa bir kez daha düşünülmalıdır.

5.1.7. Muallimeler ve Çocuk Ruhü

Selim Sabit Efendi, küçük erkek çocukların muallime hanımlar tarafından talim ve tedris edilmesine taraftardır (Rıfat, 1925:1345). Bunun sebebi olarak da çocukların, dünyaya gelir gelmez annesiyle, daha sonra da dadısıyla; yani hane içindeki kadınlar ile yakınlık

kurmasını gösterir. Ayrıca kadınlar, erkeklerden daha şefkatlidirler. Bu, onların fitratı gereğidir. Çocukları hiç istisnasız, yürekte severler. Dikkat edilirse bir kadın, yabancı bir çocuğu bile elinde olmadan sever, okşar. O zaman madem kadınların çocuklara, çocukların da kadınlara merhameti var, bundan faydalanmak gerekir (Rıfat, 1925:1345). Sabit Efendi, bu konu hakkında Darülmüallimîn'deki öğrencilerine şöyle seslenir:

“Efendiler, darılmayınız; biz erkekler bila-istisna kadınlar kadar merhametkâr olamayız. Bu bizim muktezâ-yı hilkatımızdır.” (Rıfat, 1925:1346)

Bir erkek müallim, çocuğu kırıp ağlatabilir. Fakat kadın, bunu yapmaz; hatta yapamaz. Kadınlar çocukları seve seve, okşaya okşaya okutmak isterler ki; çocuklar için bundan daha güzel bir yöntem olamaz. Bu yüzden mecbur kalınmadıkça erkeklerin sıbyan mektebi müallimi olmalarına izin verilmemelidir. Mecburiyet halinde de tecrübeli ve yaşını almış erkek müallimlere izin verilmelidir; çünkü onlar evlat yetiştirdiklerinden ahlakları yumuşamış, hırçınlıkları gitmiş, bir çocuğun ne fedakârlıklarla büyütüldüğünü öğrenmiş ve çocukların çağlarına ait hislerini de anlamışlardır. Bu yüzden böyle evlat yetiştirmiş müallimler çocukların ruh hallerini iyi bildiklerinden, onları yetiştirmeyi ve ikna etmeyi de daha iyi bilirler. Merhametli de olduklarından, çocukları en ufak bir şeyden dolayı hırpalamaz ve çocukluk hürriyetlerini de engellemeye kalkışmazlar (Rıfat, 1925:1346). Ayrıca Sabit Efendi, yine benzer sebeplerle erkek mektep müdürlerinin bekar olmasına da karşıdır; çünkü ona göre, evinde çocuğu olmayan bir müdür ne kadar okursa okusun çocuk ruhunu anlayamaz (Cevdet, 1341:364).

Selim Sabit Efendi'nin yukarıda sunduğumuz görüşleri, radikal fikirler olarak algılanabilir. Fakat -Sabit'e göre- burada esas olan, çocuk ruhundan daha iyi anlayan kişinin küçük çocukları yetiştirmesidir. Bu bir kadın öğretmen olabildiği gibi, yaşını almış bir erkek öğretmen, idarî alanda da çocuğu olan bir erkek müdür de olabilir. Sabit Efendi'nin -zamanın koşullarına uygun olarak- çocuk psikolojisini anlamaya en yakın kişileri sıbyan mektebi öğretmenleri ve idarecileri olarak belirlemesi dikkate şayandır. Çünkü, 1847 yılında çıkarılan bir talimat dinî vazifelerini yerine getirmeyen öğrencileri, öğretmenin “yaban asması yahut yasemin çubuğu gibi yumuşak şeylerle ve yahut elle dövmesini” caiz kılmıştır. Bunun yanında, “eti senin, kemiği benim”, “hocanın vurduğu yanakta gül biter” gibi cümlelerle öğrenci, hocanın mutlak sultasına alıştırılırdı (Atuf, 1930:103,104). Zaten Müallim Cevdet de Sabit Efendi'nin eğitim sistemindeki dayak ve huşûneti iyi tespit ettiğini belirtir. Ayrıca, 1925 yılında bile Amerika ve İsviçre'de küçük çocukların mürebbiyeler tarafından yetiştirildiği unutulmamalıdır (Cevdet, 1341:364). Bu yüzden Sabit Efendi'nin bayan öğretmenlerin ya da yaşlı erkek müallimlerin küçük çocukları yetiştirmelerini ve çocuk

sahibi erkek müdürlerin onları yönetmelerini önermesinin ardında -dayaksız olarak- çocuk ruhunun sağlam bir temelle özgür bir şekilde biçimlendirilmesi isteği aranmalıdır.

5.1.8. Öğrencilerin Özellik ve Vazifeleri

Selim Sabit Efendi, öğretmenlerin özellik ve vazifelerini belirttiği gibi, öğrencilerinkini de belirtmiştir.

Sıbyan mektebine başlayacak öğrenci en az 6 yaşında olmalı, çiçek çıkarmış olmalı ya da elinde aşı tasdiknamesi bulunmalı, herhangi bir bulaşıcı hastalığa da sahip olmamalıdır. Okula kabul edilmiş olan öğrencilerin birinde uyuz ya da çiçek gibi bir hastalık görüldüğünde durum derhal öğrencinin ailesine bildirilmeli ve öğrenci iyileşene kadar okula alınmamalıdır. Öğrencilerden birinde bir rahatsızlık belirtisi görüldüğünde de hiç vakit kaybetmeden öğrenci evine yollanmalı ve ailesine de gerekli bilgiler verilmelidir (Sabit, 1299a:28,29). Burada Sabit Efendi'nin, okuldaki tüm öğrencilerin sağlığını düşündüğünü, ayrıca da bulaşıcı hastalıkların diğer öğrencilere yayılmasını engellemek için gerekli tedbirleri baştan aldığını görmekteyiz.

Öğrenciler okula vaktinde gelmeli ve düzgün bir şekilde yerlerine oturmalıdırlar. Dersler başlamadan önce yoklama yapılmalı, olmayanlar yoklama fişine yazılmalıdır. Ders başladıktan sonra öğrenciler ders ve yazılarıyla meşgul olmalıdırlar. Dersin başlamasından 2 saat sonra özürsüz bir şekilde gelen öğrenci o gün okula kabul edilmemelidir (Sabit, 1299a:29).

Böylece, öğrencinin okula vaktinde gelip gitmesi ve keyfine göre devamsızlık yapmaması, öğretmen gelmeden önce de sınıfın derse hazır olması sağlanır. Öğrenci, çalışmasını da diğerlerini rahatsız etmeyecek bir şekilde, uygun bir ses tonu ile yapmalıdır. Öğretmenine söyleyeceği olduğu zaman da bağırmadan; gerekirse onun yanına giderek meramını ifade etmelidir. Öğrenciler, öğretmen tarafından çağrıldıklarında ise öğretmenin karşısına düzenli bir şekilde gelmeli ve aynı şekilde de geri dönmelidirler. Mazeret nedeniyle dışarı çıkmak isteyen öğrencilere - 2-3 kişiye birden olmamak kaydıyla- izin verilmelidir (Sabit, 1299a:29-30). Bu sayede sınıfta kargaşa yaratılmamış ve her öğrencinin rahatça çalışma yapması sağlanmış olur. Ayrıca, öğrencilerin grup halinde dışarı çıkmayı alışkanlık haline getirmeleri de engellenir.

Selim Sabit Efendi, öğrencilerin temizliğine de aşırı derecede önem vermiştir. Şöyle ki; “şâkirdân dâimâ ellerini ve yüzlerini ve elbise ve kitaplarını temiz tutup oturdukları mahalleri kirlletmeyeceklerdir.” (Sabit, 1299a:30)

Birbirlerine daima iyi davranıp, kötü söz söylememeli ve birbirleriyle kardeş gibi geçinmelidirler.

Bir öğrenci, kendisinin malı olmayan bir eşyayı alıp evine götürmemeli; bulduğu şeyi de derhal öğretmenine teslim etmelidir. Öğrenci, özürsüz bir arkadaşını kesinlikle taklit etmemelidir. Anne-baba ve öğretmenini dinleyip, onlara saygı göstermeli, kendinden büyük olan herkese de hürmet etmelidir (Sabit, 1299a:30,31). Böylece, ahlaka uygun hareket etmeyi, öğrenci daha sıbyan mektebindeyken öğrenmiş olacaktır. Çünkü Sabit Efendi -haklı olarak- ahlakın değiştirilebileceği veya düzeltilebileceği fikrindedir (Rıfat, 1925:1356).

Okulca bir yere gidildiğinde ise, öğrenciler düzenli bir şekilde hareket etmeli ve sıralarını bozmamalıdır. Yine bu sırada öğrencinin dışarıdan biriyle konuşması ya da çarşıdan bir şey alıp çöpünü sokağa atması men' edilmelidir (Sabit, 1299a:31).

Görüldüğü gibi, Sabit Efendi okuldan dışarıya çıkıldığında öğrencilerin çevreyi kirlitememelerini sağlamak ve bu esnada beklenmedik bir durum ile karşılaşılması için de gerekli önlemleri almaktadır.

Öğrenci, geçerli bir mazeretten dolayı okula gelmeyecek ise, velisi durumu bildirerek izin almalıdır. Eğer bir öğrenci izinsiz bir şekilde okula birkaç gün gelmezse, öğretmen durumu velisine bildirir ve devamsızlığın da nedenini öğrenir. Özürsüz bir şekilde ard arda 10-15 gün okula gelmeyen öğrencinin velisi ile iletişime geçilir ve öğrencinin okuldan kaydı silinir (Sabit, 1299a:31). Sabit, öğrencinin okula devamını böylece velisi ile haberleşerek sağlamaya çalışır.

Selim Sabit Efendi'nin, öğrenciye kazandırmaya çalıştığı olumlu yöndeki davranış değişikliklerinin ve onlara verdiği vazifelerin bugün de sıbyan mektebine denk gelen ilk öğretimin birinci kademesinde hemen hemen aynı olumlu davranışlar halinde öğrencilere kazandırılmaya çalışılması eğitim tarihimizde altı çizilecek noktalardan biridir.

5.1.9. Teneffüsler

Teneffüs zamanlarında öğrenciler, okulun bahçesinde ayak egzersizleri gibi, sağlıklı kalmaya yarayacak bazı uygun eğlenceler ile meşgul edilmelidirler (Sabit, 1299a:32). Böylece, hem sağlıklı yaşamın bir önkoşulu yerine getirilmiş, hem de okulun "sadece bir öğretim merkezi olmadığı" kanıtlanmış olur. Bugün dahi, başarılı olan kolejlerde her sabah öğrencilere jimnastik yaptırılması da Sabit Efendi'nin bu görüşünü doğrulamaktadır.

Okulun bahçesi veya egzersiz için uygun bir alan yoksa sınıfta bile öğrenciler, teneffüslerini geçirebilirler; fakat teneffüs sınıfta geçirilirken, jimnastikten

vazgeçilmelidir. Bunun yerine ilahi öğretilir, aritmetik, hikmet ve felsefeye dair bazı faydalı meseleler ile zaman geçirilir (Sabit, 1299a:32). Bu sayede imkanlar ölçüsünde teneffüs, zihinsel egzersizler ile geçirilmiş olur. Öğrenciler de sınıfta, jimnastik yapılmadığı için, hem sınıfın tozunu yutmamış olurlar, hem de dar alanda -sınıfta- kargaşa yaşanmamış olur.

Teneffüste adâba aykırı ve sağlığa zararlı oyunlar yasak edilmelidir. Teneffüs esnasında öğretmen vekilleri ve sınıfbaşıları öğrenciler ile beraber bulunmalı, sınıfbaşıları kendi şubelerini kontrol etmeli, öğretmen vekilleri ise, tüm öğrencileri denetlemelidir. Eğer öğrencilerden biri yanlış bir hareket yaparsa, öğretmen vekili hemen onu kenara çekerek, ona bu konu hakkında gerekli nasihati vermelidir. Öğrencilerin teneffüs esnasında münasebetsizce bağırıp-çağırmaları; gerek okula, gerekse okulun eşyalarına zarar getirecek hareketlerde bulunmaları da engellenmelidir (Sabit, 1299a:32).

Teneffüste, Sabit Efendi'nin önerdiği bu normlar da bize, öğrenci sağlığının ve olumlu davranışlarının birinci öncelik olduğunu, öğrencilerin teneffüste dahi ahlâk ve okul kurallarına uygun hareket edip, olumlu davranış sergilemelerinin gerekliliğini ifade etmektedir.

5.1.10. Öğrencilerin Ödüllendirilmesi

Selim Sabit Efendi, sıbyan mekteplerindeki öğrencilerin genel olarak 6 şekilde ödüllendirilmesini önermektedir:

1) Nişâne-i Aferin: Kırmızı renkli olan "Aferin Nişanı Belgesi" 'ni öğrenci, ard arda bir hafta boyunca, derslerinde ve ahlakî durumunda yetkinlik gösterirse almaya hak kazanır.

2) Nişâne-i Tahsîn: Yeşil renkli olan bu takdir nişanı belgesi, 10 tane Aferin Nişanı Belgesi'ne denktir ve 1 ay boyunca derslerini gereği gibi yapmış, kitabını ve defterini temiz tutmuş, ahlakî normlara uygun hareket etmiş, görevlerini yerine getirmiş ve okula devam etmiş olan öğrenciye verilir.

3) Nişâne-i İmtiyaz: Eğer öğrenci, 6 ay boyunca görevlerini yerine getirip, derslerinde de gereken başarıyı gösterirse, o öğrenciye 10 tane Tahsîn Belgesi değerinde sarı renkli bir imtiyaz nişanı belgesi verilir; öğrenci 1 sene boyunca derslerindeki başarıyı sürdürüp, iyi davranışlarda da kendini kanıtlarsa, o zaman öğrenciye İmtiyaz Nişanı ile beraber ödüller dağıtılırken,; ayrıca uygun bir hediye de verilir. Ayrıca ders yılı esnasında sınıf atlayan öğrenciye de imtiyaz nişanı verilir.

4) Selim Sabit Efendi, ödüllendirmenin 4. şekli olarak, öğrencinin sınıfta baş mevkiye oturtulmasını önerir. Bu ödül, her 3 ayda bir Aferin, Tahsîn ve İmtiyaz Nişanlarına göre sınıftaki oturma planının düzenlenmesiyle verilir.

5) Öğrenciyi diğer öğrencilerin önünde onurlandırma, takdir etmedir; örneğin, bir öğrenci olağanüstü olumlu bir davranış gösterdiğinde bu ödülü hak eder.

6) Ödüllendirmenin 6. yolu ise, öğrencilerin isimlerinin şeref tablosuna yazılmasıdır. 1 sene içerisinde öğrencilerin aldıkları belgelere göre bir liste oluşturulur. İmtiyaz Belgesi ödülünü alan öğrencilerin isimleri şeref levhasına yazılır ve öğrencilere hak ettikleri ödüller dağıtılırken, bu öğrencilerin isimleri okunur; ayrıca bu günlerde isimler dershanede asılı kalır (Sabit, 1299a:33-34). Görevini tam olarak yerine getiren öğrenciyi ise, öğretmeni zaman zaman çeşitli toplantılara yanında götürerek, onure eder (Sabit, 1299a:34-35).

Selim Sabit Efendi böylece, öğrencileri yukarıda sunduğumuz şekil ve derecelerde ödüllendirerek, onların olumlu yöndeki davranışlarının pekişmesini ve artarak devam etmesini sağlamaktadır ki; bugün de öğrenciler takdir, teşekkür, onur ve üstün başarı belgeleri ile ödüllendirilmektedirler (Resmî Gazete, 2003:30,31). Başarıları karşılığında çeşitli hediyeler ve şeref levhasına isimlerinin yazılması gibi yöntemler de yine günümüzde - daha önce Sabit Efendi'nin de belirttiği gibi- ödüllendirmenin değişik versiyonları olarak tezahür etmektedir.

5.1.11. Cezalar

Bazı insanlar uygun ölçüde cezayı, bazı insanlar ise cezanın tamamen kaldırılabilceğini savunurlar. Bu ikisinin arasında da birçok yaklaşım vardır (Russel'den aktaran Bezel, 1984:130). Fakat asıl olan şudur ki; bugün eğitim sistemimizde ceza uygulanmaktadır.

Sert ya da azarlayıcı konuşmalar da cezadan sayılır; övme ve yerme küçük çocuklar için eğer saygı duyulan birinden geliyorsa, daha büyük çocuklar için de önemli bir ödül ve ceza biçimidir. Bedensel cezanın doğruluğu ise hiçbir zaman savunulamaz (Russel'den aktaran Bezel, 1984:134,136).

Bugün ilköğretimde cezalar uyarma, kınama ve okul değiştirme olarak 3 kısma ayrılmıştır. Uyarma da; sözlü uyarma, öğrenci ile sözleşme imzalama ve veli ile görüşmeden ibarettir. Uyarma cezasını öğrenci, görgü kurallarına uymaz ve okul tarafından kendisine verilen izni özürsüz uzatırsa vb. hallerde alır.

Kınama cezasını öğrenci, okul kurallarına uymayıp, sınıf ortamını bozar, öğretmen ve arkadaşlarına saygısız davranırsa vb. durumlarda alır.

Okul değiştirme cezasını ise; hırsızlığı alışkanlık haline getirip, kılık ve kıyafet yönetmeliğine uymazsa vb. hallerde alır (Resmî Gazete, 2003:30-32).

Selim Sabit Efendi de, sıbyan mekteplerinde sırasıyla şu tür cezaların verilmesini önermektedir:

1) Öncelikle, kabahatli olan öğrenciye bir baba gibi tembih ve nasihat etmelidir (Sabit, 1299a:35).Örneğin; öğrenci derslerini yapmada ve görevlerini yerine getirmede kusurlu davranıyorsa, öğretmen önce öğrenciyi uymalı ve ona nasihat vermeli; eğer durum tekrar ederse, ceza verme yoluna gitmelidir (Sabit, 1299a:36); çünkü ahlâk değiştirilebilir ya da düzeltilebilir (Rıfat, 1925:1356).

Zaten Sabit Efendi tembih, nasihat ya da sert bir dille uyarma ile istenilen sonuç elde edilebiliyorsa, diğer ceza şekillerinin kullanılmamasından yanadır (Sabit, 1299a:38).

2) Öğrenci, uygun bir dille, sert sözlerle uyarılmalıdır (Sabit, 1299a:35).Bu uyarı ise, istenmeyerek ortaya çıkan hatalarda öğrenciye yapılmalı; sonra da öğrenci, affedilmelidir (Sabit, 1299a:37).

3) Öğrenci, bulunduğu şubede en alt yere oturtulmalıdır (Sabit, 1299a:35).Eğer öğrenci 3 gün ard arda derslerini ve vazifelerini yapmazsa, bu cezayı hak eder (Sabit, 1299a:36).

4) Öğrenci, şubesinden ayrılmalı ve ceza yerinde ders çalıştırılmalıdır (Sabit, 1299a:35).Öğrenci, 3 gün ard arda ödev yapmayıp, daha sonra da tembellikte ısrar ederse, ceza sırasına geçirilerek ders çalıştırılmalıdır.Ayrıca, öğrenci hırsızlık yaptığında öncelikle çaldığı mal sahibine geri verdirtirmeli; bu durumun cezası olarak da arkadaşlarından ayrı bir şekilde 15 gün ceza sırasında tek başına ders çalıştırılmalıdır.Yine öğrenci özürsüz olarak okula gelmezse; yani okuldan kaçarsa, gelmediği gün kadar tek başına ders çalıştırılmalıdır (Sabit, 1299a:36,38).Arkadaşları hakkında kötü sözler söyleyen öğrenci de bu cezayı hak eder (Sabit, 1299a:37).Öğrenci, okulun düzenini bozacak tarzda hareket ediyorsa, arkadaşlarından ayrılarak cezalandırılır (Sabit, 1299a:38).

5) Kitapları alınarak, öğrenci ayakta tutulmalıdır (Sabit, 1299a:35).Öğrenci adaba aykırı hareket ederse, kabahatine göre ya arkadaşlarından aşağı oturtulmalı, ya da bir süre ayakta bekletilmelidir.Ders işlenirken gürültü ve yaramazlık eden öğrenci de o dersin sonuna kadar ayakta bekletilmelidir (Sabit, 1299a:37).

6) Teneffüs ve yemek zamanlarında öğrencinin sınıfta kalması sağlanmalıdır (Sabit, 1299a:35).Bu cezayı ise, öğrenci öğretmenine karşı gelirse hak eder.Bu durumda öğrenci, ceza sırasında ayrıca ders çalıştırılır ve yalnızca ders vakitlerinde arkadaşlarını görmesine izin verilir (Sabit, 1299a:37).

7) Velisiyle görüşülerek, birkaç gün öğrencinin okuldan uzaklaştırılmasıdır (Sabit, 1299a:35).Eğer öğrenci, öğretmenin ikaz ve uyarılarına rağmen derslerine çalışmayıp, kötü

hareketlerde bulunmaya devam ediyorsa, velisiyle görüşülerek, birkaç gün öğrencinin okuldan uzaklaştırılması sağlanır (Sabit, 1299a:38).

Bu ceza şekillerinin bazıları bugün, tarafımızdan kabul edilmese de, dayanın yaygın ve bir dönem de resmî olduğu bir zamanda Sabit Efendi'nin bedensel cezanın adını bile anmaması ve hafif cezalar ile durum çözülebiliyorsa ağır cezalara gidilmemesi gereğini belirtmesi, onun, cezayı kötü davranışı engelleyici bir yaptırım olarak gördüğü ve var olan koşulları değerlendirerek ceza şekillerini belirlediğini ispatlar.

Selim Sabit Efendi, öğrenciye ceza verileceği zaman, öğretmenin onu yanına çağırarak kabahatini ona söyledikten sonra cezayı uygulamasını önerir. Ayrıca, cezayı hak eden öğrenci, hemen kabahatinin ardından değil, öğretmenin hiddeti geçtikten sonra cezalandırılmalıdır (Sabit, 1299a:35,36). Bu sayede öğrenci, hem neden cezalandırıldığını öğrenmiş olur, hem de öğretmenin hiddeti geçtiği için, onun anlık ve subjektif bir hareket sonucu ceza verme olasılığından büyük oranda kurtulmuş olur.

Öğrencinin kabahatleri biriktirilip, sonra bir defada cezalandırılmamalıdır. Öğrenciye sırf ceza olsun diye ya da bir kereliğine ceza verilmemeli, kabahatini tekrarladıkça ceza da ona göre çeşitlendirilmelidir. Eğer öğrenci terbiye kuralları dışında hareket ediyorsa, öğretmen hemen öğrencinin velisiyle iletişime geçmeli ve öğrencinin davranışları vakit geçirilmeden gereken şekle sokulmalıdır. Öğretmen, öğrenciye hak etmediği halde ceza verdiğini anlarsa, bu durumu düzeltmeye çalışmalı ve öğrencinin gönlünü almalıdır (Sabit, 1299a:36). Bu görüşler, günümüz ceza anlayışına da uygundur; özellikle ceza konusunda veli ile işbirliğine gidilmesi önemli bir noktadır.

Sabit Efendi'nin, "Bir sınıf veya şubenin öğrencileri, yaparı bilinmeyen bir kabahatten dolayı topluca cezalandırılmamalıdır." (Sabit, 1299a:37) fikri ise, günümüz ceza anlayışına bile tamamen uygundur. Sabit Efendi, bilinçli bir şekilde öğrenci kabahat işlediğinde, kesinlikle cezalandırılmasını önermektedir. Kanun önünde suç olmayan hiçbir nedenle de okuldan öğrenci atılmaz (Sabit, 1299a:37,38).

Sabit Efendi'nin ceza konusundaki bu görüşleri, en azından 1892 yılına kadar -20 yıldan fazla bir süre- uygulanmıştır. Dersaâdet Mekâtib-i İbtidâiyesi için Talimât-ı Mahsûsa'da "azarlama, ayakta tutma, teneffüs ve oyundan mahrum etme, büyük kabahat işleyenleri velisine gönderme" gibi ceza şekilleri mevcuttur (Berker, 1945:150,151). Bu durum, Sabit Efendi'nin ceza konusundaki görüşlerinin, hazırlanan yeni talimatnamenin de esin kaynağı olduğunu ve Osmanlı ülkesinde sadece 1892 yılına kadar değil, daha uzun bir süre uygulandığını ispatlamaktadır.

Sabit Efendi, hırsızlık suçunun cezasını “öğrenciyi şubesinden ayırarak, ayrı yerde ders çalıştırma” şeklinde vermektedir. Bugün ise bu suçun karşılığı, ortaöğretimde okuldan tasdikname ile uzaklaştırma cezasını gerektirir.

Yine Sabit Efendi, öğretmene karşı gelmeyi öğrencinin teneffüs ve yemek zamanlarında sınıfta bırakılması ile cezalandırırken, bu suçun cezası da bugün ortaöğretimde öğrenciyi tasdikname ile okuldan uzaklaştırmaktır.

Günümüzde yine ortaöğretimde öğrencinin arkadaşlarına hakaret etmesi okuldan kısa süreli uzaklaştırma cezasını gerektirirken, Selim Sabit Efendi bu suçun cezasını, öğrenciyi şubesinden ayırıp, ayrı yerde ders çalıştırarak vermektedir.

Görüldüğü gibi, aynı olumsuz davranışlar, Sabit Efendi’de bugünkünden daha hafif şekilde cezalandırılmaktadır. Günümüzde ortaöğretimde verilen cezaların bir kısmının Sabit Efendi’ninkilere göre daha sert, ilköğretimdeki cezaların ise, daha ılımlı olduğunu görmekteyiz. Sabit, sıbyan mektebi öğretmenleri için yol gösterici olarak hazırladığı bu “Rehnümâ-yı Muallimîn” adlı eserinde öğrencinin davranışlarının öncelikle uyarma ile düzeltilmesi ve diğer ceza yöntemlerinin gerekmedikçe kullanılmamasından yanadır. Tanzimat ve sonrasında dayak resmî bir vaka iken, Selim Sabit Efendi döneminde bu anlayış resmen kırılmıştır. Bu yüzden, bugünkü ilköğretim ceza şekillerinin, Osmanlı’dan günümüze evrimsel bir süreç sonunda ve kümülatif olarak ulaştığını düşündüğümüzde, Sabit Efendi’nin, eğitimin bu alanındaki katkılarını da görmekteyiz.

5.1.12. İmtihanlar ve Diploma

Selim Sabit Efendi, öğrencileri sınav yaparken sırayla değil, karışık olarak yanına çağırmaktadır. Bu, ilk sıradakilere iyi, diğerlerine kötü not vermemek için başvurduğu bir yöntemdir. Onun fikrine göre, “insafsız imtihan, ömür yıkımıdır” (Rıfat, 1925:1350).

Öğrenciler, her sene sonunda buldukları sınıfın derslerinden imtihan edilirler; bu sene sonu sınavında başarılı olan öğrenciler, bir üst sınıfa geçmeye hak kazanırlar. Başarısız olanlar ise, sınıfta bırakılırlar. Tahsil süresini bitirip, imtihan sonucunda başarı sağlayan öğrencilere, üstünde okulun adı yazılı bir diploma verilir. Bu diplomaya öğrencinin adı, unvanı, bilgi derecesi yazılır ve altı da öğretmen ve merkez memuru tarafından mühürlenir. Bu şekilde diploma alarak okulu bitiren öğrencilerin isim ve unvanları ve mezuniyet tarihleri de ayrıca bir deftere kaydedilir (Sabit, 1299a:39).

Öğretmen her sene, sene sonu imtihanından sonra kaç öğrenciyeye diploma verildiğini, halihazırda okulun ne kadar öğrencisi olduğunu ve imtihan komisyonunun bu okul

hakkındaki görüşlerini resmî bir yazı ile, Maârif Nezâret-i Celîlesi'ne bildirmelidir. Böylece her okulun durum ve kapasitesi, eğitim bakanlığı tarafından tespit edilmiş olur.

İmtihanlar ise, mahallenin önde gelen şahsiyetleri ile, okulun bağlı bulunduğu merkez memuru huzurunda yapılır. Burada, mahallenin önde gelen şahsiyetlerinin imtihanlara çağrılması, çevrenin de eğitime dahil edildiğinin ispatıdır. Sınıf birincilerinin adları da şeref levhasına yazılır ve öğrencilere ödülleri verilirken, bu birincilerin de adları okunur. Ayrıca, derslerinde başarılı olup, iyi ahlâkıyla da göz doldurmuş olan öğrencilere kitap, defter ve kalem gibi hediyeler verilir. Bu sayede de ödüllendirilen öğrencilerin olumlu davranışları da pekiştirilmiş olur. Hak edilen ödüller dağıtılmadan önce, öğrencilerin akrabalarına ve mahalleden bazı değerli kişilere haber verileceğinden, tören günü bu kişiler de okulda toplanırlar ve prosedüre uygun bir şekilde tören icra edilir (Sabit, 1299a:40). Velilerin törene çağrılması da, eğitimin çevre ve okuldan sonra bütünlüğü sağlayan 3. ayağı olan ailenin de göz ardı edilmediğini ispatlar.

5.1.13. Rehnümâ-yı Muallimîn'in Önemi

Selim Sabit Efendi'nin yukarıda çözümlediğimiz 1870 yılında Maârif Nezâreti'ne onaylattığı "Rehnümâ-yı Muallimîn" adlı risâlesi, 1892 yılına kadar resmî olarak iptidâî mekteplerinde öğretim metotları, talimat ve program halinde aynen kullanılmıştır (Berker, 1945:150).

Usûl-ı cedîde üzere öğretim, ders programı, okuma-yazmanın sese dayalı usûl-ı cedîd ile öğretilmesi, Hesab, Coğrafya, Tarih ve Lisan'ın öğretimi, öğrencinin okula kayıt şartları, okulda bulunması gereken defterler, öğretmen ve öğrencilerin özellik ve vazifeleri, teneffüs, ödül, ceza ve imtihanlar konularında Selim Sabit Efendi gibi entellektüel bir eğitimcinin görüşleri, resmî olarak 22 yıl Osmanlı sıbyan mektebi öğretmenlerinin yol göstericisi olmuştur. Gayri resmî olarak da bu görüşlerin kullanımı devam etmiştir. Çünkü 1892 yılından sonraki talimatnamelerde de Sabit Efendi'nin Rehnümâ-yı Muallimîn ile biçimlendirdiği sıbyan mektebi eğitiminin izleri görülmektedir. Örneğin, genel olarak bakıldığında İstanbul iptidâî mektepleri için hazırlanan özel talimatnamede, okula kayıt olacak çocukların bulaşıcı hastalığı olmamasına, aşılansız olmasına dikkat edilmesi; ödül olarak uygun bir dille öğrencinin diğer öğrenciler önünde övülmesi, bir günlüğüne öğrencinin adının levhaya yazılması vb.; ceza olarak da azarlama, ayakta tutma, teneffüs ve oyunlardan mahrum etme, çocuğu velisine gönderme vb. (Berker, 1945:151) Rehnümâ-yı Muallimîn temelli, fakat onun kadar teferruatlı olmayan eğitim görüşleri mevcuttur.

Hiç şüphesiz, bu görüşlerin temeli, sıbyan mekteplerindeki eğitimi sistemli ve düzenli bir hale getirerek, buraların usûl-ı cedîde ve iptidai mekteplerine dönüşmesinde öncülük eden ve Osmanlı öğretmenlerine yukarıda çözümlediğimiz eseri ile yol gösteren Selim Sabit Efendi'dir. Zaten Sabit, bu risâleyi öğrenci eğitimi ve öğretimi konusunda tek öğretim yönteminin izlenmesi gereğini belirtmek için değil, bu yolda bir çığır açmak ve bu eserde belirttiği öğretim yönteminin istenilen amaç için uygun olması nedeniyle, öğretmenlere yardımcı olmak için yazmıştır. Yine de usûl-ı cedîd derece derece uygulandıkça, zamana ve ihtiyaca göre, hissedilen eksiklikler olursa, Sabit Efendi eksikliklerin, bu konuda yetkin kişiler tarafından tamamlanmasını istemektedir (Sabit, 1299a:48).

Selim Sabit Efendi'nin eğitimde bir çığır açtığı ve öğretmenlere de yardımcı olduğu doğrudur; fakat sonradan öz itibarı ile, Sabit Efendi'nin usûl-ı cedîd yönteminin ilerisine gidilemediği de aşîkardır.

5.2. Osmanlı Maârifine Hizmet ve Katkıları

Osmanlı eğitimine hemen her alanda katkı sağlamış olan Selim Sabit Efendi'nin diğer çalışmalarını da şu başlıklar altında değerlendirebiliriz:

5.2.1. Sıbyan Mektepleri Alanında

Osmanlı sıbyan mekteplerinde usûl-ı cedid üzere eğitim-öğretimi başlatan Selim Sabit Efendi, bu işe başlayışını ve karşılaştığı zorlukları şöyle ifade etmiştir:

“İstanbul mekteplerinde usûl-ı cedide üzere tadrîsi ben düşündüm ve bunu ilk evvel Süleymaniye’de bir taş mektebde tatbik etdim.Oraya Fransa’da olduğu gibi mükemmel sıralar, hesap tahtaları, haritalar koydurdum.Fakat aradan 1 ay geçmeden bir gün Maârif Nâzırı tarafından çağırıldım.Bakınız ne olmuş:Hôca efendiler mekteplerin bu hâle vaz’mı din ve imâna münâfi görmüşler; onlara göre Kur’an-ı Kerim’i diz çökerek hasır veya minder üzerinde okumayıb da sıra üzerinde bacak sallayarak okumak günah imiş, ve’l-hâsıl yaptığım bütün islahat Frenk işi imiş!Din-i İslâm böyle şey’e müsâid değil imiş.Bu hôca efendiler beni Şeyh’ül-İslâm Efendi’ye şikâyet etmişler. Şeyh’ül-İslâm Efendi de padişaha arz ile cezâ-i dide edilmekliğimi istemiş.Bir de fetvâ yazılmış.Fakat padişah Şeyh’ül-İslâm Efendi’nin şiddetini ta’dil ile beraber Maârif Nâzırı’na emretmiş ve bana selâm-ı şâhânesinin tebliği ile ‘birdenbire değil, tedricen terakki edelim, efkâr-ı umûmiyeyi de unutmayalım’ tarzında hâkim-âne irşâdâtda bulunmuş olmağla biz de hareketimizi biraz ta’dil eyledik.” (Rıfat, 1925:1352)

Selim Sabit Efendi, buradan da anlaşıldığı gibi Fransa’da gördüğü çağdaş eğitim gereçlerini okula sokmak istemiş ve sokmuş, fakat medrese zihniyetinin baskısı karşısında padişahın isteği ile hareketini biraz yavaşlatmak zorunda kalmıştır.

Selim Sabit Efendi, öğrencilerin okuma ve yazmayı çağdaş bir biçimde öğrenmeleri için araç-gereçten başka, “Risâle-i Elifbâiyye” adlı bir ders kitabı yazmıştır.Bu kitabın ruhsatı için sadâretten, Nâfia Nezâret-i Celîlesi’ne yazılan tezkîrede Meclîs-i Maârif-i Umûmiye’nin gerekli incelemeyi yapması istenmiştir (BBA.A.MKT.MHM.321/54, 1281:1).Meclisin gerekli incelemeyi yaptığını ve kitabın basımına 1282 (1865) yılında ruhsat verildiğini biz yine bu risâledeki “Meclîs-i Maârif-i Umûmiye tarafından işbu Risâle-i Elifbâiyye kabul ve tasdik olunmuş...” (Sabit, 1282:39) ifadesinden anlamaktayız.Daha 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi kabul edilmemiş ve usûl-ı cedide ile Elifbâ öğretimi kanunlaştırılmamış iken, Selim Sabit Efendi’nin heceleme ile öğretimi bir tarafa bırakarak, bugünkü gibi sese dayalı yöntem ile okuma ve yazma öğretimini savunması, elbette Osmanlı maârifinin modernleşmesinde onun öncü rolünü göstermektedir.Ayrıca Süleymaniye’de çalıştığı okula -bugün de okullarda bulunduğu gibi- sıralar, hesap tahtaları ve haritalar koydurması Osmanlı maârifinin çağdaşlaştırılmasında Selim Sabit Efendi’nin

gayretinin sadece teoriyi değil, pratiği de içerdiğinin en açık göstergesidir. Bu yüzden, kendisinin sıbyan mekteplerinin yenileştirilmesindeki payı oldukça büyüktür (Akyüz, 1978:63).

Ayrıca Selim Sabit Efendi Muhtasar Coğrafya Risâlesi'nin sonuna koyduğu 7 harita ile de Osmanlı maârifinde öncü bir rôle sahiptir. Bu haritalar; Asya, Avrupa, Afrika, Amerika ve Avustralya kıtalarının haritaları ile dünyanın, Anadolu ve Rumeli'nin haritalarıdır. Zikrettiğimiz haritalar sıbyan mektebi öğrencilerinin coğrafyayı, dünyayı ve çevrelerini anlamalarını sağlayan en önemli gereçler olmuşlardır. Sabit, bu haritaları çizmeyi de öğrencilerine yeni yöntemler ile öğretmiş, böylece öğrencilerin pasif kalmalarını engellemiş ve yaparak öğrenmelerini de sağlamıştır.

5.2.2. Rüşdiye Mektepleri Alanında

Selim Sabit Efendi, 1879-1884 yılları arasında Mekâtib-i Rüşdiye müdürlüğü yapmıştır. İşte bu dönemde kendisi “Nahv-ı Osmânî” ve “Şarf-ı Osmânî” adlı eski Türkçe cümle ve dilbilgisine dair iki önemli eser neşretmiştir ki; bunlar rüşdiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuşlar ve tekrar basımları da yapılmıştır. Ayrıca rüşdiye mektepleri müdürü olmadan önce de “Miyâr'ül Kelâm” ve “Muhtasar Şarf-ı Osmânî” adlı eski Türkçe söz söyleme sanatlarına ve dilbilgisine dair iki önemli eser neşretmiş ve bu eserler de rüşdiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuşlardır. Bu eserlerin rüşdiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmalarının meşrû ve resmî karşılığı ise, Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 23. maddesinde yazılı olan ve rüşdiye mekteplerinde okutulması gereken Lisân-ı Osmânî Kavâid-i dersinin bulunuşudur (BBA Y.E.E.112/6, 1286:9). Ayrıca Selim Sabit Efendi Meclis-i Maârif üyesi iken rüşdiye mekteplerindeki öğretmen ve öğrencileri de denetlemiştir. Örneğin; imtihan gününde öğrencilere sorular sormuş ve öğretmenleri tarafından iyi yetiştirilen öğrencilerden, sorularına tam ve tereddütsüz cevaplar almıştır (Vakit, 1298:2).

Selim Sabit Efendi'nin rüşdiye mektepleri alanındaki çalışmaları elbette sadece ders kitapları ve teftiş ile sınırlı değildir. Şöyle ki; İstanbul'da rüşdiye mekteplerinde tahsillerini tamamlamış olan 150 öğrenci, 12 Şevval 1299 (26 Ağustos 1882) tarihinde diplomalarını almak üzere Maârif Nezâreti'ne çağırılmıştır. Burada Maârif Nâzırı Mustafa Paşa, erkân-ı maârif üyeleri ve muallimler huzurunda öğrencilere diplomaları verilmiş ve rüşdiye mektepleri müdürü Selim Sabit Efendi, nâzır paşaya hitaben bir konuşma yapmıştır (Cevad, 1338:218). Bu konuşmada Selim Sabit Efendi bundan 30-35 sene evvel sıbyan mekteplerinin üzerinde numune olarak birkaç rüşdiye mektebinin kurulduğunu, bu gibi okullarla amaca

ulaşmanın mümkün olacağı tecrübe ile anlaşılmasıyla da, rüşdiye mekteplerinin imparatorluk geneline yayıldığını ve bugün 25 bin civarında rüşdiye mektebi öğrencisinin bulunduğunu ifade etmiştir (Cevad, 1338:219).

Selim Sabit Efendi, konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“...Mukaddemleri yalnız Dersaâdet rüşdiyelerinden çıkan Şâkirdâna beher sene iki üç yüz kıta şahâdet-nâme verilmekte iken, mesele-i zâile esnâsında mekteplerin bir sene kadar sükân-ı muhacirîne tahsis edilmesinden dolayı emr-i ta’lîm sekteleterek şâkirdân dağılmış ve muahharen mekteplerin bit-tahliye kûşâdıyla yeniden kayd edilerek yetiştirilen talebeden geçen sene ancak altmış nefer şâkirde şahâdet-nâme verilebilmiş idi. Bu sene şahâdet-nâme alan şâkirdân adedi yüz elli nefere bâliğ olmuştur.” (Cevad, 1338:219)

Selim Sabit Efendi bu konuşmada mesele-i zâile nitelendirmesi ile “93 Harbi” diye de tabir edilen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını ifade etmekte ve bu savaş sırasında İstanbul’a gelen ve rüşdiye mekteplerine yerleştirilen göçmenlerin eğitimin aksamasına neden olmalarına dikkati çekmektedir. Savaş öncesi 200-300 mezun veren İstanbul rüşdiye mekteplerinden ancak bu eğitim kurumlarındaki göçmenlerin tahliye edilmesinden sonra 1881 yılında 60 mezun alınabilmiştir. Selim Sabit Efendi’nin Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti’ne denk gelen bu dönemin 1882 yılının 26 Ağustos’unda ise İstanbul rüşdiye mekteplerinden diploma alan öğrenci sayısı 2.5 kat artmış ve 150’ye çıkmıştır.

20 Şevval 1300 (24 Ağustos 1883) tarihinde yine 150 kadar rüşdiye öğrencisine Maârif-i Umûmiye Nâzırı Mustafa Paşa, Nezâret ve rüşdiye mektepleri öğretmenleri huzurunda Maârif Nezâreti’nde diplomaları verilmiştir. Rüşdiye mektepleri müdürü olarak Sabit, burada da bir konuşma yapmış ve ülkedeki rüşdiye mektebi öğrenci sayısının 25 ile 30 bin arasında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 1883 yılında vilayetlerde 40-50 kadar rüşdiye mektebinin hazırlandığını; fakat önem sırasına göre bunlardan 8-10 kadarının kaidesine uygun olarak açıldığını, diğerlerinin de yakın zamanda açılmasının kararlaştırıldığını belirtmiştir (Cevad, 1338:225).

12 Ağustos 1300 (24 Ekim 1884) tarihinde “Der-saâdet mekâtib-i rüşdiyesi” nde tahsillerini tamamlamış olan 240 öğrenciye Maârif Nâzırı Mustafa Paşa ve erkân-ı nezâret huzurunda diplomaları verilmiştir. Selim Sabit Efendi’nin burada yaptığı konuşmadan bir önceki yıl açılmasına karar verilen 40 rüşdiye mektebinin açıldığını anlamaktayız (Cevad, 1338:240).

Bu durum, Selim Sabit Efendi’nin mekâtib-i rüşdiye müdürlüğü zamanında Osmanlı ülkesinde 1882 ve 1884 yılları arasında 50 yeni rüşdiye mektebinin açıldığını ve mezun öğrenci sayısının da İstanbul’da 1881 yılında 60, 1882 ve 1883 yıllarında 150 ve 1884

yılında da 240'a ulaştığını göstermektedir. Böylece rüşdiye mektepleri ve mezun öğrenci sayıları 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesi dönemine ulaşmış ve hatta göçmenlerin okullara yerleştirilmesiyle aksayan eğitim artık normal haline dönmüştür.

5.2.3. Mekteb-i Sultanî ve Darülfünûn'da

Bilindiği gibi Mekteb-i Sultanî 1 Eylül 1868'de eğitim-öğretime başlamıştır (Sungu, 1943:335). Bundan 13 gün sonra 26 Cemâzîyel-evvel 1285 (14 Eylül 1868) tarihiyle Maârif ve Maliye Nezâret-i Celîleleri'ne yazılan bir tezkîre bizi Selim Sabit Efendi'nin Mekteb-i Sultanî'deki görevi hakkında aydınlatmaktadır.

Şöyle ki; Altıncı Daire Belediye Muhasebecisi olan Selim Sabit Efendi'ye Rütbe-i Sâlise tevcih edilmiş ve Mekteb-i Sultanî'nin Fransız II. Müdürü Le Pestac'ın maâşına uygun olarak Selim Sabit Efendi'ye de yıllık 10.000 Frank maâş tahsis edilmiş ve kendisine Mekteb-i Sultanî II. müdürlüğü verilmiştir (BBA.MKT.MHM.420/25, 1285:1).

Böylece 3. rütbeye ve yıllık 10.000 Frank maâş ile Galatasaray Lisesi'nin II. Müdürlüğüne terfi ettirilmiş olan Selim Sabit Efendi, Türkiye'nin yabancı dille eğitim yapan ilk devlet okulunda 1 sene müdür yardımcılığı görevini ifâ etmiştir. Fakat burada, Fransız II. müdür ile geçinememiştir* (Ergin, 1940:402). Daha sonra da 1869 yılında Meclis-i Kebîr-i Maârif Daire-i İdare Azâlîği'ne atanmıştır (Cevad, 1338:110). Ayrıca bu azâlîğe ek olarak, kendisine 3 Zilkâde 1286 (4 Şubat 1870) 'da Darülfünûn Kitâbet ve Edebiyat dersi öğretmenliği de verilmiştir. Selim Sabit Efendi'nin bu göreve getirilmesinin nedeni; Paris'e gönderilirken, dönüşünde açılması düşünülen Darülfünûn'da öğretmenlik yapmasının şart koşulmuş olmasıdır (Cevad, 1338:64). Paris'e gönderilen hoca efendilere Meclis-i Maârif tarafından verilen talimatın ikinci bendinde bu konu, şöyle geçmektedir:

"Mumaileyhimâ efendilerin bir vazîfe-i memûrriyetleri dahi, Dersââdet'e avdetlerinde Darülfünûn hocalığına kesb-i liyâkat ve iktidâr etmek üzere funûn-ı lâzimeyi tahsilden ibâret olub, ancak biri Riyâziyyat hocası ve diğeri Tabiiyyât hocası olmak üzere, Paris Sefâret-i seniyyesi ma'rifetiyle kendi isti'dâtlarına göre bir Riyâziyyat ve biri Tabiiyyât fenlerine sarf-ı mesâf edecektir..." (Cevad, 1338:64)

Şimdi Darülfünûn açıldığına göre Selim Sabit Efendi, burada vazifesini yerine getirecektir. Bu durum, devrin Maârif Nâzırı Safvet Paşa tarafından sadârete sunulan ve

* Selim Sabit Efendi'nin anlayamadığı Fransız II. müdür Osman Nuri Ergin'de (bkz. Türkiye Maârif Tarihi cilt:2 İstanbul 1940 s.402) Levistal, arşiv kaynağında (BBA.MKT.MHM. Dosya No:420 Gömlek No:25) ise Le Pestac olarak geçmektedir.

“Darül-fünûn’da tedris olunacak fûnûn için ta’yîni lâzım gelen muallimlerin esâmî ve mikdâr-ı maâşlarını mübeyyen pusula” da şu şekilde gösterilmektedir:

Tablo 7.1286 yılında Darülfünûn derslerine tayin olan hocalar ve maaşları- BBA.İ.DH 42253 (1286:1,2) ’den alınmıştır.

DERSLER	HAFTALIK SAATLERİ	MUALLİMLER	MUALLİMLERİN MAÂŞLARI
Kitâbet ve Edebiyat	5	Selim Efendi	1500 Guruş
Fransız Lisânı	3	Pertev Efendi	1000 Guruş
İlm-i Hukuk	2	Ahmed Kamil Efendi	800 Guruş
İlm-i Servet	1	Ohannes Efendi	500 Guruş
Coğrafya	2	Halid Bey	700 Guruş
Usûl-i Defterî	2	Münir Bey	1000 Guruş
Resim	1	Mösyö Kes	500 Guruş

Selim Sabit Efendi’nin Darülfünûn’da Kitâbet ve Edebiyat dersinden başka Sicill-i Ahvâl Defteri’nde de belirtildiği üzere aynı branşın farklı kolu olarak Edebiyat-ı Türkiyye hâceliği yaptığını da, 30 Muharrem 1288 (20 Nisan 1871) Perşembe günü Takvîm-i Vakayi’de ilan edilen Darülfünûn-ı Osmânî ders cedvelinden, şu tablo sayesinde anlıyoruz:

Tablo 8.1288 tarihli Darülfünûn-ı Osmânî ders cedveli-Takvîm-i Vakayi’ (1288:3) ’den alınmıştır.

EYYÂM	ULÛM	SAAT	ESÂMÎ-İ MUALLİMİN
Cumartesi	İlm-i Hey’et	4-5	Tevfik Bey
	Edebiyat-ı Türkiyye	5-6	Selim Efendi
Pazar	İlm-i Mevalîd	4-5	Rıfat Bey
	Hikmet-i Tabîyye	5-6	Aziz Efendi
Salı	Edebiyat-ı Türkiyye	5-6	Selim Efendi
Çarşamba	Edebiyat-ı Türkiyye	4-5	Selim Efendi
	İlm-i Mevalîd	5-6	Rıfat Bey
Perşembe	Hikmet-i Tabîyye	4-5	Aziz Efendi
	İlm-i Hey’et	5-6	Tevfik Bey

Tablodan da anlaşıldığı gibi Selim Sabit Efendi, Darülfünûn'da haftada 6 saat Türk Edebiyatı dersini vermektedir. Fakat kendisinin Darülfünûn'a hizmeti sadece ders verme ile sınırlı değildir. Paris'e beraber gittiği Hoca Tahsin, bu dönemde artık Darülfünûn'un müdürüdür. Yukarıda zikrettiğimiz üzere Selim Sabit Efendi de ayrıca Meclis-i Kebîr-i Maârif Daire-i İdare A'zâsı'dır. İşte Tahsin Efendi 30 Muharrem 1287 (1 Mayıs 1870) yılında Darülfünûn'daki fizik dersinin pratiği için aletlerin gerekliliğini Meclis-i Kebîr-i Maârif Daire-i İdare bölümüne bildirmiştir (BBA. İ.DH 43038; 1287:1,2,3). Selim Sabit Efendi'nin de üyesi olduğu bu meclis, resmî bir yazı ile durumun sadârete aktarılmasını sağlamıştır. Gerekli oldukları aşikar olan bu aletleri, Paris'e gitmek üzere hazırlanan Mösyö Fabrid veya bu işi yapabilecek başka kişilerin kontrol ederek Paris'ten 9-10 bin Frank karşılığında satın alıp göndermelerine ve masrafın da maârif bütçesinin 16. faslının 5. maddesinde yazılı olan olağanüstü durumlar kısmından ödenmesine ve durumdan Paris elçiliğinin de haberdar edilmesine karar verilmiştir (BBA. İ.DH 43038, 1287:1,2,3). Böylece Paris'e beraber gitmiş ve döndüklerinde Darülfünûn'da çalışmalarını şart koşulmuş olan iki maârifçi -Tahsin Efendi ile Selim Sabit Efendi- konumları ve sıfatları farklı da olsa Darülfünûn'un eğitim kalitesini yükseltmek için birlikte çalışmışlar ve Darülfünûn'un modern fizik aletlerine kavuşmasına katkı sağlamışlardır.

Netice olarak, Selim Sabit Efendi'nin Mekteb-i Sultanî ve Darülfünûn'daki hizmetlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- Mekteb-i Sultanî'de 1 sene müdür yardımcılığı yapmıştır.
- Darülfünûn'da Kitâbet ve Edebiyat ile Edebiyat-ı Türkiyye derslerini vermiştir.
- Darülfünûn'da fizik dersinin uygulamalı olarak devamı için gerekli olan aletlerin alınmasına Meclis-i Kebîr-i Maârif Daire-i İdare A'zâsı olarak katkı sağlamıştır.

5.2.4. Darümuallimîn'de

Selim Sabit Efendi, Darümuallimîn'de yetiştirdiği öğretmenler ve bu öğretmenlere verdiği bilinç ile, son dönem Osmanlı maârifine, pedagoji alanında yeterli bilgiye sahip eğitimcilerin yetişmesine katkı sağlamıştır. Emekli edildikten sonra da Darümuallimîn'de öğretmenlik yapmaya devam etmiş ve hayatının sonuna kadar buradaki görevini mektebe giriş ve çıkışında bir yere uğramaması için peşine hafiyeye takılmış olmasına ve sadece Sarıyer ile Darümuallimîn arasında gidip-gelmesine izin verilmiş olmasına rağmen ifâ etmiştir (Cevdet, 1341:362). Kendisinin buradaki çalışmalarını şu başlıklar altında gruplandırabiliriz:

5.2.4.1. Öğretmen Olarak

Darümuallimîn'in 1851 tarihli ilk nizamnâmesinde "Ders Verme ve Öğretim Yöntemi" dersi mevcuttur. Bu ders, 1878 yılında Darümuallimîn-i Rüşdiye'de tekrar gözükmetedir (Akyüz, 2001:162,167).

Selim Sabit Efendi ise 1879 yılında Darümuallimîn'de İlm-i Belagât dersini vermektedir (Devlet salnâmesi, 1296:72,79). Emekli edildikten sonra da burada ;

- iptidâîye kısmında; Usûl-ı Tedris, Terbiye-i Beşer
- rüşdiye kısmında; Kavâid, Kitâbet-i Gayrî Resmîyye
- âliye kısmında; Ahvâl-i Ruh, Ahlâk

derslerini okutmuştur (Rıfat, 1925:1339). Ayrıca rüşdiye ve Âliye kısımlarına da 1889-1890'da -yukarıda bahsettiğimiz- Usûl-ı Tedris dersi konduğundan, Selim Sabit Efendi bu dersi Aristoklis Efendi'den sonra Darümuallimîn'in tüm şubelerinde 13 sene okutmuştur (Akyüz, 2001:168). Ayrıca kendisi 1895 yılında Darümuallimât'da her sınıfta kadınlar için 2 saat Arapça, 1 saat de Farsça dersinin verilmesine karşı çıkmış, bunların yerine daha gerekli derslere ağırlık verilmesinin ehemmiyetine değinmiş, fakat görüşleri kabul edilmemiştir (Akyüz, 2001:169). Bunlardan başka Selim Sabit Efendi, Darümuallimînler'e İlm-i Terbiye ve Usûl-ı Tedris derslerinin konulması için büyük çaba sarf etmiştir. Bu çabalarıyla da maârif ricâli içerisinde övgüye değer bir şahıstır (Cevad, 1338:229). Bu koydurduğu derslerin öğretmenliğini -özellikle de Usûl-ı Tedris'inkini- bizzat kendisi yaparak öğrenci psikolojisinden anlayan öğretmenler yetiştirmeye çalışmıştır. Onun sadece bu hareketi bile eğitimin modernleştirilmesi yolunda atılmış büyük bir adımı temsil eder.

5.2.4.2. Taasubla Mücadele Alanında

Selim Sabit Efendi Süleymaniye'de bir taş mektebe koyduğu modern gereçlerin medrese zihniyeti tarafından engellenmesinden yılmamış ve hareketini yavaş yavaş eğitimin modernleştirilmesi amacıyla devam ettirmiştir. Hocaların elifbâyı müzik dersinde imiş gibi öğretmelerini de kınamış ve yanlış bulmuştur (Rıfat, 1925:1351,1352).

Kendisi ayrıca, taasuba karşı akıl yolu ile mücadele edecek olan öğretmenlerinin, halkı da bu konuda aydınlatmalarını istemektedir. Hoca efendilerin bilgi eksikliğinden ve sert taasublarından yana yakıla şikayet etmiştir. Ulemânın hali hazırda ilim ve fen karşısındaki kayıtsızlıklarını da eleştirmiştir (Rıfat, 1925:1354). Bu konu ile ilgili olarak Darümuallimîn'de öğrencilerine şu hikayeyi anlatmıştır:

"Bilmem hangi padişahın zamanında bir sulh tesis edilmek istenilmiş, hasm birkaç milyon tazminat istemiş, padişah o vakdin usûlünce meseleyi Bâb-ı

Meşihat'e göndermiş, Şeyhülislâm Efendi verilmesini tecvîz ile fetvâ vermiş. Sonra padişah Veliyy-ün-niam Efendi Hazretlerini muâheze ile 'beyt-ül-mâl-ı müslimin bu kadar parayı nasıl verir, bunu nasıl tecvîz edersin?' deyince cevaben 'Efendim; bu Frenklerin milyon dedikleri bizim kise akçe dediğimiz değil midir? Sâye-i Şevketlerinde o kadar kise akçeyi en küçük bir bende-niz (köleniz) verir' demiştir." (Rıfat, 1925:1354)

Buradan da anlaşıldığı gibi; Selim Sabit Efendi, geleceğin öğretmenlerini bilgisizlik karşısında düşülen gülünç durumları örnekleyerek yetiştirmiştir. Sabit'in bu konudaki diğer bir örneği de Abdülaziz'in Paris'i ziyareti sırasında, Fransız imparatorluk aşçısının, Osmanlı Devleti'nin aşçısının "40 senelik emek ile öğrenebildim" dediği pilav yemeğini birkaç dakika izleyerek öğrenmesidir. Çünkü; hangi tencerede, hangi hararete, kaç derecede vb. pişirildiğini Fransız aşçı tek tek kaydetmiştir (Rıfat, 1925:1343,1344) ; 40 sene de uğraşmamıştır. Bu durum elbette Fransızların çok zeki olduklarını ispatlamamaktadır; sadece bilimsel bilgiye verdikleri önemi ortaya çıkarmaktadır.

İşte Selim Sabit Efendi, Darülmualimîn'deki öğrencilerine yukarıdaki örnekleri vererek onları, bilimsel bilginin önemini kavramış öğretmenler olarak yetiştirmek istemiştir. Çünkü "şu millet zekidir, bu millet anlayışsızdır" gibi fikirler -doğru olarak- ona göre yanlıştır. "Anlayışsız" denilen milletler bile çok çalışma ile diğerlerini geçebilirler. İlerlemek için diğer milletlerde bulunan ilmi almak gerekir. Ona göre, "ilmin, irfânın, sanatın hakikî memleketi, mâliki bulunamaz" (Rıfat, 1925:1344). Bu yüzden Selim Sabit Efendi, öğretmen adayı öğrencilerine şöyle seslenir:

"Onun için efendiler taassubu bırakalım. Milletimizi yükseltmek için dünyanın neresinde, ne gibi vesâit-i âliye varsa edinelim. Müstefid olalım... İlmin memleketi olmaz. Nerede bir ilm-i nâfi' varsa öğrenelim... Şu halde muallim olduğunuz şehirlerde ahâlîdeki fikr-i taassubu sûret-i hâkim-ânede refv etmeğe çalışmak da bir ikinci vazîfeniz olmalıdır efendiler!" (Rıfat, 1925:1344,1345)

Görüldüğü gibi bu görüşlere sahip olan Selim Sabit Efendi, ilmin ve yükselmenin önündeki tek engel olarak taassubu işaret etmiş ve gerek kendi başına, gerekse yetiştirdiği öğrencileri ile taassub zihniyetini kırmaya ve Osmanlı maârifini modernleştirmeye çalışmış ender eğitimcilerimizden biridir.

5.2.5. Yazdığı Kitaplarla

Selim Sabit Efendi, bilimsel alandaki çok yönlülüğü ile de çoğu maârifçimizden ayrılmaktadır. Şöyle ki; kendisi ilk okuma-yazma, kütüphanecilik, matematik, söz söyleme ve cümle bilgisi, coğrafya, Osmanlıca dil bilgisi, tarih, pedagoji ve ölçü çevirme gibi çok çeşitli

alanlarda risâleler neşr edebilmiş bir maârifçimizdir.Yazdığı kitaplardan ilk okuma-yazma, matematik, coğrafya ve tarih konulu olanlar sıbyan mekteplerinde, söz söyleme ve cümle bilgisi, Osmanlıca dilbilgisi konular rüşdiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuşlardır.Ölçü çevirme konulu eseri ise eski ölçülerden yeni ölçülere geçiş döneminde herkesin faydalandığı bir eser olmuştur.Pedagoji kitabı ise Osmanlı muallimleri için bir rehber niteliği taşımaktadır. Kütüphanecilik alanındaki eseri ise, Hamidiye Kütüphanesi'ndeki eserlerin düzenli bir şekilde fişlenmesini belirten bir defter niteliği taşımaktadır.

5.2.6. Kütüphanecilikte

Selim Sabit Efendi Mekâtib-i Rüşdiye Müdürü iken, Maârif Nezâreti tarafından kendisine II.Abdülhamid Han zamanında yapılan hizmetlere bir ilave olması için, İstanbul'da bulunan bütün kütüphanelerin gözden geçirilerek bu kütüphanelerdeki eserleri içeren birer örnek defterlerinin düzenlenmesi görevi verilmiştir. Selim Sabit Efendi bu durumu şöyle ifade eder:

“Abdülhamid Han Sani Efendimiz Hazretleri'nin asr-ı hümâyûn-ı şâhâneleri meâsir-i celilesine bir ilâve-i cemile olmak üzere bu defa Dersââdet ile bilâd-ı selâsede kâin bil-cümle kütüb-hâneler teftiş ve muâyene ettirilerek bunların sûret-i sahîhede birer kıt'a defterinin tertib ve tanzîmi hususu cânib-i nezâret-i celile-i maârifden bu bende-i kemînelerine emr ve irade buyurulmuş olmağla ...”
(Sabit, t.y.:153)

Bu amaçla, ilk önce II.Abdülhamid'in kütüphanesinde araştırmaya başlanmış ve şu şekilde çalışılmıştır:

“teftiş ve muâyene me'murları tarafından verilen malûmât üzerine tahkikat-ı muktezayâ bil-âhire müellifat-ı mevcûdenin ba'z evsâf-ı mümeyyizeleriyle aded ve unvanlarını mübeyyen ve müellif ve mütercimlerin isim ve şöhetleriyle beraber dest-res olunabilenler târih-i te'lif ve vefâtlarını müştemil ... bir kıta defter vücûda getirilerek erbâb-ı ilm ve mütâlaaya mücib-i istifâde olmak üzere nezâret-i müşarûn-ileyhe tarafından tab' ve temsil edilmiş olduğu gibi diğer kütüb-hânelerin dahi bu minvâl üzere birer kıta defterinin bi-t-tertib tab've neşri ... ” (Sabit, t.y.:153).

Selim Sabit Efendi bu araştırmanın başındaki isimdir. Çalışmasına da Hamidiye Kütüphanesinden başlamıştır. Bu çalışmada Lala İsmail Efendi tarafından Hamidiye Kütüphanesine bırakılmış olan yedi yüz altmış dört seçkin eser tekrar gözden geçirilerek fişlenmiştir.(Sabit, t.y.:140) Bu çalışmanın sonucunda ise ortaya Sabit'in “Hamidiye

Kütübhânesinde Mahfûz Kütüb-i Mevcûde'nin Defteridir" adlı yapıtı çıkmıştır.Bu defter adından da anlaşılacağı gibi II.Abdülhamid'in kütüphanesindeki mevcut kitapların katalogudur.Sabit Efendi bu çalışma ile Hamidiye Kütüphanesinde bundan yüz yirmi sene önce mevcut olan kitapların isimlerini bizlere ulaştırmıştır.Bu değerli çalışma bugün 105512 numarasıyla Beyazıd Devlet Kütüphanesinde mevcuttur. Fakat Selim Sabit Efendi'nin bu defterinin tarihi yoktur. Ama yine de kendisinin bu çalışmayı Mekâtib-i Rüşdiye Müdürü iken vücuda getirdiğini bildiğimize ve bu görevde de kendisi 1879-1884 yılları arasında bulunduğuna göre eserin bu tarihler arasında yazıldığını düşünmek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Selim Sabit Efendi bu defterde kitaplardan başka ayrıca adedli mecmuaları içeren çeşitli dergilere de yer vermiştir. Çünkü defterin asıl temasını Lala İsmail Efendi merhumun Hamidiye Kütüphanesine bırakmış olduğu kitap ve risaleler oluşturmaktadır ve bunlar arasında da anlaşılacağı gibi risaleler (dergiler) de vardır. Selim Sabit Efendi de bu yedi yüz altmış dört eserin hepsini fişleyerek etkisi günümüze kadar ulaşmış bir hizmette bulunmuştur. Fişlemenin şablonu ise şu şekilde yapılmıştır:

Tablo 9.Selim Sabit Efendi'nin "Hamidiye Kütübhânesinde Mahfûz Kütüb-i Mevcûde'nin Defteridir" adlı eserinin şablonudur.

Esâmî-i kütüb (kitapların isimleri)	Cild	Lisan Arabî Farisî v.b.	Hat (Yazı)	Esâmî-i müellifin (yazarların isimleri)	Târih-i vefât (ölüm tarihleri)	Mülâhazât (Düşünceler)
-------------------------------------	------	-------------------------	------------	---	--------------------------------	------------------------

Böylece kütüphanecilik alanında da Selim Sabit Efendi'nin emeği ortaya çıkmaktadır.Bugün kütüphanelerimizde de bu defterde olduğu gibi müelliflerin isimleri, kitap adları ve varsa unvanları bulunmaktadır.Bu defter ile, Selim Sabit Efendi'nin Türk eğitim tarihine kütüphanecilik alanındaki hizmetlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- Hamidiye Kütüphanesi'ndeki bundan yüz yirmi yıl önce mevcut bulunan kitap ve dergileri yukarıda adını zikrettiğimiz "Hamidiye Kütübhânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûde'nin Defteridir"adlı eserden Selim Sabit Efendi sayesinde öğrenebilmekteyiz.
- Ayrıca, müelliflerin unvanlarını, ölüm tarihlerini ve kitaplarını hangi dilde yazdıklarını da Selim Sabit Efendi'nin bu çalışmasından takip edebilmekteyiz.
- Bu çalışmada, istenilen amaca ulaşıldığı için Maârif Nezâreti tarafından baştan planlandığı gibi diğer kütüphanelerin de bu şekil ile birer defterlerinin

düzenlenerek basılmasına da karar verilmiştir.Böylece, İstanbul'daki kütüphanelerin mevcudelerinin kataloglanma ve düzenlenme fikri uygulanmaya konulmuştur.Bu yüzden bugünkü İstanbul kütüphanelerinin nizamının temelini Selim Sabit'in çalışmalarında ve Maârif Nezâretinin uygulamalarında aramak yanlış olmayacaktır.

- Kitapların ve yazarlarının, ilim ve düşünce sahiplerinin gereken istifadeyi sağlamaları için sunulması, Selim Sabit Efendi'nin ve Maârif Nezâreti'nin bilim ve eğitime verdiği önemi; onun kitapları fişleme metodu ise zamanının kataloglama yöntemini bizlere ulaştırmaktadır.

SONUÇ

18.yy. ile tarihleyebileceğimiz Osmanlı eğitimindeki gelenekselden kopuş çabaları, özellikle Tanzimat'tan sonra "medrese"nin etkisinin yavaş yavaş kırılması ile "mektep" taraftarlarının güç kazanması ve eğitim reformlarının bu yönde yapılması doğrultusunda şekillenmiştir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile düzenlenen eğitim sisteminde batılılaşma, özellikle bu tarihten sonra geri dönülemez bir hal almıştır. Fakat medrese-mektep ikiliği, daima devam etmiştir. Medresenin en güçlü olduğu yer ise, sıbyan mektepleridir. Buna rağmen, Fransa'da eğitim görmüş olan Selim Sabit Efendi, sıbyan mekteplerinde reformu başlatan eğitimcimiz olmuştur. Kendisinin eğitime katkıları ise, sadece sıbyan mektepleri alanında olmamıştır. Onun eğitim tarihimizdeki yeri hakkındaki bulgularımız şunlardır:

- Selim Sabit Efendi, en son yöntemleri takip edip, pedagoji kitaplarını da okuyan ilk Osmanlı eğitimcisidir.
- 12 değişik isimde eser neşredebilmiş, zamanının ender eğitimcilerindedir.
- Türkçe'de seslerin tam olarak karşılanması için, Arap alfabesinde bazı düzeltmeler dahi yapmıştır.
- Okuma-yazma öğretiminde musikî dersini andıran geleneksel metodu kaldırılmasında büyük etkisi vardır.
- Bugün okuma-yazma öğretiminde kullanılan "harflerin seslerine dayalı sistem"i, Osmanlı ülkesinde uygulayan ilk kişi, Selim Sabit Efendi'dir.
- Sıbyan mekteplerine harita, sıra, hesap tahtası ve "usûl-ı cedîd"i ilk sokan eğitimcimizdir.
- Yazdığı coğrafya kitabına haritalar koymuş ve haritanın öğrenciye nasıl çizdirileceğini açıklamıştır.
- Selim Sabit Efendi, tarih ders kitabının konularını, yaşanan devre kadar getirmiştir. Bugün ise, tarih ders kitaplarında yakın tarih yoktur.
- Matematik öğretiminde tablolardan yararlanmıştır.
- Rüşdiye mektepleri müdürlüğü yaptığı sırada 50 yeni rüşdiye mektebi açılmıştır.
- Sadece sıbyan mekteplerinde modern eğitimi desteklememiş, Darülfünûn'a da modern gereçlerin girmesine katkı sağlamıştır.
- Çağın pedagoji anlayışı ile bilgilendirdiği yüzlerce öğretmen yetiştirmiştir.
- Kütüphanecilik alanındaki çalışmaları, bugüne toplu eser katalogu kalmasını sağlamıştır.

- Eğitim görüşleri sadece Osmanlı ülkesinde değil, Kazan'da da yankı bulmuştur.
- Yazdığı hiçbir esere son noktayı koymamış, daima zamanın şartlarına göre entellektüeller tarafından daha iyisinin yazılabileceğini peşinen kabul etmiş, bilimsel ahlaka uygun ve eleştiriye açık bir şekilde hareket etmiştir.

Bugün, geçmişten akıp geldiğine göre bu bulgular doğrultusunda eğitim tarihimiz içinde Selim Sabit Efendi gibi çağının ilerisinde olan bir eğitimcinin bugün tekrar değerlendirilmesi, hem günümüzün eğitim anlayışını daha iyi kavramayı sağlayacak, hem de eğitimcilerimize farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BBA (1286).İrâde Dahiliye Tasnifi Vesika No:42253
 BBA (1287).İrâde Dahiliye Tasnifi Vesika No:43038
 BBA (1305).İrâde Dahiliye Tasnifi Vesika No:83089
 BBA (1305).İrâde Dahiliye Tasnifi Vesika No:83132
 BBA (1305).İrâde Dahiliye Tasnifi Vesika No:84692
 BBA (1310).İrâde Maârif Tasnifi Vesika No:1310-N-1
 BBA (1281).Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi Dosya No:321 Vesika No:54
 BBA (1285).Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi Dosya No:420 Vesika No:25
 BBA (1290).Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi Dosya No:456 Vesika No:99
 BBA (1290).Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi Dosya No:467 Vesika No:79
 BBA (1297).Sicill-i Ahvâl Defteri No:1 Sayfa:260
 BBA (1305).Yıldız Esâs Evrâk Tasnifi Dosya No:5 Vesika No:61
 BBA (1286).Yıldız Esâs Evrâk Tasnifi Dosya No:112 Vesika No:6
 BBA (1311).Yıldız Perakende Evrâkı Maârif Nezâreti Marûzâtı Dosya No:3 Vesika No:16
 BBA (1312).Yıldız Perakende Evrâkı Maârif Nezâreti Marûzâtı Dosya No:3 Vesika No:51
 BBA (1314).Yıldız Perakende Evrâkı Maârif Nezâreti Marûzâtı Dosya No:3 Vesika No:64
 BBA (1298).Yıldız Sadâret Hususî Marûzât Tasnifi Dosya No:166 Vesika No:117

Gazeteler

- Resmî Gazete (2003) No:25212
 Takvim-i Vakayi' (1287) No:1220
 Takvim-i Vakayi' (1287) No:1223
 Takvim-i Vakayi' (1287) No:1225
 Takvim-i Vakayi' (1330) No:1226
 Takvim-i Vakayi' (1288) No:1347
 Vakit (1296)
 Vakit (1297) No:2047

Yıllıklar

- Devlet Salnâmesi (1295)
 Devlet Salnâmesi (1296)
 Maârif Salnâmesi (1316)

Kitap ve Makaleler

- AÇIKGÖZ, Kamile Ün (2002).Aktif Öğrenme, Birinci Baskı, İzmir:Eğitim Dünyası Yayınları.
 AKŞİN, Sina; FAROQHİ, Suraiya; KUNT, Metin; ÖDEKAN, Ayla; YURDAYDIN, Hüseyin G. (1995).Türkiye Tarihi, Cilt 2, Dördüncü Basım, İstanbul:Cem Yayınevi.
 AKŞİN,Sina; FAROQHİ, Suraiya; KUNT, Metin; ÖDEKAN, Ayla; TOPRAK, Zafer; YURDAYDIN, Hüseyin G. (1995).Türkiye Tarihi, Cilt 3, Dördüncü Basım, İstanbul:Cem Yayınevi.
 AKŞİN,Sina (1977).“Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”,Toplum ve Bilim, Sayı 2, İstanbul:Birikim Yayınları, [31-46].
 AKYÜZ,Yahya(1978).Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, Ankara:Doğan Basımevi.
 AKYÜZ, Yahya (1981).“Atatürk’te Namık Kemal’in Etkisi ve Abdülhamid Devrinde Yasak Kitaplara İlişkin İki Belge”, Belleten, Cilt XLV/2, Sayı 180, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi, [501-511].
 AKYÜZ, Yahya (2000).“İlk Çağdaş Eğitim Bilimcimiz Vizeli Selim Sabit Efendi”,Tarih ve Toplum, Cilt 34, Sayı 201, İstanbul:İletişim Yayınları, [15-21].
 AKYÜZ, Yahya (2001).Türk Eğitim Tarihi, Sekizinci Baskı, İstanbul:Alfa Yayınları.
 ALEATTİN, İbrahim (1933).Meşhur Adamlar Hayatı-Eserleri, Cilt 4, İstanbul.

- AŞIKOĞLU, Nevzat Y. (1995).“Selim Sabit ve ‘Rehnümâ-yı Muallimîn’ Adlı Eserindeki Eğitim Görüşleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 31, Sayı 4, [115-121].
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (1992).*Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ATUF,Nafi (1930).*Türkiye Maârif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Birinci Basım, Ankara:Millî Matbaası.
- AYTAÇ, Kemal (1972).*Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BANARLI, Nihat Sami (1967).“Sultan Hamid’in Türkçeciliği”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 11, İstanbul:Tifduruk matbaası, [5-9].
- BAYKAL, Yaşar (2001).*İlköğretimde Matematik Öğretimi*, Beşinci Baskı, Ankara:Pegem Yayınevi.
- BAYMUR, Fuat (1954).*Tarih Öğretimi*, Dördüncü Baskı, İstanbul:İnkılap Kitabevi.
- BELLENCA, James (1997).*Active Learning Handbook For The Multiple Intelligences Classroom*, USA: Skylight Training and Publishing.
- BERKER, Aziz (1945).*Türkiye’de İlköğretim*, Ankara:Milli Eğitim Basımevi.
- BİLİM, Cahit Yalçın (1984).*Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma*, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BİLİM, Cahit (1985).“Selim Sabit Efendi ve Rehnümâ-yı Muallimîn”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, [197-207].
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (1976).*Eğitim Tarihi*, Ankara:Binbaşıoğlu Yayınevi.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (1982).*Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara:Binbaşıoğlu Yayınevi.
- BİRİNCİ, Ali (1991).“Bir Kaderi Değiştiren Kitap:Selim Sabit Efendi ve Muhtasar Târîh-i Osmânî”, *Dergah*, Cilt2, Sayı 15, [18-19].
- CELKAN, Hikmet Yıldırım (2000).“I.Meşrutiyet Döneminde Modern Bir Eğitimci:Münif Paşa”, *Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Cilt 3, Ankara:[149-154].
- CEVAD, Mahmud (1338).*Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, İstanbul.
- CEVDET, Muallim (1341).“Selim Sabit Merhum Hakkında”, *Tedrisat Mecmuası*, Cilt 13, Sayı 68, [360-367].
- CİCİOĞLU, Hasan (1985).*Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Orta Öğretim (Tarihî Gelişimi)*, İkinci Basım, Ankara:Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları.
- ÇAVDAR, Tevfik (1995). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, Birinci Baskı, Ankara:İmge Yayınları.
- DEMİREL, Özcan (2000).*Türkçe Öğretimi*, Ankara:Pegem Yayıncılık.
- DERİNGİL, Selim (2002).*İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II.Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çeviren Gül Çağalı, Birinci Baskı, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1970).*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.
- DOĞANAY, Hayati (2002).*Coğrafya Öğretim Yöntemleri*, Beşinci Baskı, Erzurum:Aktif Yayıncılık.
- DÖLEN, Emre (1983).“Darülfünûn”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul:İletişim Yayınları [476-477].
- ERGİN, Osman Nuri (1940).*Türkiye Maârif Tarihi*, Cilt 2, İstanbul.
- ERGİN, Osman Nuri (1941).*Türkiye Maârif Tarihi*, Cilt 3, İstanbul.
- ERÜRETEEN, Metin (2002).“Paralarda ve Madalyalarda Ay Yıldız Motifi”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 38, Sayı 226, İstanbul:İletişim Yayınları, [36-44].
- ESAD, Mehmed (1310).*Mir’ât-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul.
- FARMER, Alan; KNIGHT, Peter (1995).*Active History In Key Stages 3 and 4*, London.
- GÖVSA, İbrahim Alaettin (1947).*Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref; KİLİ, Suna (1957).*Türk Anayasa Metinleri*, Ankara.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref; KİLİ, Suna (1982).*Türk Anayasa Metinleri*, İkinci Basım, Ankara.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal (1977a).“Sultan Abdülhamid’e Dair”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 6, İstanbul:Tifduruk Matbaası, [14-21].
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal (1977b).“Sultan Abdülhamid’e Dair”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 7, İstanbul:Tifduruk Matbaası, [18-27].
- İNALCIK, Halil (1993).“Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul:Eren Yayıncılık [343-359].
- İLKİN, Selim; TEKELİ, İlhan (1993).*Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KABAPINAR, Yücel (1998).*A Comparison Between Turkish and English History Textbooks*, The University of Leeds School of Education Design Construction and Usability Issues (Basılmamış Doktora Tezi).
- KANAD, H.Fikret (1948).*Pedagoji Tarihi*, Cilt 1, Üçüncü Baskı, İstanbul Milli Eğitim Basımevi.

- KANSU, Nafi Atuf (1952).**Pedagoji Tarihi**, Üçüncü Baskı, İstanbul Milli Eğitim Basımevi.
- KARAL, Enver Ziya (1983).**Osmanlı Tarihi**, Cilt 5, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KARATAY, Fehmi Edhem (1956).**İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Katalogu**, Cilt 2, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Yayını.
- KARPAT, Kemal H. (1996).**Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller**, İstanbul:Afa Yayınları.
- KEYSER, M.W. (2000).“Active Learning and Cooperative Learning Understanding the Difference and Using Both Styles Effectively”, **Research Strategies** 17, [35-44].
- KOÇAK, Cemil (1983).“Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”,**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul:İletişim Yayınları [485-494].
- KOÇER, Hasan Ali (1967).**Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi**, Ankara:Yengeçoğlu Matbaası.
- KOÇER, Hasan Ali (1970).**Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KOÇER, Hasan Ali (1974).**Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler**, Ankara.
- KOÇU, Reşad Ekrem (1966).“Sıbyan Mektepleri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı 2, İstanbul Tifduruk Matbaası, [24-28].
- KODOMAN, Bayram (1999).**Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Üçüncü Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KUTLU, Şemsettin (1993).**Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi**, İkinci Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- LEWIS, Bernard (1991).**Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çeviren Metin Kıratlı, Dördüncü Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- LEWIS, Bernard (1996).**Ortadoğu**, Çeviren Mehmet Harmanlı, Birinci Basım, İstanbul:Sabah Kitapları Gençlik Yayınları.
- MARDİN, Şerif (2002).**Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul:İletişim Yayınları.
- MÜMTAZ, Semih (1948).**Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler**, İstanbul:Hilmi Kitabevi.
- MERT, Özcan (1994). “Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi”, **XI.Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, [2413-2429].
- ÖLMEZOĞLU, Ali (1965).“Cevdet Paşa”,**İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul:Milli Eğitim Basımevi.
- ÖZ, Mehmet (1997).**Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları**, İstanbul:Dergah Yayınları.
- ÖZ, M. Feyzi (2001).**Uygulamalı Türkçe Öğretimi**, Ankara:Anı Yayıncılık.
- ÖZEĞE, M. Seyfettin (1973).**Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu**, Cilt 2, İstanbul.
- RIFAT, Kilisli Muallim (1925).“Eski Darümuallimîn’de Hocamız Selim Sabit Efendi Merhum”, **Muallimler Mecmuası**, Sayı 30, İstanbul, [1338-1358].
- ROUSSEAU, Jean Jacques (1945).**Emil Yahut Terbiyeye Dair**, Çevirenler Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener, Selahattin Güney, İkinci Baskı, İstanbul:Türkiye Yayınevi.
- RUSSELL, Bertrand (1984).**Eğitim Üzerine**, Çeviren Nail Bezel, Birinci Baskı, Say Yayıncılık.
- SABİT, Selim (1282).**Risâle-i Elifbâiyye**, İstanbul.
- SABİT, Selim (1287).**Tahvil-i Mıkyas Levhaları**, İstanbul.
- SABİT, Selim (1290).**Muhtasar Hesab Risâlesi**.
- SABİT, Selim (1291).**Muhtasar Târîh-i Osmânî**, İstanbul.
- SABİT, Selim (1292).**Elifbâ-yı Osmânî**, İstanbul.
- SABİT, Selim (1293).**Miyâr-ül Kelâm**, İstanbul.
- SABİT, Selim (1298).**Nahv-ı Osmânî**, İstanbul.
- SABİT, Selim (1299a).**Rehnümâ-yı Muallimîn**, İstanbul.
- SABİT, Selim (1299b).**Muhtasar Târîh-i Osmânî**, Edirne: Vilayet Matbaası.
- SABİT, Selim (1301).**Muhtasar Coğrafya Risâlesi**, İstanbul.
- SABİT, Selim (1307).**Sarf-ı Osmânî**, İstanbul.
- SABİT, Selim (t.y.).**Hamidiye Kütübhanesi’nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûde’nin Defteridir**.
- SAKAOĞLU, Necdet (1991).**Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul:İletişim Yayınları.
- SEVER, Sedat (2000).**Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme**, Üçüncü baskı, Ankara:Anı yayıncılık.
- SILBERMAN, Mel (1996).**Active Learning 101 Strategies To Teach Any Subject**, Massachusetts.
- SÖNMEZ, Veysel (1999).**Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu**, İkinci Basım, İstanbul:Milli Eğitim Basımevi Yayınları.
- SUNGU, İhsan (1943).“Galatasaray Lisesi’nin Kuruluşu”, **Belleten**, Cilt 7, Sayı 28, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi, [315-347].

- ŞAHİN, Mustafa (2002).“İzmir Eğitim Enstitüsü”, **Tarih ve Toplum**, Cilt 38, Sayı 225, İstanbul:İletişim Yayınları, [34-40].
- ŞENTÜRK, Nazmi (1998).**İlkokuma-Yazma Kitabı**, İstanbul:Mutlu Yayıncılık.
- ŞİŞMAN, Adnan (1983).**Osmanlı Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)**, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- ŞİŞMAN Adnan (1986).“Mekteb-i Osmânî”, **Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies**, Sayı 5, İstanbul, [83-160].
- TAHİR, Bursalı Mehmed (1972).**Osmanlı Müellifleri**, Cilt 2, İstanbul.
- TANÖR, Bülent (1996).**Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul:Afa Yayınları.
- TEKELİ, İlhan (1983).“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul:İletişim Yayınları [457-475].
- TÜRKER, Faruk (1989).“Tanzimat ve Yabancı Dil”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildiri Özetleri**, [18].
- UMUR, Suha (1987).“Belgelere Göre V.Murad’ın Masonluğu”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 38, İstanbul: İletişim Yayınları, [36-39].
- UNAT, Faik Reşit (1964).**Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış**, Milli Eğitim Basımevi.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1944a).“Ali Suavî ve Çırağan Sarayı Vak’ası”, **Bellekten**, Cilt 8, Sayı 29, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, [71-118].
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1944b).“V.Murad’ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi”,**Bellekten**, Cilt 8, Sayı 30, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, [245-328].
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1994).**Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Dördüncü Basım, İstanbul:Ülken Yayınevi.
- YETKİN, Sabri (1998).“Lise Tarih Kitaplarında İslam”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Hazırlayan Salih Özbaran, Birinci Baskı, İzmir:Dokuz Eylül Yayınları, [175-203].

سليم ثابت افندي

Ek 1. Selim Sabit Efendi'nin resmi-Cevad (1338:110)'dan alınmıştır.

Ek 2. Selim Sabit Efendi, Paris'te Mekteb-i Osmâni'de iken (soldan ikinci kişidir)-
Unat (1964)'den alınmıştır.

Selim Sabit Efendi, Edirne vilayeti dahilinde kâin Saray-Vize kasabası sakinlerinden ve erbâb-ı zirâatden merhûm Mehmed Ağa'nın mahdûmudur. Bin iki yüz kırk beş sene-i hicriyesinde kasaba-i mezbûrede tevellüd etmiştir.

Muallimlerden ulûm-ı Arabiyye taallümüyle tekâmül-i nesh idüb icâzet-nâme almış ve muahharen Darülmuallimîn'de Farisî ve Hesab ve Cebir ve Hendese ve Hey'et ve Coğrafya ve Târîh fenlerini bi-t-tahsîl yetmiş bir tarihinde şehâdetnâme ahzıyla çıkararak yetmiş iki tarihinde yirmi yedi yaşında olduğu halde ta'lim ve taallüm zımında bâ irâde-i seniyye dört yüz yirmi Frank maâş ile Paris'e i'zâm olunarak altı sene müddet mahall-i mezkûrda Fransızca Hesab ve Cebir ve Hendese ve Müsellesât ve Cerr-i Eskal ve Hey'et ve Hikmet-i Tabi'yye okuyub kezâlik şehâdetnâme almış ve Mekteb-i Osmânî vesâir mekteplerde Lisân-ı Osmânî okutmuştur ve Fransızca ve Arabî ve Farisî okur yazar ve tekellüm eder ve Lisân-ı Osmânî'den Sarf ve Nahv ve Belâgat ve Mantık ve Hesab ve Coğrafya ve Târîh vesâir fenlere dair matbû' ve Münteşir beş altı t'elifi olub üç dört risâle dahi der dest-i tab'dır. Yetmiş sekiz sene-i hicriyesinde Paris'ten Der-saadet'e avdetle yetmiş dokuz tarihinde sekiz yüz guruş maâş ile Altıncı Daire'de Rüsûmât Kalemi'ne me'mûr olarak seksen bir senesinde bâ-irâde-i seniyye bin sekiz yüz guruş maâş ile Nâfia Nezâreti'nde Turuk ve Ma'âbir muhasebeciliğine ta'yin olunmuş ve seksen dört senesinde bâ-irâde-i seniyye dört bin guruş maâş ile Altıncı Daire muhasebeciliğine tahvîl-i me'mûriyet ederek uhdesine rütbe-i sâlise tevcîh ve badehû mezkûr muhasebecilikden bi'l-infisâl seksen altı tarihinde iki beş yüz guruş maâş ile Meclis-i Kebîr-i Maârif a'zâlıhına ta'yin ve rütbesi sâniye sınıf-ı sânisine dahi terfi olunmuş ve bu tarihte bin beş yüz guruş maâş ile mülgâ Dârülfünûn Edebiyyât-ı Türkiyye hâceliği ilâve-i memûriyet idilüb seksen dokuz tarihinde iki bin sekiz yüz elli guruş maâş ile meclis-i mezkûr reis-i sânililiğine ta'yin ve doksan altı senesinde uhdesine rütbe-i ulâ sınıf-ı sâniye tevcîh buyurulmuştur.

Maârif Nâzırı Devletlü Münif Paşa Hazretleri tarafından yazılan mülâhazada "Efendi-i müma-ileyhin ifâdât-ı meşrûhası mukârin-i himmet olduğunu tasdik ederim." denilmiştir.

Zikrolunan şehâdetnâmelerle Paris'te Muradyan Mektebi'nde sebk eden hüsn-i hıdmetine dair aldığı diğeri bir kıt'a şehâdetnâmenin biri Türkçe ve ikisi Fransızca olarak sûretleri merbûtdur.

Fi 17 Rebî-ül-âhir sene 1297 ve Fi 17 Mart sene 1296

Mümâ-ileyh Selim Sabit Efendi bin iki yüz doksan iki senesi Zi-l-ka'de'sinin yirmi dokuzunda vâkı' doksan bir senesi Kânûn-ı evvel'inin on beşinde yine iki bin sekiz yüz elli guruş maâş ile mezkûr Meclis-i Kebîr-i Maârif a'zâlıhına ric'at ve doksan altı senesi Cumâde'l-âhire'sinin yirmi üçüne müsâdif doksan beş senesi Haziran'ının ibtidâsında

mezkûr-ül mikdâr aylıkla Mekâtib-i Rüşdiye Idâresi Müdüriyeti'ne nakl-i me'mûriyet ederek doksan yedi senesi Cumâde'l-âhire'sinin dördüne tesadüf eden doksan altı senesi Mayıs'ının birinde yüz elli guruş zamlı maâş mezbûr üç bin guruşa iblâğ ve bin üç yüz iki senesi Muharrem'inin yirmi yedisine vakı' bin üç yüz senesi Teşrîn-i sânisinin dördünde dört bin guruş maâş ile meclis-i mezkûr a'zâlığına ircâ olunub bin üç yüz senesi Safer'inin on altısında uhdesine rütbe-i ûlâ sınıf-ı evvelî ve bin üç yüz bir senesi Şevvâl'inin sekizinde ikinci rütbeden Mecîdî Nişânı ve bin üç yüz dört senesi Safer'inin yirmi altısına müsâdif bin üç yüz iki senesi Teşrîn-i Sâni'sinin on ikisinde yine ol mikdâr maâş ve becâyîş sûreti ile Encümen-i Teftîş ve Muâyene Riyâseti tevcîh buyurulmuşdur.

Efendi-i müşârün-ileyh mukaddemâ tab'ına ruhsat almış olduğu "Muhtasar Târîh-i Osmânî" nam kitabı mu'ahharen tashih etmiş olduğu halde tekrar müsâade istihzâl etmeksizin tab' ettirmiş olmasından dolayı bin üç yüz beş senesi Rebi-ül-âhîr'inin on dokuzunda vakı' bin üç yüz iki senesi Kanûn-ı evvel'inin yirmi ikisinde riyâset-i mezbûre'den azl edilmişdir. Efendi-i müşârün-ileyhin bin üç yüz yedi senesi Şa'bân-ül-mu'azzam'ının dokuzunda bin beş yüz doksan sekiz guruş maâş ile tekaüdü icrâ olunmuşdur.

﴿ ٦٢ ﴾

ارادة سنية جناب شهنشاهی متعلق و شر فصدور بیوریه رق موجبہ اجرا
اولونمشدر . ٦ ذی الحجہ ١٢٧٠

یوقاریده کورولدیکی وجهله ١٢٦٤ سنهسی تأسیس ایذیلن دارالمعلینک ایلمک
مأذونیت شهادتنامه سنک سورقی بروجہ زیر تحریر اولوندی :
دارالمعلین طلبه سندن ویزملی سلیم افندی (١) عربی و فارسیده اصول
افاده و استفادہ بی تحصیل و ریاضیاتدن دخی تخصیص اولنمش اولان مقداری
تکمیل ایتمش اولدیغی مصدق افندی موسی الیهک یدینه شهادتنامه اعطا اولندی .
٢١ ل سنه ٧١

معلم فارسی	معلم ریاضی	معلم عربی
توفیق	السید عثمان سائب	یحیی توفیق

دارالمعلین طلبه سنک تحصیله (٢) مأمور اولان خواجه اقدیلرک طرفندن
تمہیر (٣) اولنمش اولان اشبو شهادتنامه موجبہ افندی موسی الیهک معلومات
مکتبہ سی درجہ مطلوبہ یه رسیده اولمش اولدیغی لدی الامتحان ثابت اوله رق
امثالی یتندہ آتخاب اولدیغی مشعر شهادتنامه سی مجلس معارف عمومیہ ده دخی
تصدیق اولنمشدر . ٢٧ ل سنه ٧١

مهر
مجلس معارف
عمومیہ

طویخانہ عامرہ کتبه سی متجزا سنندن عزت لوشناسی افندی سنک (٤) معلومات مکتبہ
ولیاقت مشہودہ سنہ مبنی عہدہ سنہ رتبہ ثانیہ صنف ثانیسی توجیہ لہ مجلس معارف

(١) سلیم ثابت افندی .

(٢) و (٣) عیناً نقل اولوندی .

(٤) شناسی علی افندی ، بتلیبیدر . اکیال تحصیل ایچون پارسہ اعزام ایذیلش
وبیدالمودہ مجلس معارف اعضاسی اولمش ، انفصالندہ تصویر افکاری نشر ایتمش
وتکرار پارسہ کیده ویک برقاچ سنہ سوکرہ عودتہ ١٢٨٨ جمادی الاخرہ سنندہ وفات
ایغندر . ابوالنسیا توفیق بک ، مجموعہ سنندہ اوزون برمهاله یازہ رق ترجمہ سال و آکاری
سنندہ معلومات منفصلہ و برمشدر .

OSMANLI ARŞIVI DİJİTAL İZLENLERİ

مصادف وماليه لقره رحه حيدر ليه

ادور بياتا مروجو لوتينا كالمه ممتنه فقط
 التي وزارة مدير ميسه حيس سليم افندي عزمه نه كذا لا يتا له لوجيهام شوه اني بله خسته فانه ممتنه
 كخصه من ابه
 خسته ممتنه لعه نا بختي مدير نا بكتله يقين لطفه وولدنه و فوجولده انما يمشي باله شانه
 اداره ممتنه خبايه شانه منقوله و شرفه و ر بولسه كونه ممتنه ليه و فخره ممتنه ليه
 ماله لقره رحه حيدر ليه هو ال و اجا فله و فله لقره رحه حيدر ليه و اجا ليه و فله لقره رحه حيدر ليه

شكرك

وكيفيه لقره رحه حيدر ليه ال ايه بولسه ان فله خبايه مرفه افندسه افندسه حيدر ليه
 4

EK 5. BBA A}MKT.MHM Dosya No:420, Vesika No:25.Selim Sabit Efendi'ye Rütbe-i Sâlise tevcihi ve 10.000 Frank maâş ile Mekteb-i Sultani II. müdürlüğüne atanmasına dair, Sadâret Mektubi Mühimme Kalemi evrâkı.

Maârif ve Mâliyye Nezâret-i Celîlelerine

Altıncı Dâire-i Belediye muhâsebecisi Selim Sabit Efendi'nin uhdesine rütbe-i sâlise tevcîhi ve Müdür-i Sâni Mösyo Le Pestac'ın maâşına tatbiken senevî 10.000 Frank maâş tahsisi ile Mekteb-i Sultânî II.Müdür-i Sanîliğine ta'yîni husûsuna taraf-ı devletlerinden vuk'u bulan iş'âr mûcibince bi-l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhi müteallik ve şeref-sudûr buyurulmuş ve keyfiyyet nezâret-i müşârün-ileyhâya bildirilmiş olmağın hazînece dahi iktizâ'sının îfâsına himmet buyuruldu ve hazînece tesviye-i muktezâsı Mâliyye Nezâret-i Celîlesi'ne havâle kılınmış olmağın Nezâret-i Celîleleri'nce dahi icâbının icrâ'sına himmet buyurulması siyâkında tezkere.

﴿ ۱۴۲ ﴾

آلنتجی ماده اشبو ذیل حکمنجه کتاب طبی امتیازی حاز اولئر مدت
امتیازی به لری طرفنده وفات ایلدکلری حالده بوبابده اولان کافه حقوقلری ورته لرینه
انتقال ایله جکدر .
کتاب طبی حفته مذیل نظامنامه احکامنجه ویریلن رخصتنامه نك
نمونه سیدر :

نظارت جلیله معارف

عمومیه
نومرو
۱۹۸

بردفعه به مخصوص اولوق اوزره
رخصتنامه در

تالیف ایلدیکی النبای عثمانی ومختصر تاریخ عثمانی ومختصر صرف عثمانی
ومختصر حساب ومختصر جغرافیا رساله لرله رهنهای معلمین نام رساله دن بشر
بیک نسخه سنک طبع ونشرینه رخصت اعطاسی سلیم ثابت افندی طرفندن
استدعا اولمش ورسائل مذکوره نك مندرجاتی محذوردن سالم اولدینی عندالمطلعه
آکلاشلمش اولمنله کار وضرری طرفه عاند اولوق ومطبوعندن اوچ نسخه سنی
معارفه ویرمک واستدبکی مطبوعده باصدیرمق شرطیه ومجلس معارفک رأی
وقراریله رسائل مذکوره نك طبع ونشری ایچون اشبو رخصت تذکره سی
بالتزقیم مومی الیه اعطا قلدی . غره محرم ۹۲ و ۲۷ کانون نانی ۹۰
نظارت معارف

عمومیه

درسمادت وبلاد نلته ده بولنان مکاتب صیانیه نك اداره سی ایچون اهالیجه
اتخاب اولنه حق اعضادن مرکب اولوق اوزره تشکیل اولنه حق مجالس
تدریسه وشعبه لرینک صورت تشکیلیه وظیفه لری حفته
۲۲ ربیع الاول ۲۹۲ ده اعلان اولونان نعلیانددر :
برنجی ماده درسمادت وبلاد نلته ده بولنوب ایوم مرکز مکتبلرینه

کلیت سیرت در :

فهرست

رهنمای معلمین

(صبیان مکتبینه مخصوص اصول تدریس)

اثر سلیم ثابت

(عن اعضای مجلس کبیر معارف)

{ مطبعه عثمانیه طبع اولنمشار }
(۱۳۹۶)

بدر کاتب
باشکتاب داریس

صدارة کونیه بیلده تذکرة حضورنا صورتید -

OSMANLI ARŞVI DAİRE BAŞKANLIĞI

سلطیه عظم عثمانیه حضرتانک تعیم و نشر معارف و علمم صفحہ کی افکار عالیہ لری و با حضورہ تعیمت جہتہ
 ذارہ خلافت سارہ اخذ من حضرت تبریک مباد سعادت ملک و ملت اولادہ جلوس میامہ و انوس ہمار تبریک
 مستظیل ساریہ شاہانہ لری اولادہ تبع و زبردستانہ الحفالک لغم معارف و حضورندہ جمہ صہ باب اولادہ
 لطفاً و عنایہ بالذات طرف باہر الشرف شاہانہ لرندہ بیدریغ و ساریہ بویہ لری ہم و سعادت جلیلہ
 ملوکہ لری تعیم کردہ یا۔ و انہیا۔ اولادہ بوندہ مقصد ہمار بوندہ سرتنا ہیلری دولت علیہ عثمانیہ خدمت
 ناخفہ ایرانیہ مقصد۔ و خیر خواہ مدارہ بنگ نیک نکتہ و نقدی قضیہ خیر برسی اولیغین و بنا علیہ مکاتبت عثمانیہ
 تدبیریں ایلیہ جہک کتبہ و سالی سندہ جانتک بو مقصد عالیہ خادم و حضرت حالہ مبین اولوس لرندہ دہر لولین
 حالہ مجلس کبر معارف اعضا سندہ سلیم تابت اخذی طرفندہ صیابہ مکتبیریہ مخصوصہ اولو اولادہ ترتیب
 و تالیف ایلیہ اولادہ مختصر تاریخ عثمانیک اوتونید یعنی صحیفہ سنہ جننگانہ سعادت عبد العزیز خانہ ہر تبریک
 زمانہ سلطنت لرندہ جہت ایلیہ لری صہرہ دہ سلطیہ عظم حضرتانک عنوانہ معالمتا لرندہ غیر متناہ تعیمت
 ایلیہ " عبد العزیزک او اولادہ امور ادارہ بہ بعضہ مرتبہ سکے کلدیکندہ منار الیہ خلق اولو لری
 سعادت مراد خاص اجلاس ایلیہ و برای صکرہ عبد العزیز کند و کندوسی تلف ایقتد۔ " فقرہ کی عمر
 اولو جننگانہ منار الیہ حضرت تبریک هنگام سلطنت لرندہ دولت علیہ نیک اعتمادی شانہ و شوکت و با حضورہ
 قوای برہ و جہت شاہانہ نیک ترتیب سلطوی امرتہ مصروف اولادہ ہم و مساعی مخصوصہ قابل انگاہ۔
 اولامیہ منار الیہ حضرت تبریک او اولادہ سلطنت لرندہ امور ادارہ بہ سکے کلدیک سوزی بیخو اھالی
 طرف لرندہ ترتیب و تصحیح ایلیہ افتدای کلمہ اولیغین کی " برای صکرہ کند و کندوسی تلف ایقتد۔ " سوز
 رضی کلیاً مفایر حضرت اولو جہت چونکہ منار الیہ حضرت تبریک بیخو اھالی طرف لرندہ سرتنا ایلیہ لری زانہ
 جہتہ معلوم ایلیہ بوقضا صت و دینائی ارتکاب ایلیہ جانبارک عدلیہ جم اصول و لغتہی دائرہ امر
 قلنا نہ محاکمہ عالیہ دہ طالباً و قبولیہ اقراء و اعتراف لری اوندہ محاکمہ جنایت و تمیزہ محکومین
 و بعدہ مابہ ہمار بوندہ ملوکہ جم مسجوبہ و معزولہ کلہ و وزرا ایلیہ مستخیرانہ علامتہ مرکب اولادہ
 بالذات نقل ایلیہ هیات حضرتہ تدقیقہ نیک عربیہ و عیبہ امرا لری تدقیقات ناجیہ و جانبارک
 استوہیات تدقیقہ نیک حضور لرندہ دهن جرم و جنایت لری مکرراً اعتراف ایلیہ بوقضیقہ نیک
 اتبات ایلیہ منار الیہ حضرت تبریک کند و کندوسی تلف ایلیہ لری صرف افتدای اولیغین مرتبہ تحقیقہ و اصل
 اولوسہ و جننگانہ منار الیہ حضرت تبریک وقفہ مؤلہ شراذی ایلیہ صلح لکھتہ سنہ وقوع عیولہ اولیغین کی
 و حضرت جہتہ با شہرہ حضرت تبریک برادر لری رضی منہ اولیغین علت دعا غیر دہ طولی بوردہ بولناہ
 و صورتہ مخصوصہ دہ اور بوردہ جہتہ ایلیہ ال مشرور۔ و عازرہ اطبا معرفتہ او جہتہ کمال اعنا ایلیہ

OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI

2

معاینه و تداوی ایله بیج عالم فیما بعد کسب اخافت ایله بیج اولجا بده اطبا طرفنده بلا تمارقن ایله بیج
 بیله قانسی اوزرین مجنونه مطبوخ اولدیفنه حکم شرعی لاجعه اولورسه بنا علیه متعلق اولدیفنی سیراً عملیه
 اولدیفن حالده بوخصه دهن اسباب مجیده، کبی تعبیات میره استعمال و بیک یقینه زمانک و قوعانه
 و معلوم کی هفتده بودر جلدی خلاف واقع معلومانه تاریخیه اهدا قانسی موجب تاسف حال اولورسه اطفال
 عثمانیه اذ هانتک بوشللو بیدر یا کسه - و ایاتله تغلیط ایلماسی ایچوره مکانده تدبیر اولورسه کتاب
 مندر جانک صحت معارف لقه تیغیه و باخصه مأموریه عاشره بیخه خوده العاده وقت اعتنا قاننده
 مأموریت و محکم عمره عبودیت و صداقت اولدیفن حالده فصل اولوریه بوکتابک طبع و نشریه و مکتبانه
 تدبیر معارف لقه تیغیه - هفتده ویرلده - و سلیم افندی معجزانه مأموریه معارف لقه اولورسه بیخه
 طرفنده تالیف اولورسه بوکتابک سر و وجهی کندوسی نصیح واضحه ایلمک لاجرم کلاویک بویضیات
 فاحشی حاوی بوکتابی کندو نامنه فصل طبع و نشریه بیخه - بواری تا یاز نظر وقت اولوریه بوکتاب
 ما الیه سلیم افندیکن سوختن و بوکتابی کوریه انحصار عینه ایسه معارف مأمور لریک دهن سو
 نین افندی کتاب الیهله اشتراک لریک ایات ایندیکنده مذکور کتاب هماره طوبیلا تدبیر بیخه فطیاتک
 نصیبه سنه مأموری منظور دقایقه بوخو - هفتده خلافتیها بیخه اولورسه - عهده عینه علمیا فایزله
 برابر بو باره تحقیقات مکمله اجراییه مذکور کتابک تفسیر و معاینه سنه عدم نقید و سؤالی بیخه
 ای ندر هفتده معامله لاجرم ناک اجرایی و سلیم بالجمله مکتبه تدبیر اولورسه کتب و مسائل اجنیه دهن
 و مندر هفتده معارف دولت و مملکت مخالف مؤلفانه بولسین حالده طوبیلا تدبیر بیخه مواریک اولورسه
 تدبیر اتقازی مقصود ایله هماره عینه علمیا عهده اولورسه و بوندن صکره بوشللو کتا بری طبع و نشریه
 و باطبع و نشریه - هفتده ویرلرک ممالک محروسه شاهانه ایقاع اقتضایه ساعی نظر بیخه باقیله سنه
 سؤلیت تدبیر هفتده انباری شرفضاده اولورسه امر و فرمانده هلیوم هفتده خلافتیها او قضا
 عالینده بولورسه اولعله اوجه ۸۸ کورول شیخ ایله بیخه

اصلة مطابقت
 عدم ملکی
 تریا

Sadâret'e Gönderilen Tezkere-i Husûsiye'nin Sûretidir.

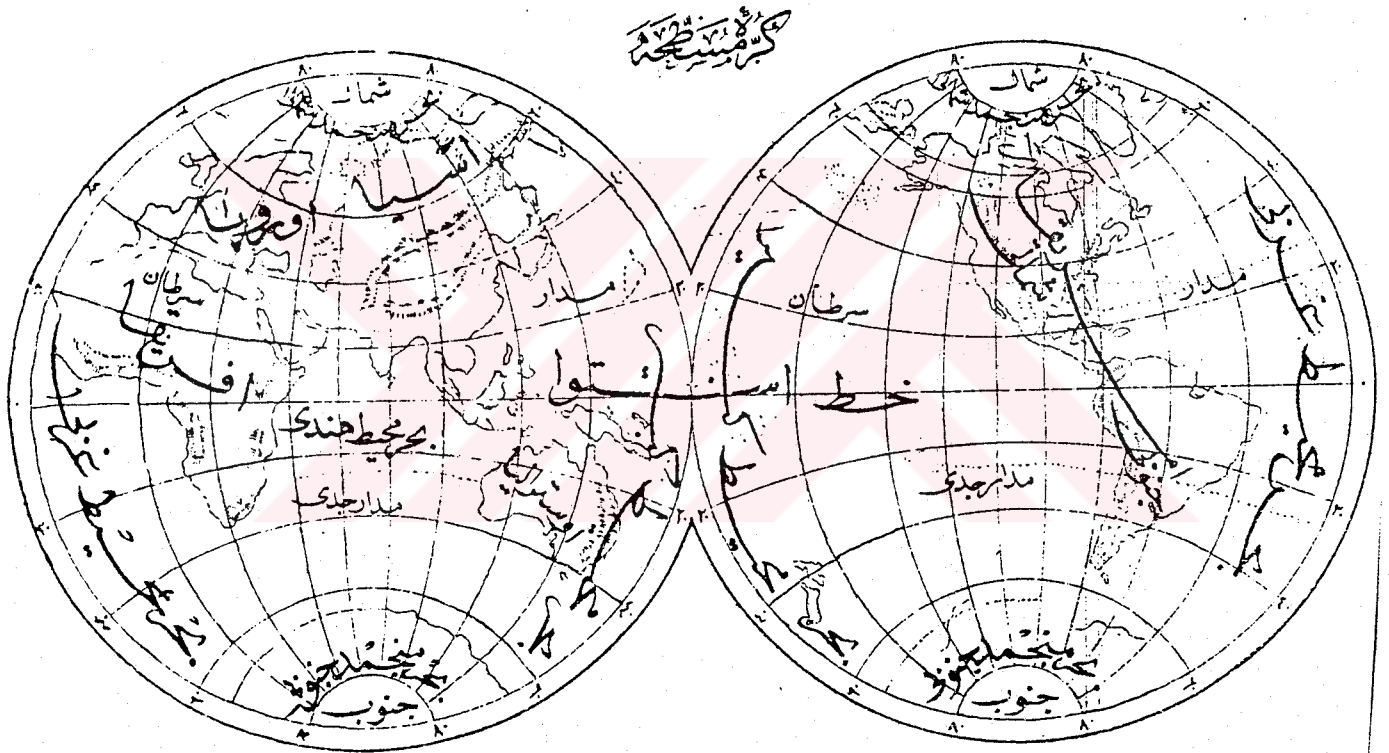
Selâtin-i izâm-ı Osmâniye hazerâtının ta'mim ve neşr-i maârif ve ulûm hakkındaki efkâr-ı âliyeleri ve bâ-husûs velî-nî'met-i bî-minnetimiz zât-ı hilâfetseman efendimiz hazretlerinin mebde-i saâdet-i mülk ve millet olan cülûs-ı meyâmin-i me'nûs-ı hümâyûnlarından beri müsta'zill-ı sâye-i şâhâneleri olan tebaa ve zîr-i destân-ı etfâlinin niâm-ı maârif ve fûnûndan bi hakkın hisse-yâb olmaları emrinde lûtfen ve inâyeten bi-z-zât tarâf-ı bâhir-üş-şeref-i şâhânelerinden bî-dirîg ve şâyân buyurulan hîmem ve müsâadât-ı celîle-i mülûk-âneleri teslim-gerde-i yar ve âgyar olarak bundan maksat hümâyûn-ı şehin-şâhileri Devlet-i Âliyye-i Osmâniye'ye hidemât-ı nâfia ibrâzına muktedir ve hayr-hâh-ı sâdık bende-gânın tekessür ve taaddüdü kazıyye-i hayriyesi olduğu ve binâen-aleyh mekâtib-i Osmâniye'de tedrîs edilecek kütüb ve resâil müdericâtının bu maksad-ı âliyyeye hâdim ve hâkikat-i hâle mübtenî olması lâzımeden bulunduğu halde Meclis-i Kebîr-i Maârif a'zâsından Selim Sabit Efendi tarafından sıbyân mekteplerine mahsûs olmak üzere tertîb ve te'lif edilmiş olan Muhtasar Târîh-i Osmâni'nin otuz yedinci sahîfesinde cennet-mekân Sultân Abdülaziz Han Hazretlerinin zamân-ı saltanatlarından bahs edildiği sırada selâtin-i izâm hazerâtının unvân-ı me'âlî-nişânlarıyla gayr-ı mütenâsib ta'birât ile "Abdülaziz'in evâhir-i saltanatlarında umûr-ı idâreye bazı mertebe sekte geldiğinden müşârün-ileyh hal' olunub yerine Sultân Murâd-ı Hâmis iclâs edilmiş ve bir ay sonra Ablüaziz kendi kendisini telef etmiştir." fıkrası muharrer olub cennet-mekân-ı müşârün-ileyh hazretlerinin hengâm-ı saltanatlarında Devlet-i Âliyye'nin i'tilâ-yı şân ve şevket ve bâ-husûs kuvâ-yı berriye ve bahriye-i şâhânenin tezyîd-i satveti emrinde masrûf olan himem ve mesâf-i mahsûsâsı kâbil-i inkâr olmamasıyla müşârün-ileyh hazretlerinin evâhir-i saltanatlarında umûr-ı idâreye sekte geldiği sözü bed-hâhanı taraflarından tertîb ve tasnîr edilmiş iftirâ-yı mahz olduğu gibi "bir ay sonra kendi kendisini telef etmiştir." sözü dahi külliyen mugâyir-i hakikat olub çünkü müşârün-ileyh hazretlerinin bed-hahânı taraflarından şehid edildiği zaten cümlece ma'lûm iken bu fazâhat ve denâeti irtikâb eden cânilerin adliyece usûl ve nizâmı dâiresinde icrâ kılınan muhâkeme-i aleniyede tâyyan vuku' bulan ikrâr ve i'tirâfları üzerine muhâkeme-i cinâyet ve temyizce mahkûmiyetleri ve ba'dehû mâ-beyn-i humâyûn-ı mülûkânece mensûbin ve ma'zullin-i vükelâ ve vüzerâ' ile mütehayyizân ulemâ'dan mürekkeb olarak bi'd-dafaât teşkil eden hey'et-i mahsûsa-i tedkikiyenin arîz ve amîk icrâ eyledikleri tedkikat-ı netâyici ve cânilerin işbu hey'et-i tedkikiyenin huzurlarında dahi cürm ve cinâyetlerini mükerreren i'tirâf eylemeleri bu hakikati tamamiyle isbât edib müşârün-ileyh hazretlerinin kendi kendisini telef eylediği sözünün sarf-ı iftirâ olduğu mertebe-i tahakkuk ve asl olmuş ve cennet-mekân müşârün-ileyh hazretlerinin vak'a-i müellime-i şehâdeti ise hal'inin haftasında

vuku' bulmuş olduğu gibi velî-nî'met-i bî-minnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin birâderlerinin dahi mübtelâ olduğu illet-i dimâğîyyeden dolayı burada bulunan ve sûret-i mahsûsada Avrupa'dan celb edilen en meşhûr ve hâzık etibbâ ma'rifetiyle üç mâh müddet kemâl-i i'tinâ ile muâyene ve tedâvî eylediği hâlde fi-mâba'd kesb-i ifâkat edemeyeceği ol bâbda etibbâ tarafından bi'l-ittihâd fennî raportlarla beyan kılınması üzerine mecnûn-ı mutbik olduğuna hükm-i şer'î lâhik olarak binâen-aleyh münhâl'i olduğu resmen i'lân edilmiş olduğu hâlde bu husûsta dahi "esbâb-ı mücbîre" gibi ta'birât-ı mübheme isti'mâl ve pek yakın zamânın vukuât-ı meşhûre ve ma'lûmesi hakkında bu derecelerde hilâf-ı vâki' ma'lûmât-ı târihiye ihdâ kılınması müceb-i teessüf-i âlî olarak etfâl-i Osmânîye ezhânının bu misillü yalan yanlış rivâyâtla taglît edilmemesi için mekâtibde tadrîs olunacak kitâblar mündericâtının sıhhatine Maârif Nezâreti'nce ve bâ-husûs me'mûrriyet âidesince fevk'al-âde dikkat ve i'tinâ kılınmak vazîfe-i me'mûrriyet ve müstahdem-i ? uhde-i ubûdiyyet ve sadâkat olduğu hâlde nasıl olub da bu kitabın tab' ve neşrine ve mekteplerde tadrîsine Maârif Nezâreti'nce ruhsat verilmiştir ve Selim Efendi mütehayyizân me'mûrrin-i maâriften olmasına mebnî başkası tarafından te'lîf olunmuş bir kitabın sehv ve hatâ'sını kendisi tashîh ve ihtâr eylemek lâzım gelir iken böyle hatîat-ı fâhişeyi hâvî bir kitabı kendi namına nasıl tab' ve neşr edebilmiştir buraları şâyân-ı nazar-ı dikkat olub bu keyfiyyet müşârûn-ileyh Selim Efendi'nin sû-i niyyetini ve bu kitabı görüb de imâz-ı ayn eden maârif me'mûrlarının dahi sû-i niyyetde efendi-i müşârûn-ileyhe iştirâklarını isbât ettiğinden mezkûr kitab hemen toplattırılarak hatîatının tashîhiyle nûshâ-i musahhahsı manzûr-ı dakâyık-ı mevfûr-ı hazret-i hilâfetpenâhi buyurulmak üzere arz-ı atebe-i ulyâ kılınmakla beraber bu bâbda tahkikat-ı mükemmele icrâ'sıyla mezkûr kitabın teftiş ve muâyenesinde âdem-i takayyüd ve sû-i niyyetleri tebeyyün edenler hakkında muâmele-i lâzîmenin icrâ'sı ve elyevm bi'l-cümle mekâtibde tadrîs olunan kütüb ve resâil için de din ve mezhebe ve menâfi-i devlet ve memlekete muhâlif müellefât bulunduğu hâlde toplattırılıb mahv edilmek üzere ne gibi tedâbir ittihâzı mûktezî ise hemen atebe-i ulyâyâ arz olunması ve bundan sonra bu misillü kitâbları tab' ve neşr eden veya tab' ve neşrine ruhsat verenlerin memâlik-i mahrûse-i şâhânece ikâ-yı ihtilâle sâî nazarıyla bakılarak mes'ulliyet-i şedîde tahtına alınmaları şeref-sâdır olan emr ü fermân-ı hûmâyun hazret-i hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş olmağla ol bâbda Fi 8 Rebi-ül-evvel 1305 Fi 12 Teşrîn-i sâni 1303

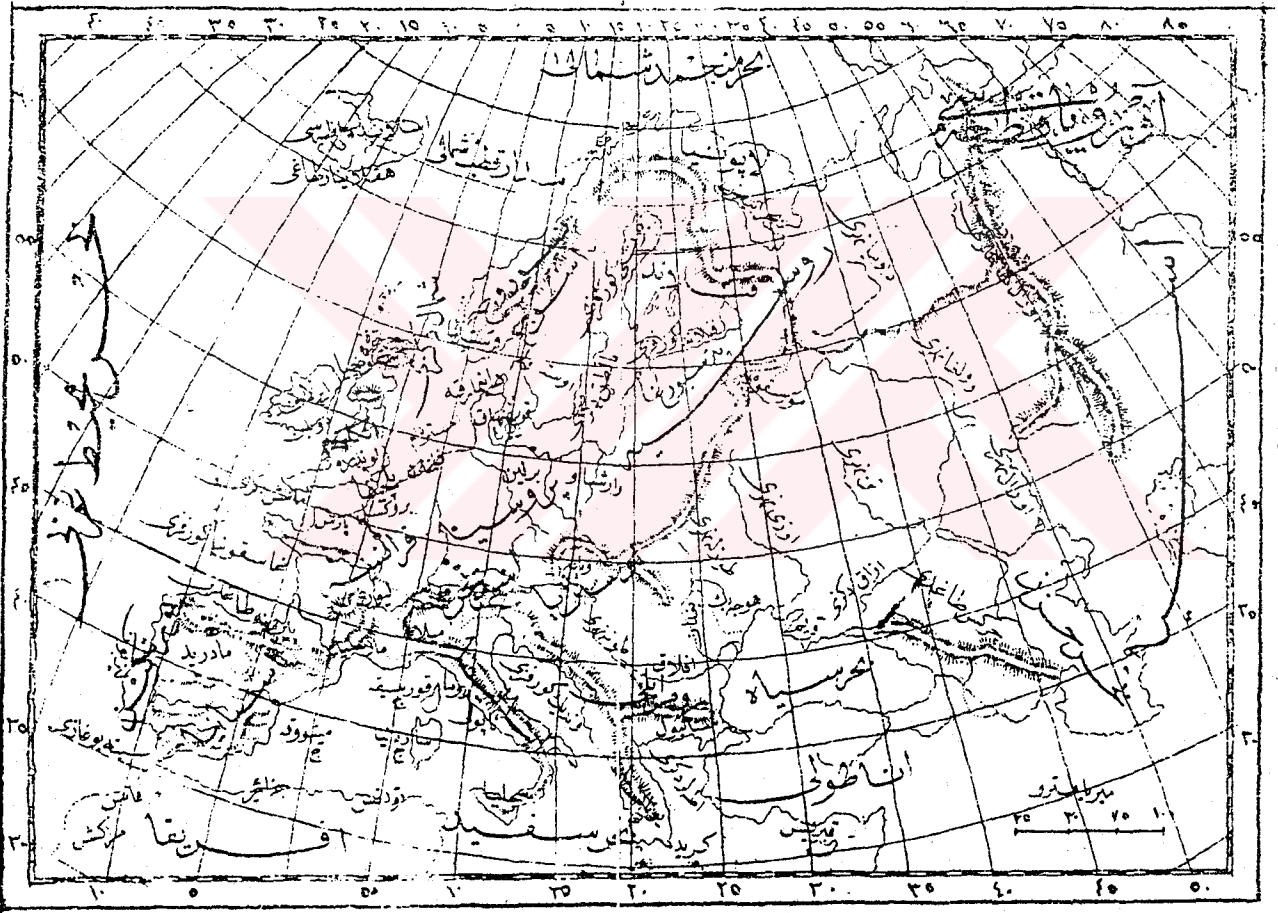
Aslına mutâbıktır.

Abd-ı memlûkeleri

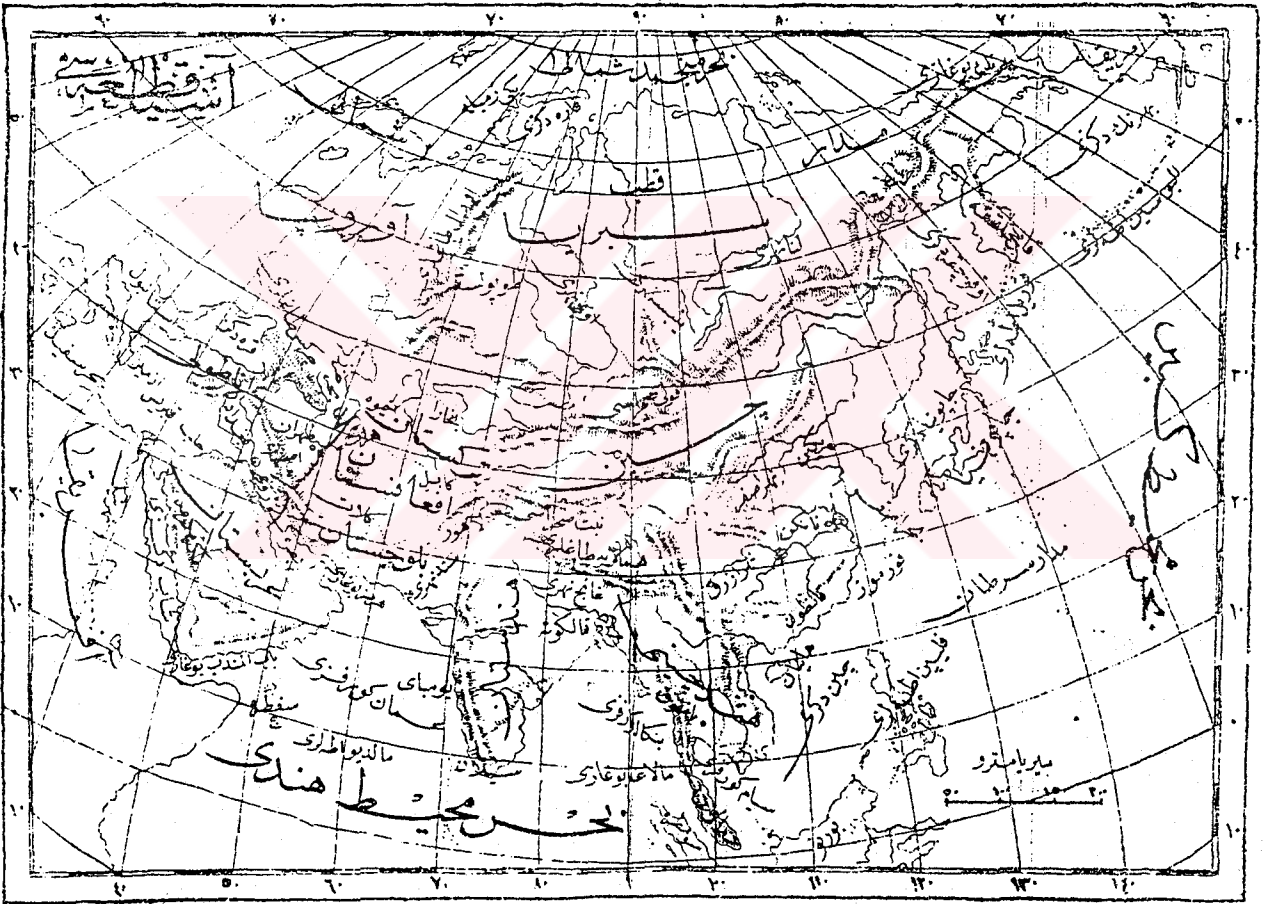
Süreyyâ

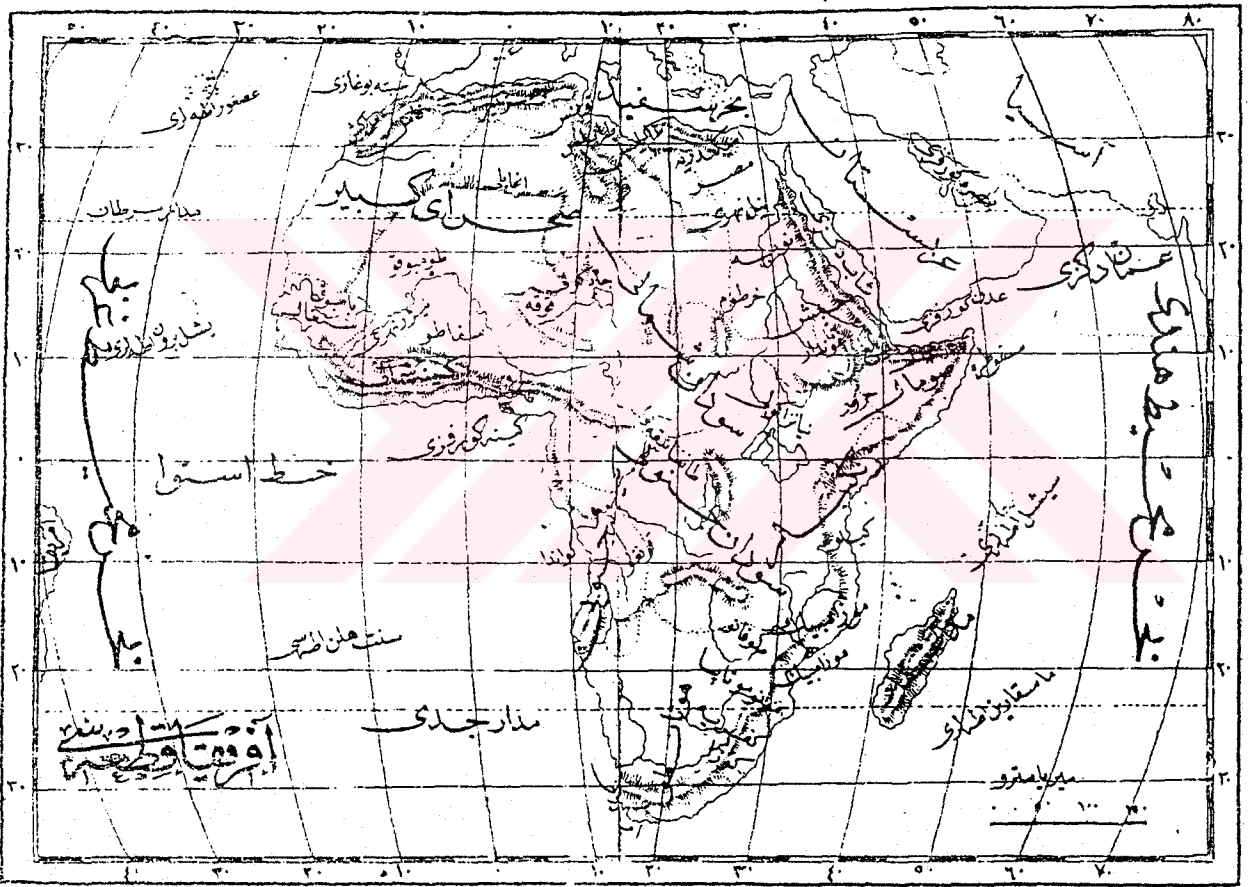
EK 10. Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki düzlemküre.

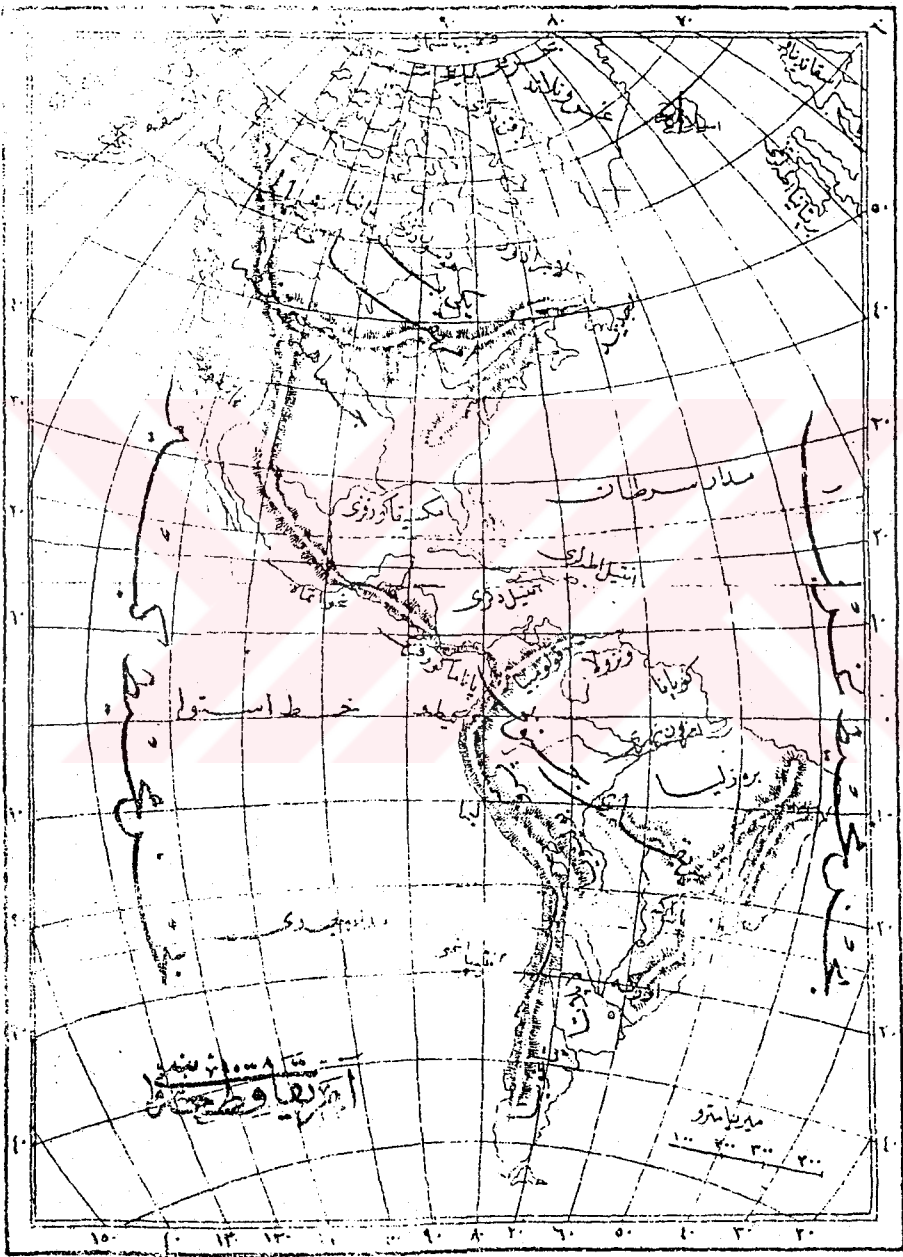
EK 11. Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Avrupa Kıtası.

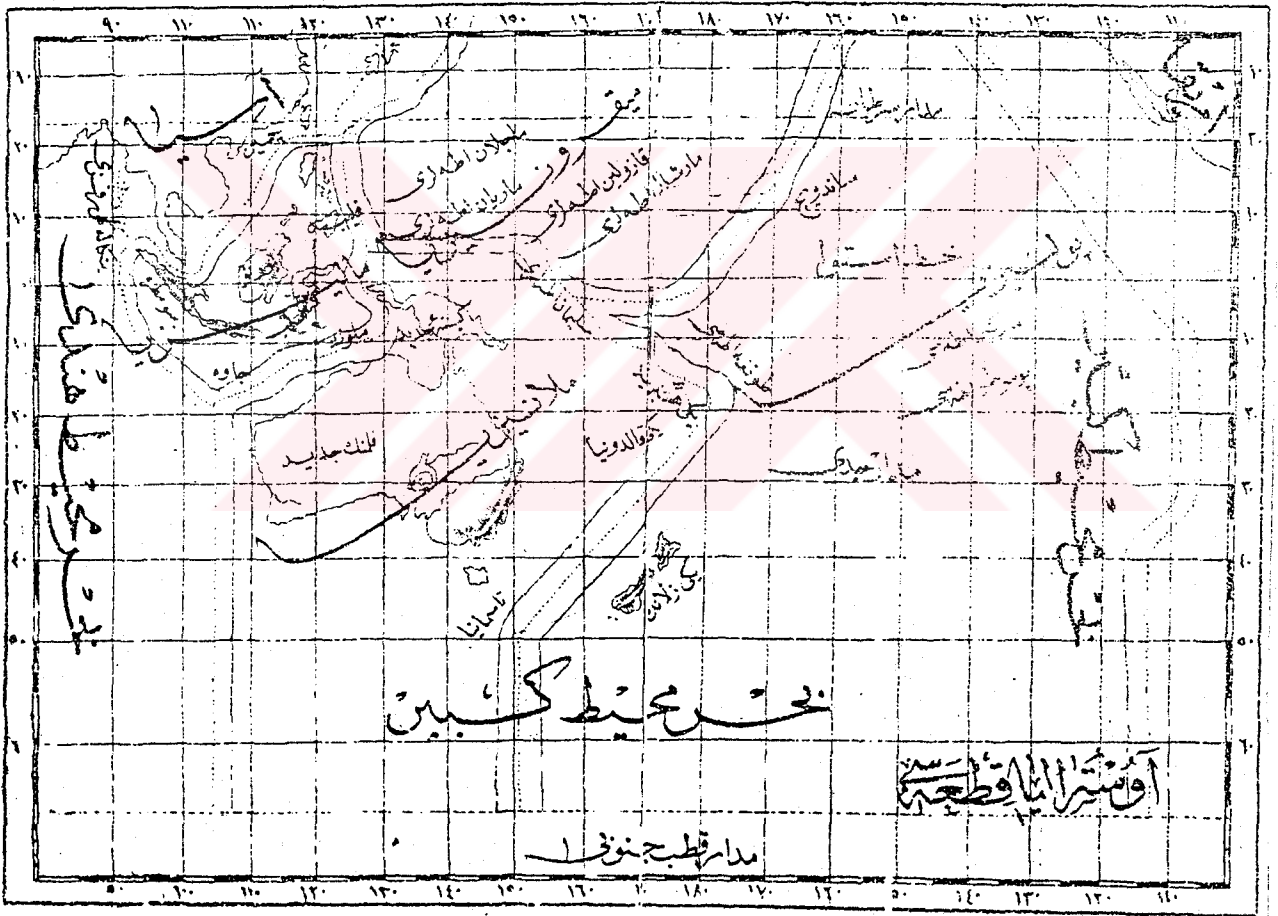
EK 12. Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Asya Kitası.

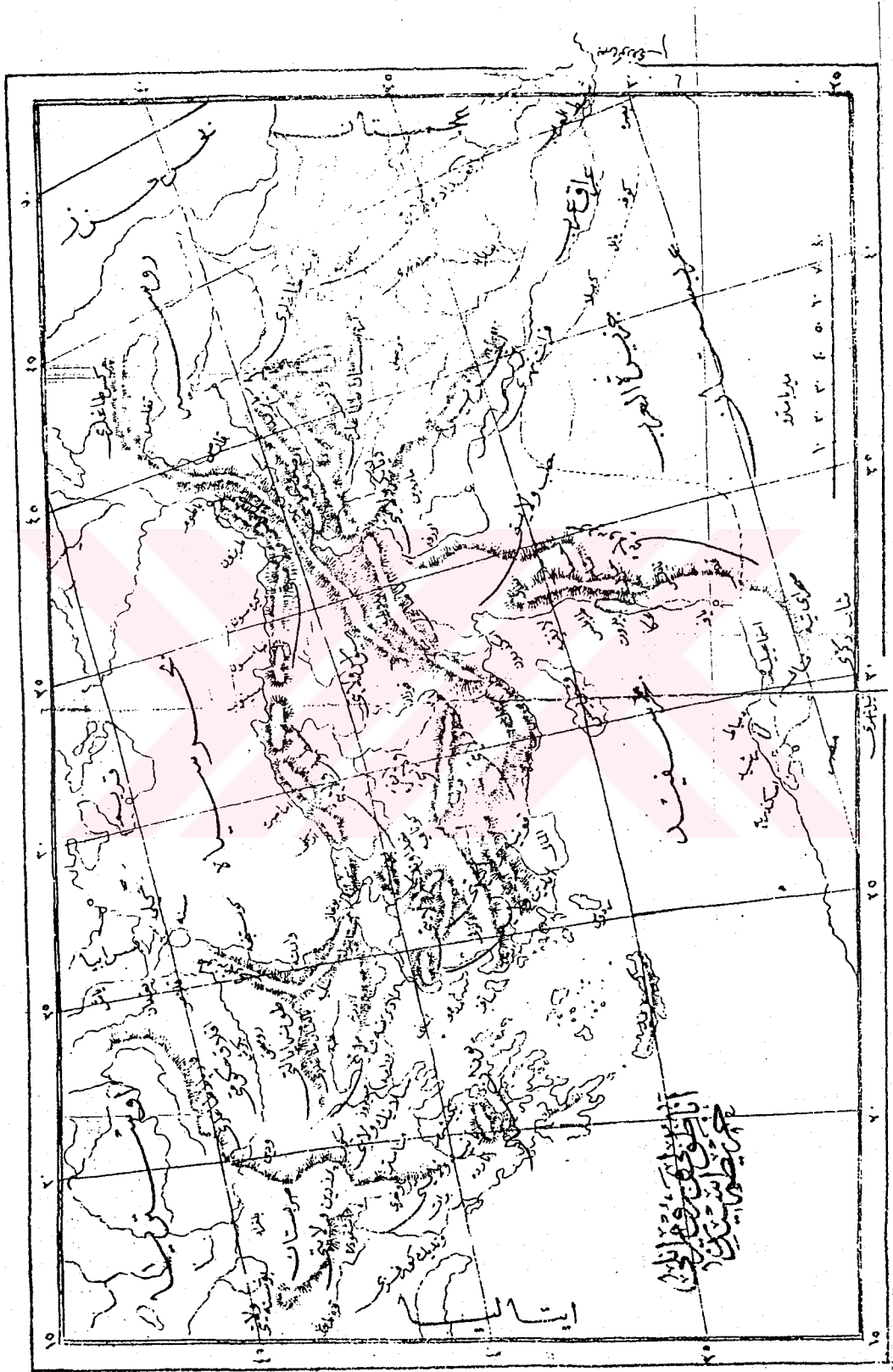
EK 13. Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Afrika Kıtası.

EK 14. Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Amerika Kıtası.

EK 15. Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Avustralya Kıtası.

EK 16. Muhtasar Coğrafya Risâlesi'ndeki Anadolu ve Rumeli haritası.